

November 1999 št. 35
cena 600 SIT

Kras

Posočina plačana pri pošti 1102 Ljubljana

ISSN 1318-3257
9 1771318 325772

Revija Kras podpirajo

V NJENIH PRIZADEVANJIH
ZA OHRANITEV NAŠE NARAVNE
IN KULTURNE DEDIŠČINE

Hoteli Igralnica 1345700

mobitel

SLOVENSKI OPERATER NMT S GSM

Slovenska naftna družba

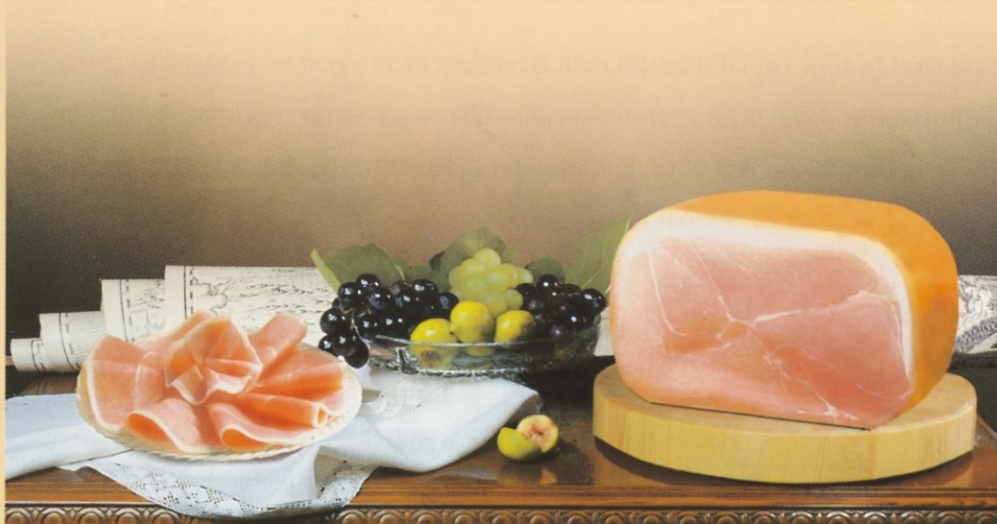

*Dunajska 5
1509 Ljubljana*

*Tel.: +386 61 314 346
17 56 800, 17 56 801
Fax: +386 61 302 658*

DELO *tiskarna*

Kuhan Pršut...

Spoštovani potrošniki!

Predstavljamo vam družino izvrstnih kubanih pršutov Kras.

Kubanemu pršutu Kras, ki je na trgu že poznan, smo dodali še kuban pršut - extra, pečen pršut ter kubano pleče. Izdelki se med seboj razlikujejo po obliki in okusu. Vsi so pripravljene iz skrbno izbranih svinjskih stegen z dodatki začimb, ki jim poudarijo in oblikujejo okus.

*Končni izdelki so **sočni, sladki, mehke teksture, z izredno nizko vsebnostjo maščobe ter bogati z vitamini in minerali.***

*To so lastnosti, ki odlikujejo naše kubane pršute in zaradi katerih lahko trdimo, da so to **zdravi izdelki.***

Priporočamo jih v prebrani otrok in ljudi, ki imajo zaradi zdravstvenih težav omejeno uživanje mesnih izdelkov.

Kuban pršut lahko postrežemo kot samostojno jed za zajtrk ali malico, kot predjed za kosilo ali ga uporabimo kot dodatek pri pripravi raznih mesnih jedi.

***Pršuti so pakirani v vrečke različnih barv.** Na ta način si boste lažje zapomnili tip pršuta, ki vam je po okusu najbolj všeč.*

Privoščite si rezino kubanega pršuta. Prepričani smo, da vam ne bo žal.

KRAS

VODA = ŽIVLJENJE

VODA SESTAVLJA DVE TRETJINI ZEMELJSKE POVRŠINE IN JE VITALEN ELEMENT VSEH ŽIVIH BITIJ. V RAZLIČNIH POJAVNIH OBLIKAH JE NAJPOMEMBNEJŠI OBLIKOVALEC PODOBE IN ŽIVLJENJA PLANETA. NA NJENI GLADINI SE ZRCALI OKOLJE V VSEJ SVOJI BARVITOSTI, NJENA PROSOJNOST IN ČISTOST ODSEVATA NAŠ ODNOS DO NARAVE.

ČISTO

in naravno okolje je za ljudi življenjskega pomena. V **Heliosu** že nekaj let usmerjamo znanje in izkušnje v razvoj okolju prijaznih barv na vodni osnovi, za kar imamo več razlogov:

- **zavedamo se** ranljivosti okolja,
- **zavedamo se** pomena nadomeščanja neprimernih sestavin z okolju in ljudem bolj primernimi,
- **zavedamo se**, da so barve, ki jih proizvajamo, prisotne na vsakem koraku našega življenja in dela,
- **zavedamo se**, da moramo upoštevati najzahtevnejša okoljevarstvena priporočila in standarde, ki veljajo v Evropi.

DANES vam v **Heliosu** lahko ponudimo vodne barve za različne kvalitete podlage (les, parket in kovine) v sklopu uveljavljenih blagovnih skupin **Bori**, **Ideal** in **Tessarol**, ki ustrezajo najzahtevnejšim svetovnim standardom. Vizualno so ti izdelki prepoznavni po grafičnem simbolu ribice v soncu, ki se kot žig pojavlja na embalaži in jamči visoko kakovost in ekološko neoporečnost barv.

Helios
v sodelovanju z
Ministrstvom za okolje
in prostor od vsakega pro-
danega litra okolju prijaznih
barv namenja **50 SIT** za
ohranjanje čistih
slovenskih voda.

Okolju prijazne barve.

HELIOS

Slika na naslovnici:

Ročno sklesani štirna in miza
Marmorjevih kamnosekov pred kletjo
Kmetijske zadruge VINAKRAS Sežana.
Ročno kovana pokrov in škripec
je delo oblikovalca v železu
Borisa Luina iz Coljave.

Fotografija: L. Lisjak

Vseбина

NOVEMBER 1999, ŠT. 35

Telefoni revije Kras:

061/121-46-95

061/121-46-90

067/78-434

Fax: 061/121-46-95

MEDIA CARSO

Kras, revijo o Krasu in krasu, izdaja podjetje MediaCarso, d.o.o., Rimska cesta 8, 1000 Ljubljana - Telefon: +386-61/121-46-95, +386-61/121-46-90; fax: +386-61-121-46-95 - E-mail: mediacarso@eunet.si - Glavni urednik: Lev Lisjak - Odgovorna urednica: Ida Vodopivec-Rebolj - Naslov: uredništvo revije Kras, p.p. 17, 6223 Komen; telefon: +386-67/78-434 - Maloprodajna cena 600 SIT, 4,00 EUR, 5,00 \$, 7,00 DEM in 6.500,00 Lit.; naročnina za šest zaporednih izdaj s pošto dostavo na naročnikov naslov v Sloveniji 4.000,00 SIT, s pošto dostavo na naročnikov naslov v tujini 7.000,00 SIT, 30,00 EUR, 60,00 \$, 80,00 DEM ali 80.000 Lit - Davčna št.: 36139327 - Žiro račun: 50100-603-43117 - Devizni račun pri NLB, podružnici Center: 900-27620-91455/0 - Tisk: Delo-Tiskarna, Ljubljana - Fotografije: Fotoagencija MediaCarso - Nenaročenih rokopisov in fotografij uredništvo ne vrača - Brez izdajateljevega pismnega dovoljenja ponatis ali kakršno koli povzemanje objavljenih prispevkov iz revije Kras ni dovoljeno - Po mnenju Urada vlade R Slovenije za informiranje št. 23/142-92 od 27.5.1993 sodi revija Kras s prilogami med proizvode informativne narave, za katere se plačuje DDV po 8-odstotni stopnji - Mednarodna standardna serijska številka: ISSN 1318-3257. Organizacija tiska:

K Korotan Ljubljana d.o.o.

Vinko Može	PRISPEVATI ZA PRAVILNO RAZUMEVANJE KRASA	5
Agencija Kras	ZAMISLI IN NAČRTI ZA PRENOVO IN REVITALIZACIJO ŠTANJELA SO. KAJ STORITI?	12
Tatjana Rener	PRVI KORAKI V URESNIČEVANJU PROJEKTA	14
Dušan Rebolj	USTVARJALNI DUH DR. HABETA BO V REVIMI KRAS ŠE NEPREJ ČUTITI!	16
Mag. Suzana Čurina Radovič	USPEŠEN OTROK JE SREČA ZA STARŠE IN PROMOCIJA ŠOLE TER UČITELJEV	18
Miroslav Klun	BOLJŠE PRVI NA VASI KOT ZADNI V MESTU!	22
Majda Prekrsky	KRAŠKI KAMEN - SRCE PROIZVODNJE V MARMORJU SEŽANA	26
Dr. Rajko Pavlovec	MARMOR JE, MARMORJA NI	28
Dr. Julij Titl	LEDINSKA IMENA NA KOMENSKI PLANOTI	30
Dr. Rajko Pavlovec	KRAŠKI IZRAZI V DELIH FERDINANDA SEIDLA	34
Dr. Rajko Pavlovec	120 LET STARO KRAŠKO IZRAZJE	37
Tine Kristan	NIKJER IN NIKOLI SE NI SRAMOVAL MATERINEGA JEZIKA	38
Nadja Prihavec Gabrijela Rebec-Škrinjar	ŠE VEDNO ŽIVO USTNO IZROČILO STAREJŠIH LJUDI	40
Emil Švara	SPOMIN NA PADLE IN IZGINULE PADALCE	42
Agencija Kras	"MOJSTROVINE SLOVENIJE" TUDI O KRASU	44
Mojca Senegačnik	RAZSTAVE V KOMENSKI STARI ŠOLI	46
Mojca Senegačnik	RAZSTAVLJALCI IZ SEDMIH DRŽAV	48

REVVIJA

Kras

Revija Kras in Občina Komen

vabita na okroglo mizo

**ZAMISLI IN NAČRTI
ZA PRENOVO IN REVITALIZACIJO
ŠTANJELA SO.
KAJ STORITI?**

ki bo v petek, 10. decembra 1999
od 10. do 16. ure
v novi osnovni šoli v Štanjelu!

Vabljen vsakdo, ki je voljan karkoli ustvarjalnega
prispevati za uresničitev načrtov
za prenovu in revitalizacijo Štanjela!

Telefoni
revije Kras:
061/121-46-95
061/121-46-90
067/78-434

Pogovor s Vinkom Možetom, predsednikom uprave Aerodroma Ljubljana

PRISPEVATI ZA PRAVILNO RAZUMEVANJE KRASA

Dušan Rebolj

Vinko Može, Kraševец iz Štorij, je predsednik uprave delniške družbe Aerodrom Ljubljana in viden slovenski gospodarstvenik. Čeprav živi v Ljubljani in opravlja svoje službene obveznosti na Brniku pri Kranju, prihaja v rodne Štorje na Krasu, kadar mu le dovolijo delovne obveznosti. Redno se sestaja s številnimi rojaki s Krasa, tudi gospodarstveniki in poslovneži, na prijateljskih srečanjih, ko ne manjka poglobljenih razglabljanj, v katero smer in kako spodbujati razvoj Krasa...

Po rodu ste Kraševец, doma iz Štorij. Prebivate z družino v Ljubljani, poklicno pa razdajate svoje znanje na Gorenjskem pri Brniku kot predsednik uprave delniške družbe Aerodrom Ljubljana. Na Kras prihajate, kadar le utegnete spričo službenih in drugih obveznosti... Kaj bi povedali bralcem revije Kras za boljše razumevanje teh dejstev?

Vsak človek ima najrajši svoj rojstni kraj. Tudi jaz! To so Štorje, majhna vasica na obrobju Krasa oziroma kraške planote - o katerem se pogovarjava in kateremu je namenjena revija Kras - na kateri uspeva trta, ki nam daje naš prekrasen teran.

Rad se spominjam svojega otroškega obdobja, ko je bilo življenje na Krasu

sicer še zelo težko, ko so ljudje, karkoli so pridelali na svoji zemlji, znosili prodat v Trst, da so zaslužili nekaj lir za nakup tistih osnovnih življenjskih potrebščin, ki jih niso pridelali ali naredili doma. Tržaško zaledje je Krasu omogočalo določen razvoj, saj je vseskozi pomenilo Kraševcem trg. Omogočilo je tudi ustanovitev in razvoj poslovno kar uspešnih firm ter uspešno poslovno sodelovanje z njimi.

Usoda je določila, da sta starša, ki sta oba iz Štorij, potovala po Sloveniji. In moj študij je narekoval, da sem po njegovem dokončanju ostal v Ljubljani in da tod nadaljujem svoje življenje, ki je sicer zelo povezano s sorodniki na Krasu in s kraško planoto. Pa tudi s prijatelji in znanci s Krasa, s katerimi se kar redno sestajamo v Ljubljani in se pogovarjamo o zadevah v zvezi s Krasom. Povezani pa smo tudi poslovno.

Dolžni smo nekaj narediti za naš Kras

Soglasno ugotavljamo, da se je Kras, zahvaljujoč Kraševcem in njihovi naravi, gospodarsko zelo razvil ne le zaradi bližine Trsta ampak tudi zaradi vse večjega zanimanja Slovenije za ta svoj prostor, ki postaja bolj in bolj zanimiv tudi turistično. Prepričani smo, da se bo Kras turistično še bolj uveljavil. Tako, kakor se uveljavljajo po svetu naravne značilnosti še prvobitnih, neurbaniziranih območij Evrope oziroma te naše Zemljine oble. In soglašamo, da smo dolžni vsakdo nekaj narediti za naš Kras, ga svetu predstavljati, četudi lahko turizem prinaša poleg denarja tudi kaj slabega. K sreči se je zadnja leta tehnologija varovanja prostora že tako razvila, da lahko obvaruje prostor pred prevelikim številom ljudi - turistov. In enotni smo v stališču, da moramo vsakdo nekaj prispevati za pravilno razumevanje Krasa, za njegovo popularizacijo in za njegov gospodarski, socialni in kulturni razvoj. Tako, kakor to delate izdajateljji revije Kras!

Predsedujete upravi delniške družbe Aerodrom Ljubljana, ki opravlja večino letaliških storitev za civilna letala, ki pristajajo in vzletajo v naši državi, če izvzamemo nekaj tega, kar opravljata mednarodni letališči Maribor in Portorož in kar opravljajo še številna turistična in športna letališča po Sloveniji... Kako vrednotite vso to pestro paleto letališke ponudbe?

Prepričan sem, da bo letalski promet Slovenijo še bolj angažiral. Tudi na Krasu imamo že zelo staro letališče in sicer blizu Dolnjih Ležec pod Vremščico. Tamkajšnji letalski športni klub je zelo aktiven in prepričan sem, da bo to letališče dobilo svojo vlogo.

Zelo blizu Krasu je in gravitira na kraški prostor tudi letališče v Portorožu, za razvoj katerega smo v Aerodromu Ljubljana zelo zainteresirani. To letališče ima velike razvojne možnosti, da ponudi turizmu in poslovnim ljudem, ki potujejo z letali, lepote naše Primorske in Obale. Čas postaja vse

Aerodrom Ljubljana

bolj dragocen in hitro premagovanje razdalj zaradi poslov in za tako imenovani vikend turizem postajata vse bolj potreba človeštva. Sploh mislim, da tak turizem vse bolj postaja ekonomija bodočnosti. Ljudje se staramo in vse več je starejših ljudi, ki si prihranjajo denar za turistično uživanje v poznih dneh svojega življenja. In prav primorski del Slovenije ponuja velike možnosti za tak turizem tako v mali aviaciji in v rednih potniških linijah.

Poleg ajdovskega in bovškega letališča postaja vse bolj realnost letališče pri Novi Gorici. Na Primorskem so letališča sploh dokaj gostoposejana, ki zaenkrat poslušajo še kot društva, ponekod že kot pod-

jetja, vsa pa imajo še velike razvojne možnosti.

Sicer pa smo Primorci lahko ponosni na letalstvo, saj je Evropa praktično začela leteti na Primorskem. Primorec Edvard Rusjan je že zelo zgodaj po bratih Wright kot prvi v Evropi letel leta 1904, leta 1909 pa je letel že s svojim letalom Eda 5. Žal je tragično končal leta 1911 v letalski nesreči... In letalske tradicije na Primorskem sploh ne manjka; veliko Primorcev je bilo med letalci v časih italijanske okupacije po prvi svetovni vojni, ko so leteli za italijansko vojaško aviacijo v abesinski vojni.

Seveda pa je tudi drugod po Sloveniji veliko letališč. Letalstvo je tudi šport in

Republike Slovenije z Evropo in s svetom nasploh?

Vloga Slovenije v evropskem prometu je enkratna. Ima enkratno geografsko lego v vseh vrstah prometa. Tudi v letalskem! Zato v naši družbi gradimo na politiki regionalnega letališča. Radi bi postali regionalno letališče, da bi z vseh celin vodili turiste na ljubljansko letališče. Preprosto zato, ker pri vse večji globalizaciji sveta in uveljavljanju svetovne ekonomije Aerodrom Ljubljana, ki je gospodarska družba in ne več državno podjetje, razvija svojo komercialno. Vse z namenom, da bi neposredno iz oddaljenih držav prevažali turiste v Slovenijo in jim omogočili spoznati Slovenijo ter njene privlačnosti. Imamo jim, namreč, kaj pokazati!

Prikazati Slovenijo z vso njeno prvobitnostjo

Tu mislim tudi na Kras! In če bi imel še več vpliva na našo gospodarsko in turistično politiko, bi po zgledih drugod po svetu na obrobju Krasa zgradil večje turistično naselje, v katerega bi usmerjal k nam pripeljane ljudi in jim predstavljal prekrasne Škocjanske jame, našo svetovno dediščino, prekrasno kraško krajino s svojo svojstveno arhitekturo, lepo slovensko obalo in še marsikaj, hkrati pa bi jih vodil - kar turisti iz tujine tudi hočejo - v mesta, ki jih nihče, ko pride v Evropo, ne sme obiti. Naš Kras je namreč v neposredni bližini najlepših evropskih mest, ki jih turisti hočejo videti. Mislim na Benetke, Salzburg, Dunaj, Prago, Budimpešto..!

Naš koncept je tak, da se prikaže Slovenijo z vso svojo prvobitnostjo, ki je lepa od Prekmurja do Krasa in Obale ter od Gorenjske do Dolenjske. In sodimo, da nihče ne sme zamuditi Krasa! Imam namreč precej izkušenj: ko greš v Ameriko, te zagotovo popeljejo v Grand canyon, kakor je zagotovito, da te peljelo v Airs Rocks, ko greš v Avstralijo. Gledaš naravne znamenitosti. Pri nas pa se, praviloma, temu izogibamo! Pa ne vem, zakaj?! Baje, ker nimamo zgrajene infrastrukture. To je sicer res, kajti, če hočeš voditi do takih lepot veliko turistov, moraš imeti določene infrastrukturne objekte. Zagotovo nam tega manjka, na primer, za Kras nekje na njegovem obrobju. Da jih tam nastaniš, potem pa jih z vodiči usmerjaš, da si ogledujejo tamkajšnje lepote na način, ko so

pri tem aktivni, nekako raziskovalci, ki odkrivajo lepoto pokrajine, naselij, objektov in da uživajo naše pridelke in našo nacionalno hrano...

Slovenija ima zares velike turistične možnosti, vendar takega turizma ne znamo primerno organizirati. Mislim, da imamo za to tudi dovolj sredstev! In tudi kapital znamo združiti, žal pa smo poslovno nepovezani. Pa tudi primerne skupne razvojne politike nimamo, kot jo imajo večje države, ki si zastavijo cilje, se dogovorijo za politiko, kako cilje uresničiti, potem pa delajo tako, kot so se dogovorili. Pri nas smo še na začetku. Vsakdo dela nekaj in po svoje. Zelo težko združujemo svoje znanje in kapital, da bi bili lahko enako učinkoviti. Toda prepričan sem, da nas bo v tako ravnanje prisilil trg oziroma, da nas bo prisililo podjetništvo, kajti treba je živeti in zaposliti ljudi. Te resource in te možnosti pa imamo! In velike so!

Zakaj govorim o tem? Zato, ker nam zadnje čase turizem, kar se tiče tujcev, izumira. Enostavno ne znamo izkoristiti priložnosti, ki jih imamo. Poglejmo, na primer, samo Bled, ki je zadnje čase turistično nenaseljen! Iz različnih razlogov. Turisti si želijo poleg udobja in urejenosti bivanja ter naravnih in kulturnih znamenitosti tudi še kaj drugega. Odvisno od njihovih interesov. In ker jih večina živi v mestih, v urbanem okolju, si želijo neokrnjene narave in - seveda - doživetij v njej...

In kako je z našim Krasom? Turisti zvečine hitijo mimo njega oziroma čezenj. Zgradili smo oziroma bomo v kratkem čez Kras in po njem avtoceste - enako velja za vso Slovenijo - in turistov je in bo vedno manj. Pritegniti jih moramo z ustrezno ponudbo, z njeno kakovostjo in s primerno ceno ob primerni organiziranosti, da postanejo na Krasu in preživijo tod vsaj nekaj dni. Škoda je namreč, da ne izkoristimo svoje geografske lege! Danes imajo nekateri polna usta hvale, kako gradimo mednarodne prometne koridorje, ki sicer res imajo svoj mednarodni pomen, toda ob vseh ter prometnih poteh je vendarle treba zgraditi tudi vso potrebno turistično infrastrukturo. Če bi danes pripeljali na ljubljansko letališče, na primer, velik avion s kakšnimi štiristo turisti, ljudi ne bi imeli kam poslati. Ne znamo jih organizirati. Nimamo agencije, ki bi bila sposobna nenadoma servisirati štiristo ljudi. To je velik problem in čutili ga bomo še nekaj časa.

Kaj bi povedali za osnovno predstavitev mesta, pomena in vloge Aerodroma Ljubljana v zračnem prometu

Bi v kratkem razkrili nadaljnje razvojne ambicije Aerodroma Ljubljana s posebnim poudarkom na pospešenem pridruževanju Republike Slovenije Evropski uniji in na njenem umeščanju v to združbo evropskih držav?

Razumem Evropsko unijo s svojimi zahtevami in pogoji; spremenilo se ne bo nič, če sami česa ne bomo spremenili. Evropska unija nam ne bo ničesar podarila. V njej se moramo videti sami in se ustrezno organizirati. Izkoristiti moramo vse tisto, kar se nam kot prednost ponuja z vstopom vanjo, seveda pa se bomo čemu tudi morali odreči. Z vstopom nam pač ponuja manj, kot je ponujala drugim državam v smislu graditve infrastrukture. Zato moramo graditi sami, saj imamo za to tudi svoje potencialne. Celotno finančno!

Evropski uniji moramo predstaviti in ponuditi vse naše naravne in druge lepote in posebnosti, ki jih nekateri sicer več ali manj dobro poznajo, medtem ko se jim nekateri izogibajo iz različnih razlogov. Dolgoročno gledano pa bo Slovenija v Evropski uniji zanesljivo bogata država. Seveda, če si bomo to sami postavili za cilj in če bomo za to tudi pripravljeni trdo delati. Tako na področju proizvodnje in prodaje svojih izdelkov, na področju turizma pa tudi pri uveljavljanju svojega imageja in svoje identitete, kulture itn. V stikih s tujci ugotavljam njihovo veliko navdušenost nad lepotami Slovenije, da pogosto preloži odhod in ostajajo pri nas še kakšen dan ali dva. Pravijo, da so prišli v deželo, ki je kakor raj. Ko jih iz Ljubljane peljemo sto kilometrov v eno, v drugo ter še tretjo smer, spoznajo in občutijo naša tri klimatska področja z vsemi svojimi značilnostmi, kakor da bi bili v povsem drugem svetu po naravi, kulturi in jeziku ljudi, po hrani, ki jo uživajo in nudijo turistom, itn. In to po eni uri vožnje iz Ljubljane oziroma v dveh urah vožnje iz enega klimatskega območja v drugega.

Letalo Eda 5, razstavljeno v pristaniški stavbi

Kras je za Evropo predverje Slovenije

Ker se pogovarjava za revijo Kras, ki prvenstveno obravnava tematiko pokrajine Kras in nasploh krasa ter kraškosti Slovenije kot o naravnem pojavu in fenomenu, ki vse bolj postaja svetovno pomembna turistična privlačnost razvijate svoje videnje Aerodroma Ljubljana kot slovenskih zračnoprometnih vrat v svet in hkrati predverja Krasa!

Kras je zagotovo predverje Slovenije. Ker v nadaljnjem razvoju Slovenije in Evropske unije mejâ takorekoč ne bo več in ker je Trst tudi sestavni del Evropske unije, je razumljivo, da se bomo Kraševci nave-

zovali tudi nanj in na to regijo, ki je zagotovo za nas pomembna tržna niša. Kras ima s tem svojim položajem - z Ljubljano in s Trstom - ter z Gorico in Istro na svojem obrobju kot predverje Evropske unije - neko boniteto. Zato v ekonomskem kontekstu pričakujem, da bodo podjetniki na Krasu izkoristili še tisto, kar nam Kras poleg svojih naravnih, v svetu zelo cenjenih kraških pojavov, najbolj ponuja - to je kraška kulinarika z izvrstnim pršutom, teranom ter z drugimi tipičnimi kraškimi specialitetami. Vse to je zelo cenjeno in gre zelo dobro v promet, tako da ne ostaja ničesar, kar večji pridelovalci pripravijo in ponudijo... Zato sem bil tudi pobudnik uvedbe prodaje pršuta v naši brezcarinski prodajalni. Čeprav so mi vsi govorili, kako da to ne bo šlo, pa to blago sproti izgineva s prodajnih polic. Še posebej

zadnje čase, ko ljudje spoznavajo, da je pršut ne le kakovostna in okusna specialiteta ampak tudi dietna hrana v smislu zdravega prehranjevanja...

Drugo pa je vprašanje, o katerem veliko pišete v vaši oziroma v naši reviji Kras. To je nekontrolirano zaraščanje Krasa. Ali bo Kras ostal tak, kot je, ali pa se bo z zaraščanjem še naprej spreminjal in navsezadnje izgubil svojo kraško podobo?

Vi ste že imeli nekaj tematskih okroglih miz z zasedbo eminentnih strokovnjakov, ki so govorili ne le o zaraščanju Krasa, ampak tudi o izginevanju kraške avtentične arhitekture, pa tudi o tem, kako varovati obilne zaloge pitne vode v kraškem podzemlju pred onesnaževanjem z njegovega površja. Strokovnjaki veliko razpravljajo, ali je boljše pustiti, da se Kras zaraste, ali pa naj

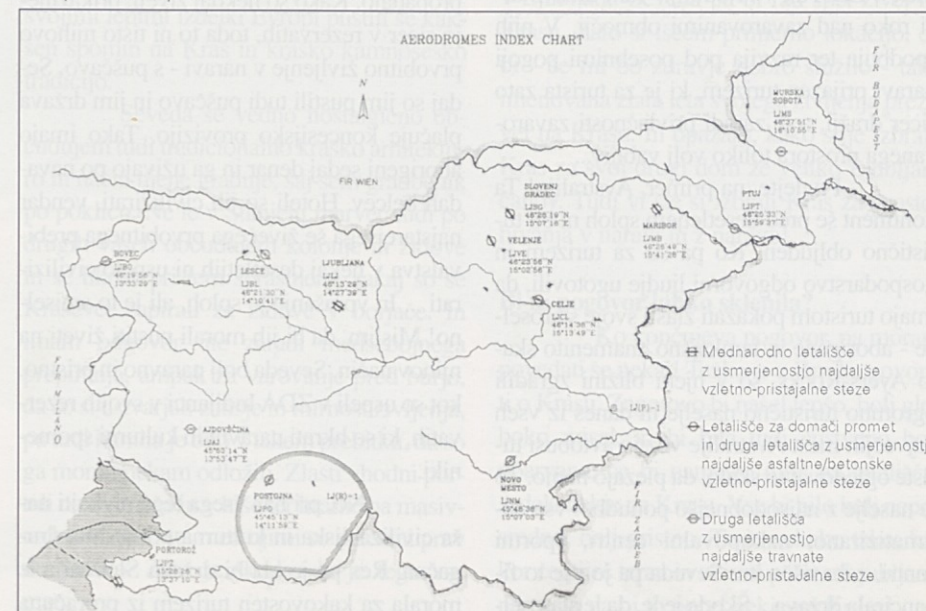
bi ostal, kakršen je bil pred stoštiridesetimi leti, to je pred njegovim pogozdovanjem... Osebnostno sodim, da Kras ne bo več Kras s svojo posebno kulturo krajine in mozaikom urejenih zelenjavnih vrtič, trtnih teras, njiv in travnikov, obdanih s kamnitimi ogradami, če se bo še naprej zaraščal. Sodim, da Kras ne more obstati brez organizirane reje drobnice, saj je živine in s njo potrebe po ohranjanju travnikov in pašnikov vse manj.

Kakor se spreminja vse, se spreminja tudi Kras

Kras se zarašča, a nekaj, v svojih otroških letih, sem tudi sam s pašo krav pomagal pri vzdrževanju njegove kulturne krajine, saj je bilo praktično vse popašeno in grmovje niti ni imelo časa zrasti. In da je bilo pašnih površin dovolj, smo celo brinj požigali. Danes pa je na Krasu vse manj kmetij in tudi živine je vse manj. Nedavno se prebral v Primorskih novicah, da je na Krasu le še kakšnih 300 krav. To je velika škoda! Še posebej, ker na kmetijah živi vse manj kmetov. In logična poslastica tega je, da je vse manj zemlje obdelane in da se gozd počasi, a zanesljivo razrašča. Družba se pač spreminja, z njo se spreminjajo tudi navade ljudi. Spreminja se razmerje med obdelovalnimi površinami in gozdom ter gmajno. Spreminja se tudi podnebje. In s tem dejstvom se bomo morali spoprijazniti, čeprav bomo to nekateri težko sprejeli.

Bojim se, da Krasa po svoji pojavnosti, kakršnega pozna moja generacija, naslednja generacija ne bo več poznala. Kakor mi nismo poznali Krasa, kakršen je bil pred sto in šer več leti - gol in upustel - in kakršen je bil pred nekaj sto leti - gozdat in zelen... Življenje je pač treba jemati, kakršno je; vse se spreminja. Spreminja se človek s svojimi navadami, kakor se spreminja tudi narava! Zato mi govorimo o Krasu, kakršen je sedaj, generacije za nami pa bodo govorile o nekem drugem, drugačnem Krasu. Kraška narava bo sicer ostala, bodo pa v njej spreminjene rastlinske združbe. In ostala bo tudi tipična arhitektura kraške vasi, ki se sicer tudi zelo kvira, a vendarle zadnje čase bistveno manj kot nekoč. Tudi jaz rad vidim, če hiše ostajajo kamnite, kakor bi tudi rad, da bi ostajali vodnjaki, ki jih je vse manj... Enako velja za portale, kolonje, zidove! Tudi tega je vse manj! V moji vasi, ne primer, ni več na roko zloženih kamnitih zidov oziroma ograd ob kolovoznih poteh, kajti veliko tega so sčasoma porabili za temelje novih hiš, pa tudi za šoder so ga zmleli. Zagotovo pa bo nekaj vsega tega ostalo, tako da bodo zanamci videli, kako čudovita je bila in je še kraška arhitektura. In o tem bomo bolj in bolj obujali spomine. Na srečo nas vseh je vse več takih, kot ste izdajatelj revije Kras, ki ohranjate našim zanamcem bogato informativno in slikovno gradivo, strokovne analize o vsem tem. Tako, da je to zavarovano pred pozabo in da je vedenje o tem vse večje, bogatejše.

Zemljevid Slovenije z označenimi letališči

Kaj torej lahko stori Aerodrom Ljubljana za predstavljanje, populariziranje ter približevanje Krasa in kraških predelov Slovenije Evropi oziroma vsemu svetu ter s tem tudi za gospodarsko krepitev tega našega naravnega in kulturnega bisera?

Nekaj sem o tem že govoril. Mi mislimo vse to ustrezno prikazovati, sam pa zagovarjam, da bi nekje med Škocjanskimi jamami in med Lipico moralo biti neko večje turistično naselje za turiste, ki bi jih tja vodili, jih tam zadrževali ter jim organizirali najrazličnejše oblike in načine spoznavanja, nekakšnega osvajanja Krasa in njegovih lepot...

Za Lipico se sedaj gradi nekakšno razvojno politiko - igralništvo, konji, golf, tenis itn., toda brez takega naselja obiskovalcev ne bo. Ne bo zaslužka in ne bo razvoja. To, kar se je pred leti že zgradilo, ne predstavlja primernih dimenzij in nastanitvenih možnosti, čeprav Kras ni primeren za tako imenovani množični turizem, ker zaradi svoje okoljske občutljivosti velikega števila turistov sploh ne prenese. Je pa kot nalašč za tako imenovani individualni in aktivni, rekli bi raziskovalni turizem in za zelo zahtevne, petične goste. In še nekaj! Kras je nujno treba zavarovati. Kakor so to naredili, na primer, v ZDA ali v Avstraliji. Tam država drži roko nad zavarovanimi območji. V njih spodbuja ter razvija pod posebnimi pogoji naravi prijazen turizem, ki je za turista zato sicer dražji, a je zaradi privlačnosti zavarovanega prostora toliko volj vabljev...

Poglejte, na primer, Avstralijo! Ta kontinent še pred desetletjem sploh ni bil turistično obljuden. Ko pa so za turizem in gospodarstvo odgovorni ljudje ugotovili, da imajo turistom pokazati zlasti svoje staroselce - aborigene in tamkajšno znamenito skalo Ayers-Rocks, so v njeni bližini zgradili ogromno turistično naselje in danes iz vseh največjih mest Avstralije vozijo avtobusi turiste ogledovat to skalo, da plezajo nanjo. To je naselje z najsodobnejšo ponudbo: vse aklimatizirano, nakupovalni centri, športni centri, zabavišča itn. Seveda pa je vse to financirala država... Škoda je le, da je starosel-

ce pokvarila civilizacija. Živijo v naseljih s priseljenimi prebivalci. Imajo pokojnine in najrazličnejše podpore in v bistvu uživajo življenje. Toda neustvarjalno, mnogi v alkoholu in v drugih oblikah zasvojenosti in zato propadajo. Kako so nekdaj živeli, prikazujejo sicer v rezervatih, toda to ni tisto njihovo prvobitno življenje v naravi - s puščavo. Sedaj so jim pustili tudi puščavo in jim država plačuje koncesijsko provizijo. Tako imajo aborigeni sedaj denar in ga uživajo po navadah belcev. Hoteli so jih civilizirati, vendar najstarejšega še živečega prvobitnega prebivalstva v nekaj desetletjih ni uspelo civilizirati ... In vprašanje je sploh, ali je to smiselno! Mislim, da bi jih morali pustiti živeti na njihov način. Seveda bolj naravno in pristno, kot so uspeli v ZDA Indijanci v svojih rezervatih, ki so hkrati naravni in kulturni spomeniki.

No, pri nas vsega tega ni, kajti naša civilizacijska in kulturna pot je bila drugačna. Res pa je, da bi država Slovenija le morala za kakovosten turizem iz proračuna

zagotoviti denar za njegovo osnovno infrastrukturo. Zasebni kapital je za take naložbe namreč preslaboten. Pa tudi logično ni, da bi financiral infrastrukturo. Šele, ko je vse utečeno in ko očitno infrastruktura omogoči ustrezno gospodarsko dejavnost, država lahko z davčno politiko dobi vrnjen vložen denar v razvoj infrastrukture...

Nekaj takega je, na primer, mariborsko letališče! To sedaj životari, ker nima za svoje dimenzije in osnovno samohranjanje dovolj dela. Tako je, ker država ni razvila prepotrebne infrastrukture in letališču ni dala možnosti, da bi se razvijalo. Letališče sedaj čaka na zasebni kapital, ki pa zanj ne kaže zanimanja, ker so druga letališča dovolj blizu.

Nostalgjično se spominjam...

Kadar si vzamete čas in se odločite za obisk Krasa, kam se napotite. S čim vas Kras privlači? Zaradi česa

ste kot Kraševci na Kras ponosni? Kaj Vas na Krasu moti in bi to spremenili, če bi bilo to v vaši moči? Bodo vaše korenine s Krasa sčasoma pretehtale, da se boste vse več vračali na Kras in se nanj vrnili?

Kadarkoli pridem na Kras, obiščem sorodnike in znance v Štorjah, v Avbru in tam naokrog. Nostalgjično se spominjam, kadarkoli se peljem po cesti med Štorjami in Sežano, pašnika na utovljski strani, ki smo ga mulci imenovali "v'lerija". Danes tega pašnika ni več, ker so tam sedaj sami borovci. Prevzame me neka žalost, vendar v smislu tega pogovora vse te spremembe sprejemam razumno. Spominjam se tudi, kako smo kratkohlačniki v letih med 1956 do 1958 viseli, kot se reče, ob cesti in štopali Italijane, ki so se vozili po njej v okolišče gostilne. Gledali smo jih spoštljivo - oni v avtomobilih, mi pa bosi in s pastirskimi palicami. In kdaj pa kdaj je kdo izmed njih tudi ustavil ter nam dal kakšnih deset dinarjev, da smo si lahko v Trstu kaj kupili, zlasti pomaranče in nutelo, turški med...

In kadar pridem k svojim na Kras, grem vedno v hram po teran. Verjetno zato, ker je to kar nekakšen običaj!

Mladi na Krasu me poznajo bolj kot sorodnika ljudi, ki jih oni poznajo. Poznajo me tudi medijsko, sicer sem zanje tujec. A tujci so tudi oni zame, ker jih ne poznam. Se pa tudi sam spomnim, ko sem bil še mulec, kako smo gledali na stare Kraševce, ki so prihajali na Kras in se naseljevali, kot da so tujci. Ker nismo poznali njihove preteklosti, ker jih nismo poznali, so bili za nas tujci. In šele potem, ko so nam domači razložili, zakaj in kdaj so odšli s Krasa, smo jih začeli razumevati drugače; kot domačine, kot naše... Tako pač je, saj vsaka generacija živi svoje življenje! Pa zato tudi danes Štorci niso več tisto, kar so bili nekdaj! Vse manj je v njihovi govorici italijanščine, tudi krašovščine je manj. Mladi govorijo danes drugačen žargon, kot smo ga govorili mi. Tudi šola je naredila svoje. In če koga med mladimi danes vprašam, kaj je kontrega, ne bo vedel... Zato jemljem vse to kot nekaj čisto naravnega. Vesel sem tudi, ker mladina zdaj ostaja doma, saj ima delo in se ne odse-ljuje več. Kraški prostor jemlje za svojega...

Tudi na Krasu je nekaj močnih podjetij, ki zaposlujejo veliko ljudi. Imamo SGP Kraški zidar, ki gradi avtoceste in velike objekte vsepovsod po Sloveniji, tudi v Ljubljani! Potem so to mesna industrija KRAS, izvozno in uvozno podjetje Jadran Sežana, Marmor s svojimi kamnoseškimi izdelki iz lipiškega kamna itn.! Upam, da se bo vsa ta in še druga dejavnost ne le obdržala, ampak razvijala in širila! Dobro bi bilo, da bi se kraški kamnoseki obdržali in da bi s svojimi lepimi izdelki Evropi pustili še kakšen spomin na Kras in kraško kamnoseško tradicijo.

Seveda še vedno nostalgjično občudujem tudi tradicionalno kraško arhitekturo in način njene gradnje, saj sem gradbenik po poklicu. Ne le v Štanjelu marveč tudi po drugih vaseh občudujem kolonje in zidove in se hkrati pri tem sprašujem, zakaj so se Kraševci zapirali za zidove v borjače. In imam odgovor: ne zaradi medsebojnega prepiranja, ampak za varovanje pred burjo, da so si ustvarjali zatišje in mirnost življenja, pa tudi kamna je bilo v takem prebitku, da so ga morali nekam odložiti. Zlasti vhodni portali na dvorišča in v hiše ter hrame pa masivna hrastova vrata med njimi so izdelani prav umetniško. Zato je škoda, da je tega vse manj...

Ogledal sem si lapidarij - novo mrliško vežico v Štorjah. Bil sem presenečen in sem zares zadovoljen, kako smiselno je vse urejeno. To naredi na človeka velik vtis. Ne moreš verjeti, kaj vse so zapustile samo v nagrobnikih pretekle generacije. Zato je prav, da se to ohrani na obeh generacij, ki prihajajo!

In kaj bi spremenil, če bi bilo v moji moči? Žal na silo ni mogoče nič spremeniti. Mislim, da Kraševci vse bolj danosti svojega prostora in svojih prednikov kar smiselno izkoriščajo. Verjetno se bo z vstopom Slovenije v Evropsko unijo spremenila vloga Sežane iz pretežno obmejnega prometnega centra v poslovni center Krasa, čeprav je na njegovem obrobju, in verjetno se bo razvijala v logistično podporo razvoju vsega kraškega prostora. Za tak spontan, nenasilen prehod oziroma preobrazbo smo Kraševci primerno potrpežljivi, vztrajni in zadovoljni tudi z malimi razvojnimi koraki. Tudi trmasti smo ravno prav!

Take trme ne jemljem za slabo človekovo osebnostno lastnost. Imam jo za dobro, ker jo spremlja velika Kraševčeva čustvenost. Iz nje in iz upornosti se vedno in vedno rojeva nekaj dobrega, naprednega, boljšega! Mislim, da tako mora biti, kajti do Kraševca je bila narava vedno na nek način kruta. In če ne bi bil trmast, uporen in vztrajen, ne bi obstal. To je narava Kraševcu vtisnila v njegove gene.

Že od leta 1955, ko mi je bilo sedem let, ne živim več na Krasu. Živel sem nekaj časa na Bloški planoti, sedaj pa bivam v Ljubljani. Seveda pa bi rad spet živel na Krasu. Zato si iščem primerno lokacijo, da bi - če mi bo zdravje dobro služilo - tako imenovana zlata leta svojega življenja preživel na Krasu. In opažam, kako si je izbralo Kras za svoj drugi dom že veliko Ljubljančanov. Tudi vi ste si izbrali Kras za prostor bivanja v naravi in z naravo!

Bi ta pogovor lahko sklenila?

Ko končujeva pogovor, pa moram povedati še nekaj! Težko je z Brnika govoriti o Krasu. Zagotovo bi našel lepšo, bolj globoko misel, ki bi bila tudi čustveno bolj obarvana, če bi namesto tule, na letališču, sedela nekje na Krasu. Vse bi bilo bolj neposredno, bolj pristno. To je nekako tako, kakor če piješ teran in uživaš pršut v Ljubljani, namesto da bi to počel nekje na Krasu!

Letališka a'la carte restavracija Edvard Rusjan

V petek, 10. decembra
v Štanjelu okrogla miza revije Kras:

ZAMISLI IN NAČRTI ZA PRENOVO IN REVITALIZACIJO ŠTANJELA SO. KAJ STORITI?

Agencija Kras

Kakor je bilo napovedano že v juniju letos, pripravlja revija Kras skupaj z Občino Komen okroglo mizo z naslovom "Zamisli in načrti za prenovo in revitalizacijo Štanjela so - kaj storiti?". Okrogla miza bo v petek, 10. decembra 1999 med 10. in 16. uro v novi osnovni šoli v Štanjelu.

Cilji okrogle mize

Namen pogovora je zbrati za istim omizjem ustvarjalne, usposobljene in dobronamerne ljudi različnih strok ter različnih interesov - zasebnega, lokalno upravnega, regionalnega, državnega - da bi na osnovi že izoblikovane vizije o nadaljnjem možnem razvoju Štanjela in na osnovi razpoložljivih načrtov za to dorekli najbolj smotrne ukrepe za njihovo uresničitev. Mišljena je postopna prenova Štanjela in njegov razvoj v kulturno-izobraževalni, muzejski in turistični center na Krasu. Udeleženci omizja naj bi izpovedali svoje namene, načrte in ukrepe za soustvarjanje takšnega Štanjela pa tudi pomisleke v zvezi s tem. Izpovedani nameni, načrti, ukrepi in pomisleki naj bi v svojem medsebojnem soočenju prestali strokovno, upravno, spomeniškovarstveno, naravovarstveno in gospodarnostno kritiško presojo. Ustrezno izraženi v urejenih in avtoriziranih magnetogramih, podprtih z načrti, slikami, fotografijami in maketami, naj bi predstavljali predlog, kako že narejenim načrtom, njihovim predlagateljem in njihovim nosil-

Pogled na Štanjel iz jugozahoda, v ozadju Trnovski gozd.

cem omogočiti oziroma olajšati njihovo uresničitev. Občina Komen bo s tem dobila uporaben predlog za njegovo presojo v občinskem svetu in za izhodiščni projekt, s katerim bi v letu 2000 lahko kandidirala za sofinanciranje oživitve in prenove Štanjela iz prestrukturiranih sredstev Evropske unije. Izdajatelj revije Kras bodo iz celotne razprave za omizjem pripravili, uredili

in objavili - po zgledu prejšnjih okroglih miz - za omizjem povedane tehtne razprave o Štanjelu in o možnostih za njegovo prenovo ter revitalizacijo. Družba MediaCarso bo na osnovi zbranega in urejenega gradiva skupaj z upravnimi službami Občine Komen načrtno seznanjala uredništva medijev o izoblikovanih projektih za prenovo in oživitev Štanje-

Cerkev sv. Danijela, spredaj vhodni stolp. / Obe fotografiji: R. Mam

la in s tem spodbujala naklonjenost slovenske javnosti za njihovo uresničitev.

Metoda omizja

Nekaj uvodnim informacijam o izoblikovani viziji o nadaljnjem razvoju Štanjela in o načrtih za njegovo prenovo in revitalizacijo bo sledil pogovor udeležencev omnizja, pri čemer bo razprava omejena na deset minut in na triminutne replike. Vse

uvodne informacije z urnikom okrogle mize, z napotki udeležencem za sodelovanje v pogovoru za omizjem ter z abecednim seznamom povabljenih in priglašanih udeležencev bodo pravočasno priglašeni udeleženci prejeli po pošti na svoje naslove. Vse uvodne informacije in ves pogovor bodo organizatorji omizja magnetofonsko snemali in udeležencem njihove razprave predložili v avtorizacijo.

Priglašeni udeleženci bodo lahko razstavili načrte, slikovno gradivo in makete ter pisno gradivo za demonstracijo tematike, o kateri bodo govorili za omizjem. Za ponazoritev bodo razpravljalcem na voljo projekcijski pripomočki: grafoskop, diaproyektor in videoproyektor z zaslonom.

Udeležba

Ker bo pogovor za omizjem povsem konkreten in usmerjen v izoblikovanje skupnega dogovora udeležencev, kaj, kdo, kako in do kdaj storiti za postopno prenovo in revitalizacijo Štanjela, bodo za okroglo mizo povabljeni predvsem avtorji in predlagatelji že narejenih načrtov in projektov ter tisti, ki jih bodo uresničili ali so jih pripravljene uresničiti oziroma v njihovo uresničitev vložiti denar.

Kdor bi rad sodeloval v pogovoru za okroglo mizo "Zamisli in načrti za prenovo in revitalizacijo Štanjela so - kaj storiti?", predlagamo, naj izpolni v reviji Kras priloženo priglasnico s konkretno navedbo, kaj bi bili pripravljene za postopno prenovo in revitalizacijo Štanjela storiti, ter jo pošljejo do vključno 3. decembra na naslov: Uredništvo revije Kras, p.p. 17, 6223 Komen! Za dodatne informacije pa pokličite po telefonu: 061/121-46-95

PRVI KORAKI V URESNIČEVANJU PROJEKTA

Tatjana Renner

Od 15. do 17. julija je bila v okviru pilotnega projekta Kras delavnica o metodologiji izdelava regionalnega trajnostnega razvojnega načrta Krasa. Pilotni projekt Kras je na pobudo lokalnih skupnosti podprlo več ministrstev že pred štirimi leti, za začetek njegove izdelave pa so bili zagotovljeni ustrezni pogoji šele letos. Glavni cilj projekta je izdelati razvojni načrt, ki bo upošteval posebnosti naravne in kulturne dediščine Krasa in izhajal iz njih. To pa pomeni, da bo načrt zavestno usmerjen v trajnostni razvoj Krasa.

Pilotni projekt Kras tehniško podpira Oddelek Sveta Evrope za kulturno dediščino, zato so delavnico vodili strokovnjaki Sveta Evrope: vodja Oddelka za kulturno dediščino Mihkael de Thyse, zunanja svetovalka Sveta Evrope Anne Pisot, Yves Hanosset iz fundacije King Baudoin in Brian Goodey z univerze Oxford Brookes. K sodelovanju v delavnici smo povabili predstavnike lokalnih skupnosti, pomembnih ustanov, resornih ministrstev in strokovnjake. Ti bodo sodelovali v tehniški enoti, ki bo pripravljala vse potrebne dokumente. Sklepnemu delu sta prisostvovala tudi župan Občine Komen Uroš Slamič in župan Občine Miren-Kostanjevica Zlatko Martin-Marušič.

V tridnevnem delu prve faze delavnice smo se njeni udeleženci temeljito seznanili z metodologijo kot orodjem za izdelavo trajnostnega regionalnega razvojnega načrta za Kras. Njena druga faza naj bi bila bolj tehniške narave. To pomeni, da je glavna skrb v prehodnem obdobju usmerjena v postavitve in uveljavitev koordinacijske strukture, v določitev delovnih načel in pravil, kar bo predstavljalo pogoje za določitev vsebine pilotnega projekta Kras.

Udeleženci delavnice smo potrdili potrebo po uveljavitvi pilotske narave projekta Kras, za kar se je zavzel že medresorski odbor vlade R Slovenije februarja 1999.

Vse aktivnosti v okviru projekta morajo podpreti dosedanje napore vlade pri uveljavljanju in spodbujanju skladnega regionalnega razvoja ter morajo predstavljati vzorčen primer celovitosti uresničevanja regionalne strukturne politike na Krasu kot posebnem obmejnem območju Republike Slovenije.

Udeleženci delavnice v Štanjelu smo sklenili:

1. Osnovni dokument Trajnostni regionalni razvojni načrt za Kras (TOR - Terms of Reference - to je programski dokument, ki ga sprejme medresorski odbor vlade R Slovenije) za pilotni projekt Kras bo določal cilje, metode in metodologijo, časovni načrt in odgovornosti vseh v projekt vključenih partnerjev.

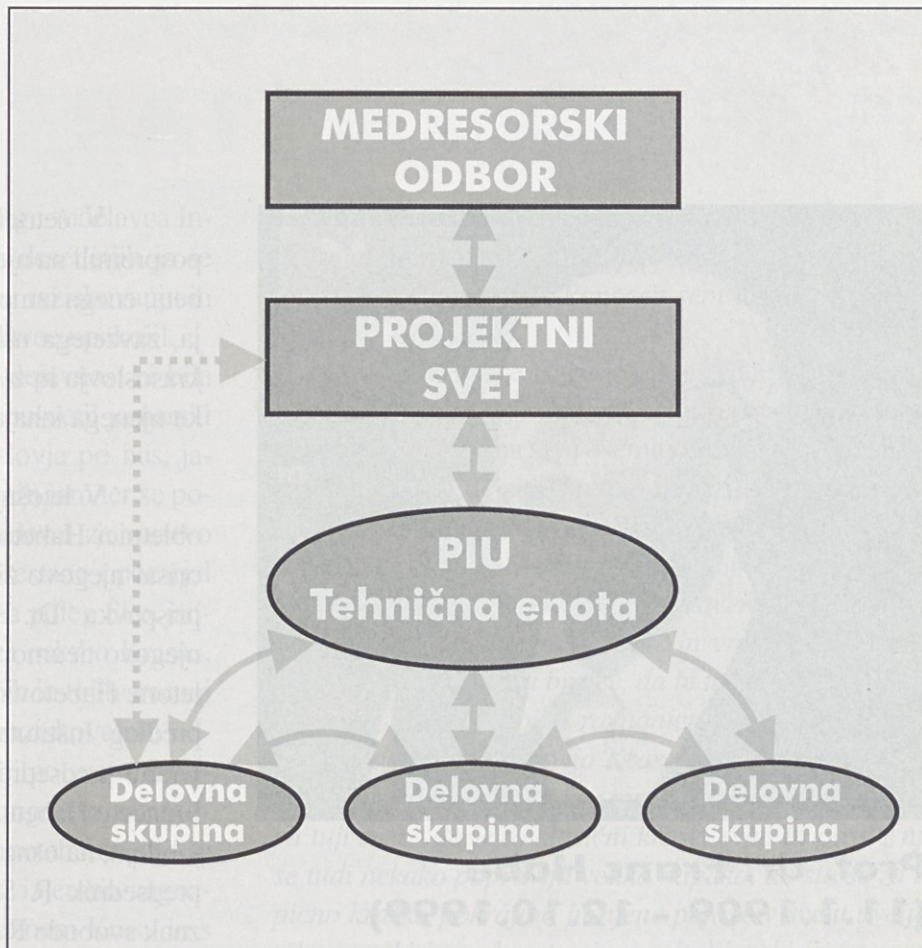
2. Osnovni programski dokument TOR ne bo prikazoval podrobnih elementov obdobja do dokončanja regionalnega razvojnega načrta, saj se bo vsako leto dopolnjeval na osnovi posebnih ciljev in tehniških opisov posameznih aktivnosti. V osnovi bo določil potrebne vire: organizacijsko zgradbo, gróbi proračun (komunikacije z javnostmi, javno ozaveščanje in sodelovanje javnosti) ter okvirni časovni načrt - časovnico. Temeljni pogoji za določitev teh sestavin so: dopuščati spremembe glede na sprotni razvoj projekta, sprejeti pilotnost in razvojni način dela ter priznati, da je zadeve treba začeti uresničevati, če hočemo doseči rezultate.

3. Pri ustvarjanju trajnostnega regionalnega razvojnega načrta za Kras bodo veljala naslednja tri načela: kraško (sub)regijo se obravnava kot odprt, spremenljiv in večdimenzionalen prostor; določitev tega prostora mora upoštevati vidik dolgoročnosti projekta; prednost vključevanju lokalne ravni in jo izraziti s prostimi oblikami vključevanja zavezanosti.

4. Dvoletni ali triletni proces bo razdeljen v tri korake: Prek začetnih raziskav (analiz) priti do pogleda (diagnoze) o območju - cilj je izoblikovati skupni pogled na prostor in ne poglobljene analize, vključiti dolgoročno orientiranost in organizirati procese za uresničitev ciljev - določitev akcijskega načrta, postavitve primerne organizacijske zgradbe, zagotoviti potrebne vire. - Vsi trije koraki bodo odgovorili na še neodgovorjena vprašanja, za katera je, skladno z zakonom o spodbujanju skladnega regionalnega razvoja, pristojen minister predpisati vsebino, sestavo in metodologijo.

PILOTNI PROJEKT KRAS

Nova organizacijska shema
Pilotnega projekta Kras

5. Izvajalska struktura, to je za ureničevanje odgovorna služba, ki jo je potrdil medresorski odbor, je bila delno spremenjena. Glavno vlogo za spodbujanje in usklajevanje aktivnosti v začetku prevzema tehniška enota - PIU - Ministrstva za ekonomske odnose in razvoj, postopno pa se to prenese na člane projektne sveta. Ta bo glavno telo projekta s poudarkom na županih zainteresiranih občin, hkrati pa tudi predstavljal povezavo z nacionalno ravno. Zato bodo člani projektne sveta tudi predstavniki glavnih nacionalnih ustanov (ministrstev) in tematskih delovnih skupin, vendar naj projektne svet ne bi štel več kot 15 članov.

6. Tematske delovne skupine bodo zbirale ideje in razpravljale o predlogih tehniške enote PPK ter projektne sveta. Ne bodo stalne, saj bo čas njihovega delovanja omejen na njihove cilje, in njihova sestava se bo lahko spreminjala. Imenovanje in število tematskih delovnih skupin bo odvisno od potrebnih dejavnosti, pomembnih za regijo, od ciljev, ki bodo določeni v prvem koraku - diagnozi stanja na Krasu, in od tistih, ki s svojo vključenostjo in organiziranostjo prispevajo k razvoju prostora.

7. Na osnovi dvodnevne dela v delavnici je nastala nova organizacijska shema za Pilotni projekt Kras:

8. Predlagali smo okvirne teme, ki naj bi jih obravnavale tematske delovne skupine: kmetijstvo (gozdarstvo, paša, vinarstvo, ...); kulturna krajina; viri/gospodarstvo (gospodarske dejavnosti, servisne dejavnosti, turizem, človeški viri, ...); narava/okolje (naravna dediščina, življenjsko okolje, Agenda 21, ...); infrastruktura (promet, povezave, vodarstvo, skupna oprema,

...); kulturna dediščina/identiteta regije/izobraževanje; čezmejna dimenzija. Med temi morajo nastati povezave (prekrivanje), kar bo še predmed razprave v drugi fazi delavnice.

9. Obravnavano območje - Kras - mora biti od začetka čim večje in ne omejeno s sedanji administrativnimi mejami, niti ne z mejami občin, ki so se pridružile projektu. Na osnovi prvega koraka (diagnoze) bomo prišli do potrebnih izhodišč za odločitev projektne sveta o mejah projekta.

10. Vzporedno z nastajanjem trajnostnega regionalnega razvojne načrta za Kras naj tehniška enota PPK zagotavlja vse druge ustrezne aktivnosti, ki bodo pripomogle k seznanjanju javnosti o pozitivnih učinkih projekta za razvoj regije in ljudi spodbu-

jale k ustvarjalnemu sodelovanju v projektu. Delo z različnimi javnostmi je ena izmed stalnih in pomembnih nalog tehniške enote, zato je treba okrepiti vključevanje medijev in spodbuditi njihovo sodelovanje za čim boljše informiranost javnosti in za komuniciranje z njo.

Takšno sporočilo za javnost so potrdili tuji strokovnjaki, ki so vodili delavnico... O drugi fazi delavnice in o nastajanju pilotnega projekta Kras bomo bralce revije Kras sproti seznanjali!

Tatjana Rener, univ.dipl.inž.arh. - vodja Pilotnega projekta Kras in koordinatorica v regionalni pisarni Phare - Čezmejno sodelovanje v Štanjelu, 6222 Štanjel

USTVARJALNI DUH DR. HABETA BO V REVIIJI KRAS ŠE NAPREJ ČUTITI!

Prof. dr. Franc Habe
(11.1.1909 - 12.10.1999)

V četrtek, 14. oktobra 1999, smo v Postojni pospremili na njegovo zadnjo pot prof. dr. Franceta Habeta, enega izmed najvidnejših speleologov tega stoletja, zavzetega naravovarstvenika, nestorja slovenskega krasoslovja in zvestega sodelavca revije Kras od začetka njenega izhajanja.

V letošnji julijski izdaji Krasa, ob devetdeseti obletnici Habetovega rojstva, je prof. Marko Aljančič orisal njegovo življenjsko pot. Že z naslovom svojega prispevka "Dr. Habe se ne meni za leta..." je poudaril njegovo neumorno ustvarjalno naravo kljub častitljivim letom. Habetov nemirni ustvarjalni duh pa preveva tudi predlog Inštituta za raziskovanje krasa ZRC SAZU Uradu predsednika republike za državno priznanje dr. Francetu Habetu ob njegovem visokemu življenjskemu jubileju, na osnovi katerega je slavljenju 11. maja letos predsednik R Slovenije Milan Kučan izročil Častni znak svobode Republike Slovenije.

Geograf, zgodovinar in speleolog dr. Hrance Habe se je rodil 11. januarja 1909 na Vrhniki. Ker je bil deček bistre glave, so ga dali v šolo v Ljubljano. Tam je leta 1928 maturiral ter leta 1932 diplomiral iz geografije in obče ter narodne zgodovine. Prvo delo je dobil na vrhniški občini, od leta 1934 naprej pa je služboval kot srednješolski profesor v Ljubljani in na gimnaziji v Ptujju. Med vojno je ostal brez službe in bil interniran v Dachau. Po vojni je poučeval na gimnazijah v Gornji Radgoni, Murski Soboti in Postojni.

Že kot dijak se je pridružil jamarjem. V tistih letih so raziskovali jame med Vrhniko, Planino in Ložem. Raziskovanju jam se je posvetil po letu 1952, ko se je preselil iz Prekmurja v Postojno in tam ustanovil Društvo za raziskovanje jam Luka Čeč v spomin na odkritelja sedanjih turističnih delov Postojnske jame... Doktoriral je na Filozofski fakulteti v Ljubljani leta 1965. Še

istega leta je bil izvoljen za znanstvenega sodelavca Inštituta za raziskovanje krasa. Po treh desetletjih je še dobrih deset let namenil znanstvenemu raziskovanju in se leta 1977 kot višji znanstveni sodelavec upokojil.

S tem Habetova vsestranska dejavnost ni bila sklenjena. Po upokojitvi se je še bolj posvetil jamarski organizaciji, študiju zgodovine jamoslovja pri nas, jamarski fotografiji in promociji turističnih jam ter še posebej varstvu krasa. Vneto si je prizadeval za varstvo Škocjanskih jam in dve desetletji neprestano opozarjal na potrebo po čiščenju Reke, ki ogroža poleg Škocjanskih jam tudi dragocene vodne vire za oskrbo Krasa... Bil je tudi organizator številnih domačih in tujih srečanj ter posvetov, jamarskih ekskurzij in raziskovalnih odprav. Navezal je številne stike z jamarji po svetu, sodeloval na mednarodnih speleoloških kongresih, raziskoval, fotografiral, pisal in predaval o lepotah krasa in še posebej kraškega podzemlja. S svojo izjemno zagnanostjo je širil spoznanja o našem klasičnem Krasu in s tem veliko prispeval k povečanemu turističnemu obisku jam in k znanstvenemu ugledu slovenskega krasa in Slovenije v svetu... Njegovo obsežno javno delo dopolnjujejo številni poljudni članki in strokovne ter znanstvene objave, natisnjeni turistični vodniki, monografije o turističnih jamah in knjige o mlinih in žagah na Notranjskem, ob Pivki in Reki.

Nemirni Habetov ustvarjalni duh je bil živ tudi v njegovih visokih letih, ko mu je že pešala telesna moč. Do zadnjih dni je urejal zapiske in gradiva, s katerimi je načrtoval še in še opozarjati na lepoto in ekološko ogroženost svojega Notranjskega krasa.

Ko smo izdajatelj revije Kras v februarju 1994 v Sežani predstavili njeno prvo številko, je navdušen vzkliknil: "Končno smo vendarle dočakali periodično publikacijo o krasu, kakršno sem predlagal v Sloveniji že pred tridesetimi leti. Takrat so bile finančne možnosti

za to, a ni bilo za to usposobljenih ljudi. Sedaj so tu zanesenjaki, ki cenijo in spoštujejo kras, pa so se zato odločili za takšno revijo. Ponosen sem in pisal bom za njo..!"

In dr. France Habe je bil res eden izmed njenih prvih sodelavcev ter vztrajal s svojim pisanjem v reviji Kras. V pogovoru na svoj osemindeseti rojstni dan je med drugim dejal: "Imamo sicer specializirane periodične publikacije Geografski vestnik, Naše jame in Proteus, ki obravnavajo kras s svojih posebnih vidikov. Posebno revijo, ki v poljudno-znanstveni obliki celovito predstavlja kras, njegove lepote in vrednosti in hkrati tudi vzgojno vpliva na bralce, da bi ta kraški svet še bolj cenili in mu s svojim ravnanjem potrjevali veljavo, pa smo dobili šele z revijo Kras. Z njo smo se našemu krasu oddolžili za tisto, kar mu bolj kot domači priznava tuji svet - da je to klasični kraški svet. In prav z njo se tudi nekako popravlja velika napaka, da sta se za tipično kraško pokrajino in njene pojave v svetu uveljavila nemški izraz karst oziroma italijanski izraz carso namesto pravega, izvirmega izraza k r a s... To so zasluge revije Kras, zato ni čudno, da se je zadnje čase, odkar izhaja, povečalo zanimanje za Kras in kraške značilnosti, zlasti za kraške parke, kar pomeni potrditev začetkov spreminjanja odnosa ljudi do našega krasa in njihovih prizadevanj za njegovo obvarovanje pred izničanjem, uničenjem, izginotjem!"

Ponosen sem, da sem šest let prijateljeval in publicistično ter strokovno sodeloval s profesorjem Habetom. Vem za njegove neuresničene načrte, kakor poznam njegov odnos do narave in zlasti krasa. Hvaležen sem mu kot izdajatelj revije Kras - skupaj z vsemi njenimi sodelavci - za védenje o krasu in za vero v človekovo spoštovanje narave. V reviji Kras bo njegov ustvarjalni duh še naprej čutiti!

Dušan Rebolj

Uresničevanje otrokovih pravic v skupnih prizadevanjih staršev in učiteljev

USPEŠEN OTROK JE SREČA ZA STARŠE IN PROMOCIJA ŠOLE TER UČITELJEV

Suzana Čurin Radovič

Novo šolsko leto, nova ekstremna preverjanja znanja in misli na maturo narekujejo tehten premislek zlasti roditeljev in pedagoških delavcev o tem, kako sodelujemo v učnovzgojnem procesu in ali bi lahko za naše otroke, pomladnik naše družbe, storili še več, kot smo. Otroci so naše bogastvo in naša prihodnost.

Ker stresne situacije otroke silijo v najrazličnejše oblike odvisnosti - od cigaret, alkohola, drog, ... - tudi na Krasu, na Obali in po vsej Primorski, je tak premislek utemeljen in nujen tudi med bralci revije Kras!

V Ustavi R Slovenije smo se v 2. členu opredelili za pravno in socialno državo in v 56. členu zapisali še za to, da otroci uživajo posebno varstvo in skrb. Otrokom se po ustavi zagotavlja posebno varstvo pred gospodarskim, socialnim, telesnim, duševnim in drugim izkoriščanjem ter zlorabljanjem. Konvencija o otrokovih pravicah pa v 1. členu navaja, da je otrok vsako človeško bitje, mlajše od 18 let, kar pomeni, da se njene določbe nanašajo tudi na učence osnovnih šol in na dijake srednjih šol.

Poslanstvo pedagoškega poklica in interes staršev

Poklic, ki je skladno s svojo etiko in poslanstvom najbolj pristojen za vzgojo samorealiziranih posameznikov v demokratični družbi, to je bodočih samozavestnih in pokončnih državljanov, je pedagoški poklic, starši pa smo za to osebno zainteresirani, če smo le dovolj osveščeni. Celovita skrb za mladino je torej naš skupni interes, ki naj bi ga uresničevali prek sproščene, neobremenjenega in argumentiranega medsebojnega dialoga in brez bojzani, da bi se zaradi tega kdo komurkoli maščeval. Še najbolj problematično in nezakonito bi bilo, če bi breme morebitnih neuspešnih usklajevanj mnenj nosili otroci. Drugi člen Konvencije o otrokovih pravicah namreč govori o ukrepih države za varstvo otrok pred oblikami kaznovanja zaradi delovanja, izražanja mnenj in prepričanj njihovih staršev, njen 123. člen pa govori o tem, da ima tudi otrok pravico

do svobode izražanja svojih mnenj, če pri tem ne krši pravic drugih.

Otrokov temelj za zdravo samozavest

Bistvena za uresničevanje človekovih pravic v najbolj rosnih letih človekovega življenja je kakovost komunikacij za otroke in z otroki v tem obdobju. S tovrstno komunikacijo mislim tudi na strokovni dialog med različnimi poklici, pristojnimi za psihofizično počutje in razvoj otrok (na primer zdravniki in učitelji glede psihofizičnih obremenitev otrok, vključno s šolskimi torbami). Vsi skupaj se moramo potruditi za spoštljiv dialog na podlagi argumentov in za soočanje mnenj na neobremenjen način s ciljem, da pridemo do resnice. Resnično povratno informacijo smo otrokom dolžni zato, da bi otroci tudi sami gradili na resnici in razvijali temelj za zdravo (ne lažno) samozavest.

Zanimivo razmišljanje o lažni ali psevdozavesti je v knjigi Vademekum za menedžerje (1991), v katerem je zapisano, da gre pri psevdozavesti za zelo dobro prikrit strah pred neuspehom in za "hitrost" zajca. V šoli se to kaže prek agresivnega in ne dovolj premišljenega uveljavljanja z namenom, hitro in agresivno pokazati, kaj znaš in kako si močan ter narediti na hitro dober vtis, da ne bi kdo mislil drugače. Prepotencirano dvigovanje rok in skoraj izsiljevanje, da bi bil vprašan, je le na videz dokaz celovitega, dobro premišljenega znanja. Nemir in napetost, ki pri taki "tekmi" nastaneta, ne

ustvarjata vzdušja za miren in argumentiran prispevek k skupni širitvi obzorja in k njihovemu poglobljanju, ampak spodbujata agresivnost in komolčarstvo - torej nezdravo tekmovalnost. Ljudje smo preveč različni, da bi tekmovali vsak z vsakim. Vsak naj tekmuje sam s sabo, da bi čim bolj uresničil lastne talente in sposobnosti ter prišel čim bližje svojemu osebnemu cilju na poti k samouresničitvi. Le na tak način bo lahko tvorno vsak na svoj način in skladno s svojimi zmoglostmi prispeval družbi, ki potrebuje različne talente in sposobnosti za svoj vsestranski razvoj. Za družbo sadanjosti in prihodnosti so zaželeni kooperativni, ne tekmovalni, medosebno odnosi, kajti svet postaja preveč kompleksen, tako na mikro ravni kot na makro ravni, da bi ga mogel kdorkoli v celoti obvladovati. In demokracija, ki jo gradi naša družba, temelji na spoštovanju različnosti! Brez spoštovanja različnosti grozi današnjemu svetu duhovna in ekološka katastrofa. Preveč tekmovalnosti za čim večji dobiček, za čim večje ozemlje ali za čim večjo moč je ta svet pripeljalo v situacijo, ko imamo zastrupljene reke, onesnaženo ozračje in celo zastrupljeno hrano. Če se bo temu zastrupljanju pridružilo še zastrupljanje duš, zlasti mladih, potem bo človeštvo na pragu tretjega tisočletja težko našlo izhod iz krize.

Čas je torej za tehtne premisleke, za premišljeno presojo o posledicah takšnih ali drugačnih dejanj, za posamično odgovornost (kot antitezo črednemu nagonu in kolektivni odgovornosti), za kritično analizira-

nje lastne dejavnosti, za odkrito priznavanje napak, za fleksibilnost in odprtost ter za nove izkušnje zunaj ustaljenih miselnih "kalupov".

Zares samozavestni vidijo pot do uspeha v premišljeni oceni situacije tudi z zornega kota posledic za sebe, za druge in za družbo ter v iskanju duhovnega ravnotežja pri vsem tem. Samostojna in trdna osebnost zna prepoznavati svoje življenjske cilje in te usklajevati s svojo potjo do njih. Če so besede in dejanja v skladu z notranjim prepričanjem, se iz tega rodi zdravo veselje do življenja in dela - osebna integritetnost, ki je izhodišče za delovno etiko. Guggenbuhl Craig v knjigi Pomoč ali premoč, ki je namenjena vsem poklicem za delo z ljudmi, pravi na 20. strani: "Ljudje so najbolj kruti, kadar lahko uporabijo krutost, da uveljavijo 'dobro'". Kako torej razvijati delovno etiko in občutek za smiselnost delovnih prizadevanj in kako konkretna delovna prizadevanja primerno umestiti v sklop prizadevanj za našo skupno blaginjo?

Še tako velika vztrajnost in prizadevnost ni vrednota, če ni smiselna in človeku ter družbi prijazna in koristna! Torej do slej tako hvaljeni "pridnost" in ubogljivost (stereotip za dobro, prenešen iz preteklosti) ne more biti več vrednota sama zase. Lahko namreč vodi v zlo, če konkretna prizadevanja niso namenjena zvišanju kakovosti življenja in uresničevanju človekovih pravic, ki so postale nekakšen moralni standard sedanjega časa.

Otroke se moramo naučiti poslušati in spoštovati

Kako naj, torej, ravnamo starši in učitelji, da bomo otrokom privzgojali temu svetu tako nujno potrebne etične vrednote in humanost?

Vademekum za menedžerje poudarja naslednje tri metode: oblikovanje odnosa do dela skozi prizmo spoštovanja avtentičnih osebnostnih odtenkov, vzgajanje prek nevsiljevanja idej in konceptov pri posredovanju znanja in prek osvobajanja od enoumja ter miselnih šablon. Otroke se moramo preprosto naučiti poslušati in jih spoštovati. Če bomo dosegli to, jim bomo lahko stali ob strani pri uresničevanju njihovih sanj in idealov ter jim omogočili, da se bodo uveljavljali na miren in zdrav način. Tako jim bomo omogočili, da bodo svojo otroško radovednost potešili z raziskovanjem svetâ, ki jih obkroža, in ne izgubljali svojega dragocenega časa za cenene zabave ali celo za destrukcijo. Uresničitev svojih sanj bodo dosegali s svojim smiselnim delovnim prizadevanjem in jih ne bodo iskali v mamilih in drugih slepilih.

Naše statistike na splošno ugotavljajo med mladimi preveč odvisnosti (od drog, cigaret, alkohola ipd.), agresivnosti v šolah in tudi agresivnosti starejših ter njihovega spolnega nadlegovanja otrok, preveč samomorov (po nekaterih objavljenih podatkih je med vzroki za to dejanje na četrtem mestu šolski neuspeh). Ugotavljajo, skratka, stresno in naporno otroštvo! Pristojni stro-

OTROKOVE PRAVICE

kovnjaki zatrjujejo, da so ogledalo stiske običajno ne preveliki ampak dolgotrajni pritisli. Opozarjajo, da se za ljudi začne "dirka" že ob vstopu v šolo, napetost pa se potem le še spotnjuje. Kakšno kakovost otroštva ima učenec, ki dopoldne preživi v šoli, popoldne pri učenju šolske snovi in pri nalogah, zvečer učno snov še ponavlja, ob vikendih pa dela za šolo še preostalo (referate, plakate, bralno značko, ipd.)?

Učenčevo znanje se ne preverja le enkrat, kar bi bilo normalno, ampak (ne vem, zakaj in komu se ne zaupa; ali pedagoški delavci ne zaupajo lastnemu preverjanju znanj?) mu je treba stres pred morebitnim neuspehom prirediti vsaj dvakrat za isto snov in ga še skoncentrirati na konec šolskega leta, ko se množici končnih kontrolnih testov in spraševanj pridruži še eksterno preverjanje in matura. Kje je tu za učenca, ki hoče biti kos vsemu temu, potem še čas za njegovo zdravo razvedrilo, sprehode v naravo, prijetno in sproščeno druženje in solidarnost z drugimi, za premišljevanje o sebi in o lastnem poslanstvu, za spoznavanje sebe?

Pri vsem tem ne gre pozabiti niti na skrajne napore učiteljev, ki se zaradi preštevilnih preverjanj znanj ne morejo poglobljati v kakovost tega preverjanja in v to, ali konkretni testi zares preverjajo potrebno znanje ali pa morda kažejo zgolj osebnostne lastnosti (npr. impulzivnost-površnost, umirjenost-počasnost, ipd.). Pogosto slišimo očitke, da jezikovni testi ne merijo bogatosti otrokovega besednega zaklada, besedne ustvarjalnosti in komunikacijskih sposobnosti oziroma celo ne motivirajo za to, ker se zaradi enostavnejšega vrednotenja praviloma zahtevajo enoznačne rešitve. Ali gre pri tem torej za pridobitev ocen o znanju ali zgolj za pridobitev ocen? Zgodi se lahko, da otroci tuj jezik dobro pišejo, ali bolje rečeno, vnašajo besede v test in si pridobijo kar dobro oceno, a se v samem pogovoru v tujem jeziku fleksibilno sporazumevati ne znajo. V realnem življenju pa je prav več potrebe po slednjem. To naj bi bil tudi smisel poučevanj tujega jezika. In zgodi se tudi obratno - da zaradi ponavljajoče se drobne pravopisne napake, ki je znak površnosti, ne neznanja,

učenec izgubi toliko točk, da se mu ocena zniža, ne da bi se kdo vprašal, ali je struktura testa, ki tolikokrat vpraša po eni in isti zadevi, zares ustrezna, in ali tako strukturiran test res meri relevantno, zares potrebno učenčevo znanje... Enako velja za oceno na podlagi rezultata pri matematiki. Morda je učenec pokazal znanje v tem, kako se je lotil naloge (postopek), ni pa dosegel pravičnega rezultata zaradi morda zelo majhne napake pri vnosu konkretnih podatkov. In obite so mu bile vse točke.

V dirkah za ocene in za čas za taka razmišljanja seveda nihče nima časa, je pa to pedagoško pomembno in za otroke lahko celo usodno. O vpisu na zaželeno gimnazijo lahko odloči celo samo polovica točke. Začaran krog napetosti, ki jih povzroča dirka za ocene in točke, bremeni najprej otroke, potem pa še starše in učitelje... Menim, da je naš skupni interes, da se vsak s svojimi argumenti v času, ko se toliko govori o potrebi po varovanju človekovih pravic, na pragu tretjega tisočletja, zavzemamo za bolj prijazen šolo.

Rešitev iz zagate je v kakovostnem dialogu

Ključ za iskanje rešitev iz tega zaskrbljujočega začaranega kroga je za nas vse kakovosten dialog med mladimi in vsemi, ki z njimi delamo ali živimo, in tudi med tistimi, ki smo kakorkoli odgovorni zanje. Za kakovosten dialog bi morali najprej opraviti s stereotipom o avtoritarni nezmotljivosti in s tem, da le starši vemo, kaj je prav za naše otroke, ter s tem, da so učitelji nezmotljivi. V skupnem iskanju resnice bi se morali naučiti neobremenjeno in neogroženo poslušati drug drugega in se znati tudi drug drugemu opravičiti, če je to potrebno. Nihče ni nezmotljiv in še posebno problematično je, če se zgodi, da učitelj ali roditelj prestrogo oceni otrokove napake, ko se vendarle tudi sam kdaj zmoti, a se obnaša, kot da ga na napake nihče ne bi smel opozoriti in se zanje praviloma tudi ne opraviči. Na takih trhljih temeljih odnosne distance ni mogoče graditi demokratičnih odnosov v šoli, ki so zelo pomembni, ker so zametki demokratičnih od-

nosov v družbi. Enako velja za uveljavljanje človekovih pravic. Društvo R Slovenije za Združene narode je že leta 1991 izdalo knjigo s praktičnimi napotki in gradivo za učitelje osnovnih in srednjih šol, vendar - žal - ta pouk še ni sistematično zaživel v naših šolah.

Kakšna je resnična vloga ocen in točk pri pridobivanju znanja?

Ob vsem tem se sprašujem o vlogi ocen in točk pri pridobivanju znanja naših otrok v šolah. Ali se otroci učijo le za ocene? Ali učitelji, ko zagledajo roditelja na šolskem pragu, takoj pomislijo, da je prišel zaradi otrokovih ocen. Ali učitelji svoje učence dovolj notranje motivirajo za nabiranje znanja in jim povedo, zakaj sploh se je treba učiti določenega predmeta in kako lahko osebno napredujejo s pridobljenim znanjem? Ali tudi starše zanimajo le ocene in točke ne pa osebni razvoj njihovih otrok?

Bojim se, da se vse preveč vrti okrog točk in ocen in da je to tisto zlo, ki ga je treba preseči, da bi mladi smiselno in sproščeno zaživel in gradili vsak svojo individualnost; da bi radi hodili v šolo, ker je prijazna do njih; da bi starši in učitelji radi sodelovali in se zavedali, kako je tovrstno sodelovanje njihov skupni interes. Uspešen učenec je promocija šole in učitelja, zadovoljen otrok pa je sreča za roditelja. Komu potem koristi, da se o problemih in težavah, ki v realnem življenju nujno nastopijo, ne pogovarjamo dovolj poglobljeno? Komu koristi, da je neko šolsko znanje slabše ovrednoteno?

Vse to vsem le škodi, pa vendar mnogi starši pripovedujejo, da si ne upajo v šolo, četudi se otroku zgodi krivica, ker se bojijo učiteljeve obrambne drže, ki bi moral krivico, če se jo dokaže, tudi priznati in se zanj opravičiti. Če bi se vsi zavedali, da je naše skupno vodilo otrokova korist (2. načelo Deklaracije o otrokovih pravicah), bi spoznali, da je poglobljeno sodelovanje med starši in učitelji naša skupna dolžnost in priložnost. In da je naša dolžnost tudi prisluhniti otrokovemu videnju tega, kaj je zanj koristno in dobro. Otrok ima pravico do življenja in razvoja v zdravih okoliščinah in tudi pravico do razvedrila in dovolj kakovostnega počitka (4. načelo Deklaracije, 31. člen konvencije).

Ali je potem umestno osemletnemu preverjanju znanja naprtiti še eksterno preverjanje istega znanja in otroke ponovno obremenjevati s stresom zaradi nabiranja točk? Kakšen je smisel tega ponovnega preverjanja istega znanja? Saj se je to znanje vendar vrednotilo vseh osem let in so ocene zapisane v spričevalih. Ali to osemletno prizadevanje učiteljev, otrok in staršev velja tako malo, da ga lahko odtehta in zasučje v drugo smer od zaželenega že enodnevni test? Ali je umestno pričakovati od otrok, zlasti v jezikovnih testih, enoznačne rešitve in točke odštevati zgolj zato, ker se odgovor ni ujel s šablono? Za šablonsko preverjanje znanja ni potrebna visoka izobrazba; dovolj bi bil tečaj. Seveda je pri tem treba razumeti tudi učitelje, ki se zaradi obilice testov nimajo časa poglobljati v divergentne rešitve, četudi so strokovno neoporečne. Ali ni potem preobremenitev učiteljev pritisk na njihovo profesionalno etiko?

Zadeva se potem običajno konča z miselnimi "kalupi", ki ne koristijo prav nikomur. Ocenjevanjem ni konca; ocenjevanja je preveč za učitelje in za otroke. Zakaj toliko? Najbrž zato, ker se vsi preveč vrtimo okrog ocen in se premalo sprašujemo o smiselnosti takega ali drugačnega početja. Mladi pa bi, preden otopijo, še radi našli smisel svojega življenja in početja in se ne bi radi predali avtomatizmom, ki jih običajno porajajo izkušenska spoznanja, zato tako ali drugače kličejo na pomoč. Ohranili in razvili bi radi svojo identiteto. To pravico imajo celo zapisano v 8. členu Konvencije o otrokovih pravicah.

Identiteta je kompleksna in zahteva celovito dojetje otroka kot enkratnega bitja z vsemi njegovimi posebnostmi. Če bi vsak lahko polno razvil svoje posebnosti, bi vsi skupaj prispevali k celoti. Pa ne s tekmovalnostjo, ampak s sodelovanjem in solidarnostjo. To, slednje, pa se premalo vrednoti! Kot mi je znano, si s pohvalo za dobre odnose v sošolci učenec ne more pridobiti prednosti za vpis v zaželeno šolo. Pridobi si jo lahko samo s točkami ob ponovnem preverjanju znanja (?!). In potem se čudimo, zakaj ni etičnosti v profesionalnih ravnanjih in zakaj se vrednote manj cenijo kot dobiček. Mar ni pomembna za sodnika, zdravnika, učitelja tudi socialna inteligenca in humanost? Kaj storimo vsi skupaj v najbolj ranljivem, obdobju človekovega življenja (v otroštvu), da bi jo prepoznali, spodbudili in razvili? Mar s stresnim nabiranjem ocen in

točk ponujamo pravo duhovno hrano mladim ranljivim dušam?

Kakšna bo njihova in naša prihodnost, če jim ne bomo ponudili možnosti, da v miru in zbranosti najdejo svoj smisel življenja, svoje poslanstvo, prepoznajo svoje vrednosti in zmožnosti za prispevek k skupnemu življenju, in če hočete, k človeštvu! V stresu in napetosti nikakor ne morejo do tega; pod takimi pogoji lahko postanejo le mediji za avtoritarno obvladovanje ali pa se predajo slepilom namesto iskanju lastnega smisla in avtentični kreaciji lastnega bivanja. Človekove pravice in demokracija pa bodo ostali le mrtva črka na papirju.

Končujem z mislijo iz uvoda v Deklaraciji o otrokovih pravicah, ki pravi: "Človeštvo dolguje otroku najboljše, kar premore". To naj velja tudi za našo družbo, posebno za starše in za poklice, ki se posvečajo delu z otroki!

Mag. Suzana Čurin Radovič, sociologinja - podsekretarka v Ministrstvu za kulturo, Tivolska 50, 1000 Ljubljana.

**Pogovor
z Miroslavom
Klunom,
županom
Občine Sežana**

**Proračun Občine Sežana
za leto 1999 ste sprejeli...
Kaj bi lahko povedali o njem?**

Prvi proračun je bil preizkus tudi zame in zelo težko delo. Sprejeli smo ga pozno, ker se je pred občinskimi volitvami spremenila zakonodaja o lokalni samoupravi. Želel sem, da proračun sprejmemo po novem zakonu. Zato smo najprej sprejeli nov statut, potem še poslovnik in šele nato proračun. In poskušal sem zadeve urediti tako, da bi bilo tudi v občinskem svetu čim manj občutka, da želim imeti vse v svojih rokah in vse peljati sam. Svetnikom smo poskušali obrazložiti potrebe in želje na tem Krasu in jih uskladiti z denarjem, ki ga imamo in na katerega dejansko lahko računamo. Prisluhnil sem vsem in poskušal njihove želje uskladiti v proračunu, seveda razvojno naravnano. In upam, da bomo načrtovana sredstva na prihodkovni strani tudi ustvarili in pridobili.

Računam, da bomo pred koncem leta že pripravili proračun za naslednje, 2000. leto, ki bo verjetno tudi malo drugačen od letošnjega. Sprejeli naj bi ga do konca tega leta ali najpozneje do sredine januarja 2000. Upam, da bomo imeli večje možnosti, kajti na zakonsko določene koncesije od

BOLJŠE PRVI NA VASI KOT ZADNJI V MESTU!

Agencija Kras

Župana Občine Sežana Miroslava Kluna, podjetnika in predsednika Območne obrtne zbornice Sežana, je revija Kras svojim bralcem delno predstavila kmalu po njegovi izvolitvi v 31. številki in še bolj v 32.-33. številki s pozdravnim nagovorom na okrogli mizi "Zakaj izgineva kraška avtentična arhitektura?", ki je bila 11. decembra 1998 v Lipici. V tem pogovoru pa župan Miroslav Klun pripoveduje o letošnjem občinskem proračunu in o nameri, da bi proračun za leto 2000 sprejeli čim prej, o gospodarskih perspektivah Krasa s poudarkom na malen podjetništvu in turizmu ter njegovem povezovanju s Trstom, o vlogi nastajajoče turistične organizacije Krasa in Brkinov, o ohranjanju kraške kulturne krajine ter o regionalizaciji Slovenije...

igralništva smemo realno računati. Trdim, da tisti del, ki pripada občinam, moramo dobiti.

Prvo, kar smo želeli poudariti v proračunu za leto 1999, sta gospodarstvo in infrastruktura. Zato bomo precejšen delež razpoložljivega denarja namenili gradnji vodovodov, kjer vodovoda še nimajo, in obnovi vodovodov. Dograditi in popraviti bo treba še nekaj cest. Za gospodarstvo pa neposredno nismo predvideli naložb, ampak smo znižali ceno zemljišč in s tem postali bolj zanimivi za vlagatelje v nove proizvodne dejavnosti v majhnih podjetjih, ki naj bi zaposlovala do deset ljudi in to s proizvodnjo, ki jo Kras lahko prenese. Precej poudarka dajemo razvoju turizma. Ustanavljamo turistični informativni center, ki bo podlaga za ustanovitev turistične organizacije. Delamo zavzeto na vinski cesti in upam, da jo bomo skupaj z zamejci uspeli zaokrožiti ter ob njej spodbudili vse subjekte, ki bodo pripravljene ponujati kraške specialitete in ki bodo znali ponuditi Kras kot tak. Imamo namreč tudi veliko naravnih možnosti in danosti, ki jih v tej smeri pre malo izkoriščamo, da bi iztržili več, in seveda Kras ohranili tak, kakršnega so Kraševci ohranili skozi stoletja. Mislim, da imamo srečo, ker je ostal tak, kakršen je. In na to smo lahko ponosni.

**Kako ocenjujete sedanje
gospodarske razmere na Krasu?**

Naše gospodarstvo, to je zvečinoma obrt z malimi podjetji, je nezainteresirano za kakršnokoli promocijo, ker ima zaenkrat preveč naročil in preveč dela. Enostavno še ne potrebujejo kakšnega posebnega podpiranja za trženje svojih proizvodov in storitev. Ko se pogovarjam z lastniki in vodilnimi naših podjetij in obrtnih obratov, se nihče ne pritožuje zaradi pomanjkanja naročil. Nasprotno! Tamajo, ker imajo dela preveč. Srečujemo se z nekakšnim pozitivnim paradoksom: če ljudje imajo delo, to pomeni, da se stvari premikajo na boljše. In reči moram, da sem bil vseskozi realist in iz leta v leto opozarjal, da nam še ni najslabše in da slabše še pride, medtem ko so nekateri mislili, da smo z osamosvojitvijo Slovenije že vse probleme rešili, da se bo vse hitro izboljšalo in da bomo že jutri imeli ameriški standard. Jaz pa pravim, da smo 'Ameriko' že imeli prej. Kakšnih trideset let smo ljudem hvalili prejšnji ekonomski sistem in kar nekaj generacij se bo moralo zamenjati, da se bo vedelo, kaj v resnici je tržno gospodarstvo in kako se je treba v njegovih razmerah dejansko obnašati. Izhajam iz gospodarstva in dobro občutim problem, ker delavec še vedno misli, da dela zame, za lastnika podjetja, na-

mesto da bi razmišljaj, kako prihaja na delo oziroma v službo, da si s svojim delom zasluži plačo in da mora zato delati dobro, kakovostno in racionalno, kakor da bi delal zase.

In v zvezi z gospodarstvom v prihodnje sodim, da bo Kras ostal, kakršen je. Sodim, da se kakšne večje nove dejavnosti tod ne bo razvijalo, saj tudi interesa za kaj takega ni. Je pa vse več malih podjetij in to bo dalo nov razvojni impulz.

Kaj je, po Vašem mnenju, največja perspektiva na področju produkcijskih dejavnosti na Krasu in kaj na področju tako imenovane nematerialne proizvodnje?

Mislím, da je turizem ena izmed naših največjih razvojnih možnosti in obeta dobro zaposlitev širše populacije tega prostora. S turizmom se je namreč mogoče ljudem ukvarjati tam, kjer živijo - na podeželju. Če pa govorimo o proizvodnem gospodarstvu, moramo upoštevati, da je zelo težko

uveljaviti kakršno koli proizvodnjo zunaj industrijskih oziroma obrtnih centrov že samo zaradi same narave proizvodnje oziroma dela. Obrtne cone so nastale ne zaradi ne-kakšne njihove modnosti, ampak so nastale zaradi ekonomske nuje - da se zagotovi čim večjo racionalnost proizvodnje oziroma dejavnosti. Mislím na infrastrukturo in najrazličnejše službe, ki servisirajo proizvodnjo, in so v takih centrih oziroma conah bistveno cenejše od lastnih služb.

So ekonomske okoliščine že postale nekakšna naravna prisila, da se zaradi želje, potrebe po zaposlitvi ljudje odločajo ali preusmerjajo na zaposlitev v turizmu? Gledano globalno, se zdi, da je kupna moč prebivalstva na Krasu kar velika in da zato kakšnih posebnih nezaposlitvenih problemov na tem prostoru ni!

Kras je nekaj posebnega, naj ga ocenjujemo kakor koli! Predvsem zaradi bli-

žine slovensko-italijanske meje. Kras ima kar precejšnjo dnevno migracijo, ko njegovi prebivalci odhajajo na delo na črno v Italijo. In tega zaenkrat ne more nihče preprečiti...

Precejšen del tega bo razrešil davek na dodano vrednost, nasploh pa bo problem razrešen z odpravo meje po vstopu Slovenije v Evropsko unijo. Takrat bo za tiste, ki sedaj izboljšujejo svoj materialni položaj z delom na črno v Italiji, take možnosti konec. Zato jih moramo pravočasno pripraviti na spremenjene razmere. Treba jih bo izobraziti in kot skupnost bomo morali pripraviti ustrezno razvojno vizijo kraškega prostora ter program za njihovo prezaposlitev oziroma zaposlitev.

Veste, začeti s turistično dejavnostjo, ni lahko! Poleg ustreznega znanja za to dejavnost je treba imeti tudi kar precej finančnih sredstev za ureditev ustreznih prostorov, pa naj bodo to kuhinja za pripravo hrane, prostor za goste in za strežbo hrane, prenočitvene zmogljivosti in ustrezni sanitarni prostori. Na občini se zavzemamo, da bi turistično ponudbo na tem prostoru razširili, da bi se odprli v širši prostor. Zato sva se tudi z županom Trsta pogovarjala o medsebojnem sodelovanju in povezovanju. Za turizem ni dovolj le ponuditi, na primer, Lipico ali Škocjanske jame same kot take. Turistični gost se ne zadovolji več samo z bivanjem določeno število dni na primer v hotelu, ampak si želi v tistem času videti in doživeti čim več. Zato je treba v turistično ponudbo vgraditi čim več in to z vsega kraškega prostora. In to si obetamo tudi od nastajajoče turistične organizacije vseh kraških občin, ki naj bi začela poslovati pred koncem leta 1999, da bo medsebojno povezala Kras, Brkine in Tržaški Kras v enovito turistično ponudbo najvišje kakovostne ravni!

Ste optimist? Verjamete, da bo četrti poskus ustanovitve skupne turistične organizacije za Kras in Brkine uspel?

Mislím, da bo! Seveda pa se to ne bo zgodilo čez noč, saj uveljavitev takšne organizacije zahteva svoj čas. Pomembna je namreč tudi preobrazba miselnosti ljudi, ki se ukvarjajo in ki naj bi se ukvarjali s turizmom v najširšem pomenu te besede. In tudi potrebe po taki organizaciji so vse bolj očitne. Še zlasti, ker se nam vse bolj bliža odprava meje z Italijo. Že z gospodom Illyjem sva se dogovorila o povezavi organizacij, ki se pri nas in v Trstu ukvarjata s turizmom, da bi

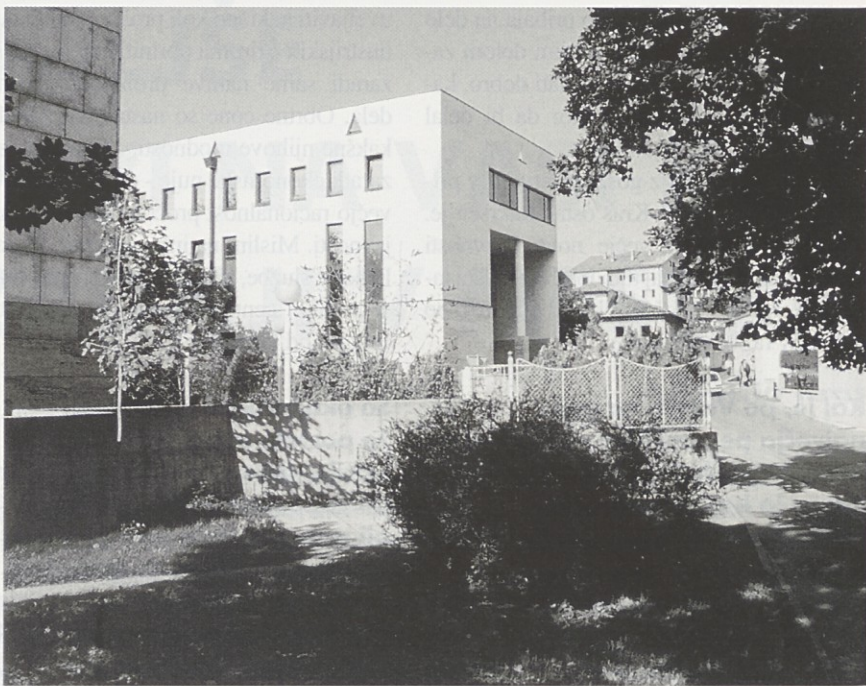
Zgradba Upravne enote Sežana.

KRAŠKI ŽUPANI

čim prej začeli z izmenjavo gostov. Gostom, ki prihajajo v Italijo na ogled Trsta, naj bi nudili še ogled Krasa, tistim, ki prihajajo občudovat Kras, pa naj bi nudili še obisk Trsta. In ker se miselnost počasi vendarle spreminja tako na Tržaškem kakor tudi pri nas, si resnično obetam boljše čase tudi na tem področju.

Upoštevati moramo tudi to, da bodo pri nas italijanske pokojnine kmalu usahnile. Žal jih, gledano globalno, nismo izkoristili najbolj racionalno in jih naložili v ustanovitev novih delovnih mest oziroma v samozaposlitev, ampak jih izrabili za nakup avtomobilov in gradnjo stanovanjskih hiš, kar pa je, gledano s koristnikovimi očmi, bilo povsem razumljivo! In ker je to zamujena priložnost, ki se ne bo več ponovila, bo treba temu prostoru omogočiti spodbudna bančna posojila za naložbe v turistično dejavnost. Toda ne megalomansko, ampak tisto osnovno - od osmic, vinotočev in kmetij odprtih vrat do kmečkih turizmov z oddajanjem prenočišč in nudenjem aktivnega počitka na Krasu in Brkinih!

Kulturni center Srečka Kosovela v Sežani.

Ali se ne bi dalo regulirati prirejanje osmic na Krasu tako, da ne bi prirejali po več osmic hkrati?

Prislila se nikjer ne obnese, zato osmičarjev ne bi silil v prirejanje osmic, kadar to njim ne ustreza. Res pa je, da je zakonodaja na tem področju nepopolna in nedorečena, zato zastavljenega problema ne rešuje... Osmičarji morajo sami spoznati, kaj je zanje dobro. In sem zelo zadovoljen, da se

je kar nekaj kmetij oziroma gospodarstev, ki so se odločile za prirejanje osnice, začelo pripravljati na celovitejšo ponudbo v okviru kmečkega turizma. Seveda pa bo treba čim prej dopolniti zadevno zakonodajo, da ne bo nelojalne konkurence gostinskim obratom in okrepčevalnicam. Uveljaviti je namreč treba, da poslužeta gostinski obrat in obrat za pripravo hrane pod enakimi ekonomskimi in davčnimi pogoji, pod kakršnimi posluje ponudnik kmečkega turizma!

Ob ta problem smo na občini že pričeli, ko smo hoteli na ustrezen način promovirati kraško vinsko cesto in v ponudbo ob njej pritegniti za nasvete tudi ljudi iz pristojnih ministrstev, vendar - žal - nismo dobili ustreznih odgovorov, kako vso to ponudbo legalizirati, da bi vsak ponudnik prišel na svoj račun in da bi vsi ponujali svoje storitve in svoje blago pod enakimi pogoji.

Prav gotovo bo morala na tem področju opraviti pomembno delo nastajajoča skupna turistična organizacija Krasa in Brkinov, kakor jo določa zakon o razvoju turizma. Do njene ustanovitve ni več dolga pot, saj so že vse kraške občine dale soglasje za to. Navsezadnje se bo zbralo v tej organizaciji kar nekaj denarja za razvoj turizma in za njegovo promocijo. Kako bodo zbrani denar porabljali, pa naj odločijo ljudje, ki bodo nudili turistične storitve. Seveda, skladno z izoblikovano in sprejeto razvojno strategijo kraškega prostora, ki je sedaj v pripravi.

Sežanska osrednja prometna žila.

V svojem pozdravnem nagovoru na začetku okrogle mize revije Kras "Zakaj izgineva kraška avtentična arhitektura?" ste opozorili, da Kraševci ne pristajajo na zavarovanje Krasa, če to pomeni zanje razvojne omejitve! Na kaj merite?

Če se država odloči nekaj zaščititi in ko se odloča za ustrezne varovalne kriterije, mora hkrati ponuditi potrebna materialna sredstva, da se prebivalcem takega območja zagotovi zahtevani nadstandard... Najslabše je namreč nekaj prepovedati, nekaj omejiti oziroma postaviti višje kriterije, ne pa pri tem prizadetim ljudem materialno pomagati, da take kriterije izpolnijo. S tem se doseže prav nasproten učinek od pričakovanega!

Poglejte, na primer, vprašanje stanovanjske gradnje in prenove! Omejitve brez hkratne materialne pomoči sprožajo ne samo odpor prizadetih ljudi, marveč tudi njihovo odseljevanje. Objekti, ki bi jih ljudje sicer obnovili - četudi ne vsi tako, kakor bi bilo treba, ker vsi pač nimajo takih možnosti - ne bi ostajali prazni, neizkoriščeni in obsojeni na propad. Sodim, da je še vedno manjše zlo obstoječe prenavljati, četudi morebiti ne povsem po kraško, kakor pa opuščati tipična kraška bivališča in nanovo graditi zunaj strnjjenih naselij!

Nekaj takega se zdaj dogaja v Parču Škocjanske jame! Precej hiš v njem je

praznih, zapuščenih in propadajo. Zunaj parka, zunaj zavarovanega območja pa si domačini zidajo nove hiše. Prav tako je tudi v Štanjelu. Staro naselbino na hribu ljudje zapuščajo in si gradijo nove hiše pod njo! Pa še marsikje drugod po Krasu se to dogaja! In to, mislim, je najslabša rešitev! Če bomo to sprožili na Krasu, bomo imeli čez nekaj let Kras brez Kraševcev! Zato je treba ljudem pomagati materialno, z različnimi olajšavami pri nakupu domačega gradbenega materiala in gradbenih storitvah, pa tudi s strokovno svetovalno službo, ki naj pomaga čim ceneje do kakovostnih načrtov in čim prej do vseh potrebnih dovoljenj!

Za kakšno regionalizacijo Slovenije se zavzimate?

Neglede na občinske meje sodim, da mora ostati ves Kras enoten. Tudi, ko se bo oblikovalo regije, bi bilo močno narobe, če bi se poskušalo Kras deliti na goriško regijo in na koprsko regijo, ker bo s tem enovitosti Krasa konec.

Žal so zamisli o regijah sedaj spet preveč spolitizirane. Boljše bi bilo, če bi razmišljali predvsem o tem, kako jih vpreči v službo ljudi, ki tod živijo. Če bo regij malo in če bo vsa Primorska, od Tolmina čez Goriško in Kras do Obale, ena velika regija, potem sem za takšno rešitev. Če pa naj bi bile regije bistveno manjše in razdrobljene, potem bom zagovarjal, naj ostanemo v eni regiji tisti, ki smo že sicer vseskozi skupaj. Ker

se pogovarjamo kot Kraševci, zagovarjamo regijo s Krasom ter Ilirskobistriškim pa morebiti še kateri del, ki bi se nam hotel pridružiti... Toda, o tem se bomo sami dogovorili! Kajti ta regija je sedaj res označena za eno izmed revnejših, toda zagovarjam načelo: Boljše prvi na vasi kot zadnji v mestu.

Ali pri svojem delu sodelujete z župani ostalih treh oziroma štirih kraških očin - Divača, Hrpelje-Kozina in Komen ter Miren-Kostanjevica?

Seveda! Vesel sem, da smo se župani vseh petih kraških občin kmalu po volitvah medsebojno povezali. Smo zelo kooperativni in na nekakšnem kolegiju, na katerem se redno sestajamo, razpravljamo o naših skupnih problemih zelo odkrito in - upam si trditi - tudi na isti valovni dolžini razmišljanja...

Majda Prekrksky

Kamnolomi - vir kraškega zlata

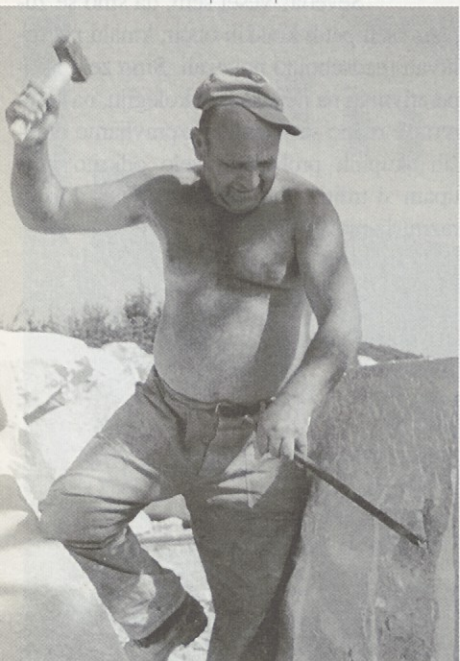
KRAŠKI KAMEN

SRCE PROIZVODNJE

Pot, po kateri se je delniška družba Marmor povzpela med najpomembnejše dobavitelje izdelkov iz naravnega kamna, ni bila kratka...

K sedanjemu renomeju družbe Marmor Sežana sta pripomogli tudi tradicija kraškega kamnarstva in lastna surovina, ki jo pridobivamo v kamnolomu Lipica ob cesti Sežana-Lokev kakršnih sedem kilometrov jugozahodno od Sežane, in v kamnolomu Doline blizu vasi Vrhovlje. Kamnoloma sta srce naše proizvodnje, zato bralcem revije Kras predstavljamo glavne značilnosti pridobivanja kamna skozi Marmorjev čas. Delimo ga v dve obdobji in sicer v obdobje od leta 1947 do leta 1965 in v čas po njem.

Nešteto krat je treba zamahniti, preden je kamen izoblikovan.

Pridobivanje naravnega kamna nekdanj...

Značilen za obdobje do leta 1965 je preprost obrtniški način pridobivanja naravnega kamna ter dejstvo, da je vsa Marmorjeva proizvodnja potekala v kamnolomu. V tem času je proizvodnja temeljila izključno na človeku, ki jo je opravljal z lastnimi rokami ob pomoči ročnih vitlov in lesenih dvigal za vodoravne in navpične transporte večjih kosov kamna. O tistem času je nekdo opisal svoje občutke in doživljanje kamnoloma takole:

“Šel sem skozi borov gozdič. Kar naenkrat se borov gozdič neha in skoraj sredi brinja sem uzrl popolno prisposobo velike kiparske delavnice na prostem. Vsevprek je ležalo ogromno sivega kraškega kamna. Idilična predstava o odprtem umetniškem ateljeju se je prav kmalu umaknila stvarnosti. Pred seboj sem zagledal velik kamnolom. In kaj vidim? Kamnolomce, ki so deset let in več rili v kamnita zemljina nedra, trdoma lomili marmor kos za kosom in ga dvigali na površje. Povedali so mi, da najprej odstrele jalovino in manjše sklade, kar odvozijo z dekovilskimi vagončki v jalovišče, nato pa razgaljene velikanske bloke drugega za drugim z dleti in zagozdami ločijo od drugih slojev. Vendar so, ne glede na prej opisan način pridobivanja kamna, že v tistih letih imeli velikopotezne načrte. Načrtovali so proizvodnjo 500 kubičnih metrov kraškega kamna na leto, kar pa jim ni uspelo, saj so v tistem času uspeli narediti le polovico načrtovanega. V želji, da bi dosegli zastavljene cilje, so se pri pravnem predniku Marmorja iz Sežane najprej lotili modernizacije, do tedaj zanemarjene gospodarske panoge...”

Z modernizacijo dela podvojena proizvodnja

In že v naslednjem obdobju, ko so ročno delo zamenjale žične žage, ki so kamen rezale s kremenčevim peskom, in ko je te nato nadomestila jeklena vrv z diamantnimi vložki, ki ji kamnolomci pravijo kar diamantne ne le zaradi njene sestavine marveč predvsem zaradi lažjega dela. Lesena dvigala so zamenjala sodobna dvigala, transportne vozičke pa so nadomestili nakladalniki in tovornjaki. Količina proizvodnje blokov in tambolonov se je večala z modernizacijo tehnologije, ki je dovoljevala podvojitve obsega proizvodnje. Zato je Marmor Sežana - z uvajanjem modernejših strojev in s tem tudi načina pridobivanja kraškega kamna - v odvisnosti od bogastva, ki ga daje narava - dosegel sedanjo raven, ki družbi zagotavlja velikost, tržišče in delo vsem zaposlenim.

Seveda pa so pomembni za razvoj in obstoj kamnolomov in Marmorja iz Sežane še drugi elementi!

Poudarek raziskovanjem nahajališč kraškega marmorja

Prostor za odprtje kamnolomov, ki so obratovali v obdobju do leta 1967, je bil izbran na osnovi ocen, ki so temeljile na izkušnjah starih kamnolomcev. Po letu 1967 smo zaradi sprememb zakonodaje na tem področju, ki je zaostrovala pogoje za odprtje kamnoloma in s tem tudi zahtevala večje finančne naložbe v raziskave, pričeli organizirano raziskovati ležišča naravnega kamna na slovenskem Krasu, kar delamo še sedaj. Ves čas, do nastanka samostojne države Slovenije, smo v raziskovanjih sodelovali z Raziskovalno skupnostjo Slovenije. Sedaj so-

Z lastnim trudom in z veliko odrekranja smo si ustvarili boljše delovne razmere.

V MARMORJU SEŽANA, d.d.

delujemo v teh raziskovanjih z Ministrstvom za znanost in tehnologijo, ki prispeva zanje polovico vsega potrebnega denarja, drugo polovico pa ga zagotavlja Marmor Sežana. Na Krasu smo podrobno raziskali že kakšnih dvajset lokacij. Raziskave so pokazale, da je kraški apnenec geološko mlada kamnina in temu primerno v naravi zelo razpokana, tako da so njegova kompaktna jedra v naravi redka in manjšega obsega. Zaradi tega smo izmed vseh raziskanih lokacij izbrali za odprtje kamnoloma le eno.

V Marmorju oziroma v kamnarski industriji menimo, da so za odprtje kamnoloma predpisani postopki dragi in zamudni in da onemogočajo odpiranje kamnolomov z majhnim izplenom.. Neglede na vse težave pa bomo nadaljevali raziskovanja za odkrivanje nahajališč kakovostnega kraškega kamna z nezmanjšanim tempom, da bi poleg delujočih kamnolomov odprli vsaj še enega s temnejšim kraškim apnencem, po katerem je veliko povpraševanje.

Marmor je vsa zemljišča, ki so bila potrebna za obratovanje kamnolomov, v času svojega obstoja kupil od dejanskih lastnikov. Po veljavnih predpisih je moral ta zemljišča prenesti v Sklad kmetijskih zemljišč in gozdov R Slovenije brez možnosti, da jih odkupi, kakor je odkupil ostalo premoženje. V Marmorju pričakujemo, da bomo imeli pri dodeljevanju koncesije prednost, ker je njena podelitev osnova za nadaljevanje naše osnovne proizvodne dejavnosti.

V kamnolomih, ki obratujejo, in v tistih, katerih odprtje načrtujemo, uporabljamo najmodernejšo tehnologijo in hkrati sproti zagotavljamo, da so naravi prizadejane rane čim manjše. Za to pripravljamo raziskovalno nalogo o podzemskem pridobivanju surovine, toda zaradi veliko dražjih proizvodnih postopkov je uresničitev tega odvisna predvsem od Marmorjevih bodočih finančnih zmožnosti.

LIPICA FIORITO, LIPICA UNITO in REPEN

Za pridobivanje kraškega kamna imamo odprte tri površinske kope. To so Lipica I, Lipica II in Doline. Kraški kamen, ki ga pridobivamo v njih, smo poimenovali LIPICA FIORITO (rožasti), LIPICA UNITO (enotni) in REPEN.. Kamnoloma Lipica I in Lipica II, v katerih pridobivamo LIPICA FIORITO in LIPICA UNITO, sta kopa trajnega značaja. S tem mislimo, da so njune zaloge take, da nam bodo omogočale izkoriščanje tega naravnega bogastva še veliko časa. V kamnolomu Doline, v katerem pridobivamo kamen REPEN, so zaloge izčrpane. Zato načrtujemo njegovo zaprtje in že pospešeno iščemo nadomestno nahajališče, da bi nam dajalo kamen z istim imenom.

Predstavili svo vama srce proizvodnje delniške družbe Marmor Sežana. Tisti, ki delamo v njem, sodimo, da je pridobivanje kraškega kamna v kamnolomih šele začetek pripovedi o svetlosvetem kraškem kamnu, ki krasi pročelja poslovnih stavb, cerkvâ in tudi naše domove!

Majda Prekrksky - vodja službe za kadrovsko in pravno področje v delniški družbi Marmor Sežana, Partizanska cesta 73/a, 6210 Sežana

Fotografiji sta iz arhiva delniške družbe Marmor Sežana

MARMOR JE, MARMORJA NI

Rajko Pavlovec

Marmor je cenjena, lepa in plemenita kamnina. Vanj so bili skoraj zaljubljeni stari Rimljani, Grki in še kdo. Tudi na naših tleh imamo izvrstne stare izdelke iz marmorja. Spomnimo se na čudovite rimske nagrobnike iz Šempe-tra v Savinjski dolini pa še na mnoge druge iz takratnih ali poznejših časov; recimo na kipe pri Robbo-vem vodnjaku v Ljubljani! Vendar v strokovnem pogledu ni vse mar-mor, kar ljudje tako imenujejo.

Na Krasu ni marmorja!

V 34. številki revije Kras iz julija 1999 je lep pregled zgodovine in dejavnosti kamnoseškega podjetja Marmor Sežana. Geologe nas v tem prispevku moti raba besede marmor, ki ga na Krasu ni! Zato ni odveč, da bralci revije zvedo strokovno resni-co...

Kamnina, ki so jo v preteklosti pridobivali kot naravni kamen na številnih kra-jih po Krasu, sedaj ga pridobivajo le še pri Lipici, je apnenec. Podoben kvaliteten mate-rial poznamo iz okolice Trsta, iz Nabrežine, Repentabra in še kje.

Ta apnenec je nastajal iz apnenče-vega blata, ki se je usedalo na dnu krednega morja; to je bilo na koncu srednjega zemelj-skega veka ali mezozoika pred približno 70 do 90 milijoni let. Takratno morje je prekri-valo velik del sedanje južne Slovenije in de-loma še druge kraje. V morju so živele šte-vilne školjke iz skupine **rudistov**. Imele so kravjemu rogu podobno lupino, s katero so bile prirasle na morskno dno; druga lupina je bil majhen pokrovček.

Ker je ostankov školjčnih lupin v apnencu na Krasu vse polno, imenujejo geologi to kamnino **rudistni apnenec**. V prečnem pre-rezu so lupine zaradi nazobčanih robov sko-ranj podobne rožam. Zato imenujejo kamnar-ji takšno kamnino **rožasta (fiorito)**. Veliko-krat so valovi premetavali lupine in jih moč-no zdrobili. V takšnih apnencih so predvsem drobeci rudistov in celotna kamnina ima bolj homogeno strukturo. Kamnarji jo imenujejo **enotna (unito)**.

Rudistni apnenec je torej naravni kamen, ki ga pridobivajo na Krasu. Oprijelo se ga je ime **kraški marmor**, vendar v stro-kovnem pogledu to ni.

Kaj je marmor?

Rudistni apnenec je sediment, usedlina. Marmor pa je metamorfna ali spre-menjena, preobrazena kamnina. Kadar je apnenec v večjih globinah prišel v stik z magmo, se je pod vplivom visokih pritiskov in temperatur spremenil. Iz njega je nastala kristalasta, bela, zmata kamnina – marmor, ki je cenjen okrasni naravni kamen. Ker tak-šnih pojavov na Krasu ni bilo, se tamkajšnji apnenec ni spremenil v marmor.

Enako kot apnenec je tudi marmor kalcijev karbonat. Nastane lahko še iz ap-nenčevega sorodnika dolomita, ki je kalci-jev-magnezijev karbonat. Zato ločijo kalcit-

Porton v Šibeljah pod Trsteljem, narejen iz kraškega rudistnega apnenca.

ni marmor, ki je nastal iz apnenca, in dolomitni marmor, ki je nastal iz dolomita. Če je marmor spremenjen v čist apnenec, je povsem bel. Med apnencem pa so pogosto vložki laporja ali drugih sedimentov. Te kamnine se pri metamorfozi ne spremenijo v marmor. Zato je takšen marmor ponavadi lisast, marogast. Tudi v slavni italijanski Carrari, kjer že stoletja pridobivajo po vsem svetu poznani carrarski marmor, je ta večkrat lisast. Včasih je takšen marmor še bolj privlačen, kot je privlačna povsem čista kamnina.

V Sloveniji je marmor edino na Pohorju in tega so poznali že Rimljani. Še sedaj imenujejo kamnolom pri Slovenski Bistrici rimski kamnolom.

Zakaj zmotno poimenovanje?

Ker smo ugotovili, da na Krasu ni marmorja, se vprašajmo, zakaj z marmorjem poimenujejo tamkajšnji apnenec?

Med kamnarji pa tudi splošno med ljudmi je v navadi, da označujejo kot marmor večino sedimentov, ki jih je mogoče lepo polirati. Na drugi strani imenujejo granit magmatske kamnine, ki jih je mogoče uporabiti kot naravni kamen, pa je vendar med njimi dolga vrsta različnih kamnin, med katerimi je le ena granit.

V kamnolomih pri Oplotnici na Pohorju pridobivajo sivo magmatsko kamnino, ki jo poznamo iz kock na cestah, robnikov in mnogih spomenikov. Nekoč so tej kamnini pravili pohorski granit. Potem so strokovnjaki ugotovili, da to ni granit, ampak da je tonalit. V zadnjem času so naredili številne analize in dokazali, da se pohorska kamnina loči tudi od pravega tonalita in da je na Pohorju granodiorit... To je, seveda, strokovno razmišljanje. Ljudje pa še vedno govorijo o granitu, kakor se imenuje tudi podjetje, ki pri Oplotnici pridobiva to kamnino.

»Spori« med geologi in kamnarji

Do raznih domačih ali nepravilnih poimenovanj naravnega kamna ni prišlo samo pri kraškem marmorju ali pohorskem granitu. V Hotavljah v Poljanski dolini ne pridobivajo hotaveljskega marmorja, ampak pridobivajo hotaveljski apnenec. V Podpeči pri Ljubljani ni podpeškega marmorja, ampak je podpeški apnenec. Kamninam dajejo tudi domača imena, recimo podpečan, hotaveljčan, gliničan v okolici Ljubljane in še kaj. V tem pogledu ne bi bilo nič narobe, če bi rekli »kraškemu marmorju« lipičan, nabrežinčan ali kaj podobnega. Spor med geologi in kamnarji je samo navidezen, saj geo-

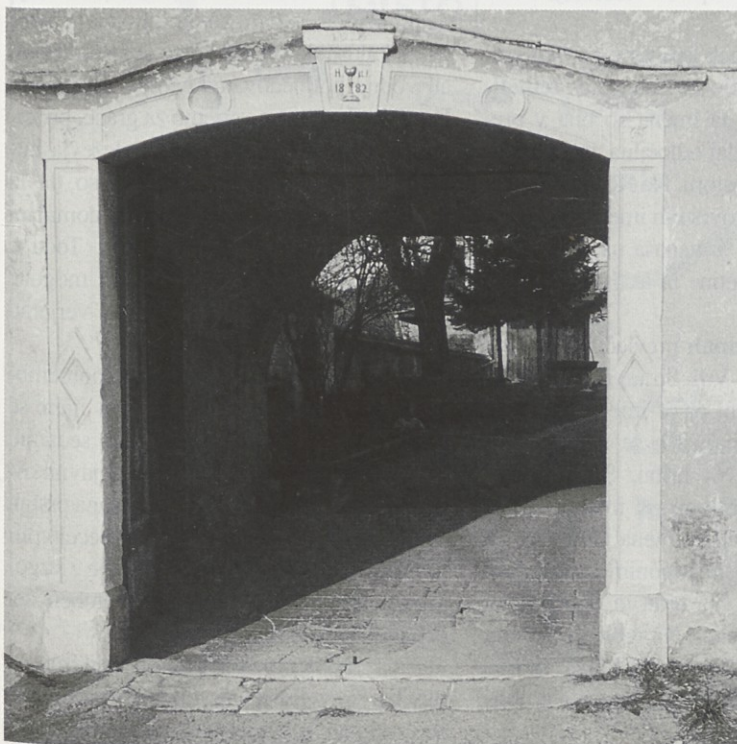
logi ne nasprotujejo domačim krajevnim imenom. Tudi oznaka kraški marmor je zato samo strokovno nepravilna. Res pa je, da ljudje veliko raje kupijo marmor kot navadni apnenec in kamnarji pod takšno oznako izdelke lažje prodajo.

Vse te stvari so med večino kamnarjev in geologi že razjasnjene. Leta 1992 je slovenska kamnarska industrija podprla izdajo kamnarsko-geološkega leksikona »Naravni kamen«. Tudi Marmor Sežana je pri tem izdatno in koristno sodeloval!

Lepota izdelkov iz rudistnega apnenca - "kraškega marmorja"

Naravni kamen uporabljajo v različne namene. Nekaj tega smo brali in videli na slikah v 34. številki revije Kras. Treba je poudariti, da je rudistni apnenec - »kraški marmor« zelo lep in uporaben naravni kamen. Sprehod skozi kraške vasi nas o tem prepriča. Koliko čudovitih izdelkov so naredili iz njega! Vodnjake, včasih okrašene z lepimi reliefi, portale in portone, oknice, stopnišča, zidove, podzidke pa še marsikaj drugega. Še danes veliko posegajo po tem kvalitetnem in lepem materialu.

Še nekaj je! Naravni kamen je najlepši tam, kjer je doma. Pohorska magmatska kamnina prav nič ne sodi v lepo kraško vas in rudistni apnenec s Krasa bi se kar nekam izgubil na Pohorju. Žal sedanji graditelji posegajo po najrazličnejših kamninah, pogosto po uvoženih iz Skandinavije, Afrike, Rusije, Indije in od drugod. Vgradijo jih celo tam, kjer imajo lep naravni kamen doma. Prav čudno je videti z granitnimi ploščami obdana stavbo sredi lepe kraške vasi, kjer so takorekoč vse hiše iz domačega kraškega apnenca!

Portal v župnišču v Košani, izdelan iz rudistnega apnenca.

Obe fotografiji R. Pavlovec

Po sledih dokumentov

LEDINSKA IMENA

Julij Titl

Ledinska imena so izredno pomembna, ker zajemajo prenekatero pokrajinske značilnosti in so priča o človekovih preteklih dejavnostih, kakor tudi o človekovem odnosu do okolja, v katerem živi in dela. Poleg tega ta imena razkrivajo človekovo pojmovanje, razumevanje in vrednotenje naravnih pojavov ter zakonitosti pri nastajanju in preoblikovanju tistega dela zemeljskega površja, ki ga je človek obvladoval s svojim proizvodnim sistemom. Čim bolj je človek gospodaril v prostoru, tem bolj pogosta so v njem tudi ledinska imena.

Človek, ki je živel s pokrajino, je zelo dobro poznal značilnosti svojega območja in razlike med njegovimi posameznimi deli, tako da jih je lahko označil z imeni. Iz ohranjenih, iz generacije v generacijo dedovanih ledinskih imen odsevajo najraznovrstnejši kulturni vplivi, ki so posledica različnih selitev prebivalstva, načinov obdelovanja zemlje, uvajanja in opuščanja posameznih kmetijskih kultur, pašništva in prometnih tokov.

Izredno razširjena so ledinska imena na Krasu, posebno še na območju Komenske planote, osrednjega dela spodnjega Krasa. Zaradi svoje lege in po svojih prirodnih svojstvih je bil Kras izredno vabljev za naselitev že v najzgodnejšem obdobju. Podnebne ugodnosti so tod prišle v polni meri do veljave; še posebno, ker je imel Kras še druge prednosti; odlikujejo ga še mnoge jame v ugodnih legah, prikladne prvotnemu človeku za bivanje.

Predmet te razprave so ledinska imena v katastrskih občinah Mali Dol, Komen in Sveto, ki ležijo v središču Komenske planote.

Skupaj je bilo na tem območju zajetih 5656 ledinskih imen; od tega 3339 v katastrskih občinah Mali Dol in Komen ter 2317 v katastrski občini Sveto. Čistih ledinskih imen je na obravnavanem območju le 279, ki pa so napisana v različnih variantah; kot manjšalnice, na primer: Dolec, Vrtič, idr.; po njihovi legi v pokrajini, kot npr.: Za mejo, V kotu, Pri ribniku, Za vrtom; glede na višinsko razmerje, kot npr.: Gorenja njiva, Srednja podunca, Dolenja njiva; po obraslosti, kot npr.: Goli vrh, Kosmati vrh; po velikosti, kot npr.: Malo brdo, Velika njiva, Mala njiva, Velika ograda; po dolžini, kot npr.: Kratka njiva, Dolga njiva; po starosti, kot npr.: Stara dolina, Nova dolina; in po posestniku, kot npr.: Derstenova dolina, Gabrova dolina, Markova ograda, Žigonov dol, Kočeva jama, itn. Mnogo parcel pa je poimenovano z istimi toponimi ali krajevnimi imeni.

Na nastanek ledinskih pa tudi krajevnih imen je imelo močan vpliv zemeljsko površje. Prav ta imena so bila v preteklosti in so še sedaj odločilna za človekovo orientacijo v prostoru. Na Komenskem je kar 1731 ali 31 % tovrstnih imen, med katerimi se jih kar 65 % nanaša na poglobljen svet, 30 % na vzpetine in le 5 % na raven svet.

Pri vzpetinah prevladujejo imena Hrib, sledijo Brda, Vrh, Stran, Reber, Hrbet in Osredek, najmanj pa je imen Grublja in Ključ. Pri toponimu Hrib se najpogosteje pojavljajo imena Na hribu, Srednji hrib, Mali hrib in Za hribom, pri imenu Vrh se najpogosteje pojavljajo imena Goli vrh, Za golim vrhom in Vršič, toponim Brdo nastopa kot Staro brdo, Na brdu in Pod brdom, Reber kot Velika reber, Na rebri in V rebri. Ključ je zastopan z imeni Pri ključu in Pod ključem ter Grublja z imeni Dolenja grublja in Na grubljah.

Pri ravnem svetu prevladujeta toponima Ravna ter Dobrava.

Tako kot vzpetine ima tudi poglobljen svet mnogo različnih toponimov. Na celotnem obravnavanem območju prevladuje toponim Dol z mnogimi sestavljenimi ime, kot npr.: V dolu, Dovčič, V doleh, Dovšca, Godnov dol, Žigonov dol, imamo pa tudi krajevno ime Mali Dol. Dobro tretjino vseh imen, ki predstavljajo poglobljen svet, sestavljajo imena Dolina v naslednjih najpogostejših oblikah: Dolina na luži, Dolina Jama, Stara dolina, Stričkova dolina, Dolenja dolina, Petrova dolina, Zadnja dolina in Dolinca.

Pri kamninah so najbolj razširjena imena Griža, Kamen, Peč, Pečina in Pesek, pri prsti pa Jerovica (jerina) ter Ilovica.

Zaradi kraške strukture tal imamo pri vodnih imenih predvsem imena za stoječe vode. Vendar je njihov delež skromen, saj dosega le 9 % vseh ledinskih imen. Najpogostejša vodna imena so Kal, Lokva in Luža. Zanimiva so tudi imena, ki so običajna pri tekočih vodah, kot npr. Potok in Struga. V katastrski občini Sveto je še hidronim ali vodno poimenovanje Morje. Pri imenih Potok in Struga gre verjetno za grape, po katerih se spušča v času večjega deževja hudourniška voda; zlasti tam, kjer so tla iz manj čistega apnenca. Verjetno domačini take hudournike imenujejo Potok. Toda o pravih hudourniških vodah tod ni mogoče govoriti. Hidronim Morje pa ima verjetno zelo star izvor.

Rastje je ena izmed najpomembnejših sestavin naravnega okolja; v njem se namreč kažejo skupni učinki tako sedanjih kakor tudi preteklih naravnih dejavnikov. Izredno ozko sta med seboj povezana prst in rastje, vendar na prirodno okolje precej vpliva tudi človek s svojim delom, saj je z vzgojo kulturnih rastlin ustvaril pomemben del geografskega okolja.

Na Komenski planoti naletimo na številna topografskaali krajevoisna imena po rastlinah oziroma zemeljski površinski

NA KOMENSKI PLANOTI

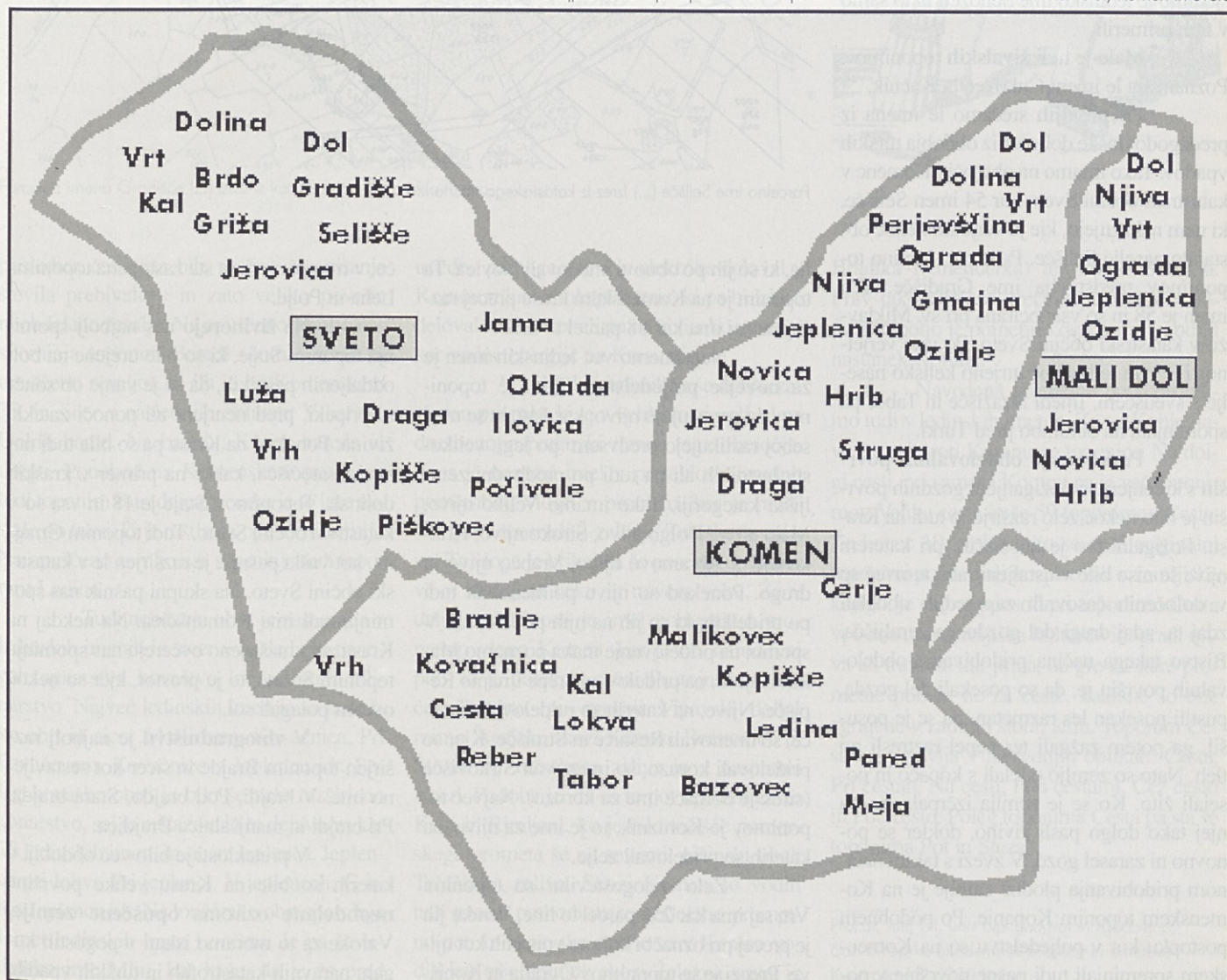
odeji. Ta imena pa so zelo stara in so nastala s poimenovanji naravnih značilnosti.

Očitno je bil na Krasu hrastov gozd prvotna naravna vegetacija. Pomeni rastlinsko združbo, ki sestoji iz drevja, pod katerim lahko kot gozdna podrast uspevajo tudi grmovje, praprot ali trava. Ta gozd je človek že pred rimsko dobo močno skrčil.

Na Komenskem uporabljajo za gozd ime Boršt (nemško: der Forst = gozd). Razen borovih gozdov, ki nastajajo v najnovšem času, sedaj v kraških gozdovih raste nekakovosten les, ki je uporaben le za kurjavo, medtem ko je bil nekdaj uporaben za oglarstvo in žganje apna. Take gozdove imenujejo na Krasu in v Istri Loze. Poleg imena

Boršt se za hrastov gozd uporablja ime Cerje, kar kaže, da je kot gozdno drevo nekoč prevladoval v kraških gozdovih cer, to je hrast. Od gozdnih dreves se poleg imena Cer pojavljajo še imena Hrast, Kostanj in Gaber. V zvezi z gozdom poznamo še toponim Laz, ki pomeni izkrčeno gozdno površino. Takih toponimov je le 21. Pri grmovnicah pa ima-

Najpomembnejši toponimi ali krajevna imena v katastrskih občinah Mali Dol, Komen in Sveto

mo naslednje toponime: Bršljanovec, Grm, Rešeljka in Robidnica.

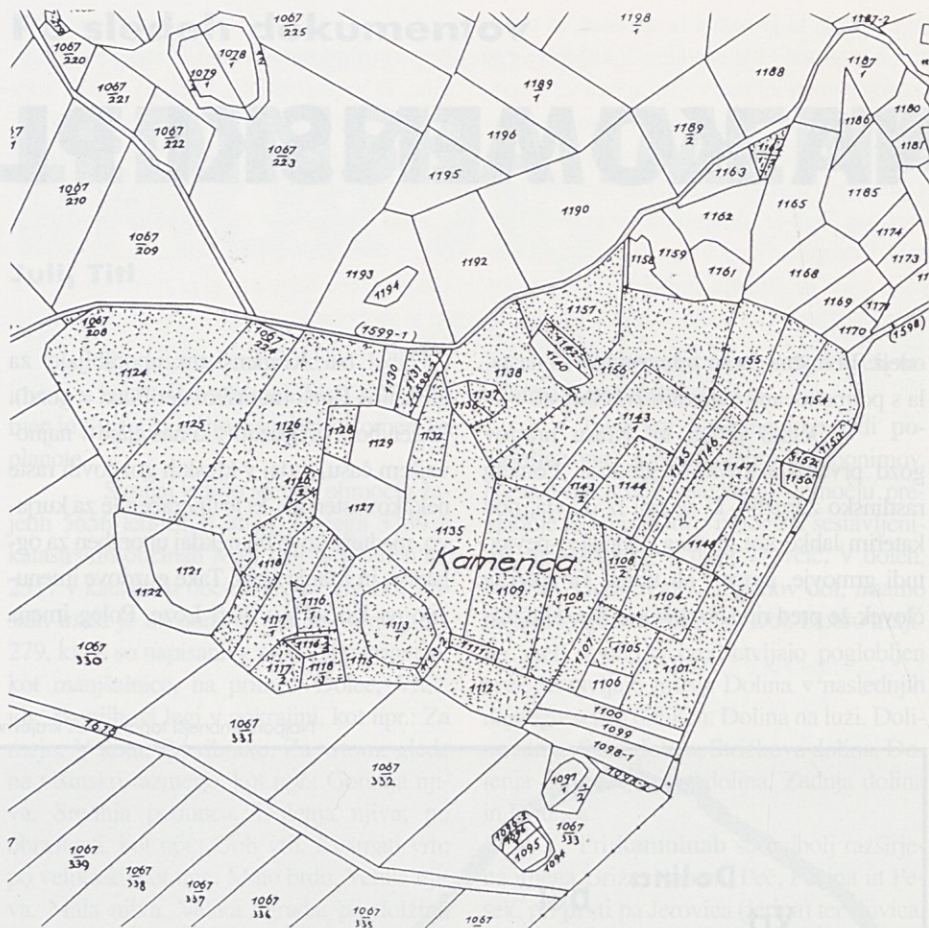
Najbolj razširjeno kulturno drevo je jablana, vendar te toponime zasledimo le v katastrskih občinah Mali Dol in Komen. Po tem drevesu se tudi imenuje zaselek Jablanec. Poleg toponima Jablana poznamo še toponime Česnja, Lipa in Oreh.

Zaradi prevladujočih travniških in pašniških površin, ki niso mogle nuditi nobene orientacije v prostoru, je tovrstnih topografskih imen na Komenskem malo. Zasledimo le ledinsko ime Senožeti in to samo v treh primerih.

Malo je tudi **živalskih** toponimov. Poznani sta le imeni Čukovec in Kačnik.

Pri **naseljih** srečamo le imena iz predzgodovinske dobe ter iz obdobja turških vpadov. Tako imamo na območju Komenc v katastrski občini Sveto kar 54 imen Selišče, ki nam nakazujejo, kje je verjetno nekoč obstajalo naselje Selišče. Posebno skupino toponimov predstavlja ime Gradišče. Teh imen je 58 in so vsa locirana pri sv. Miklavžu v katastrski občini Sveto. Po vsej verjetnosti je bilo tod nekoč utrjeno keltsko naselje s svetiščem. Imeni Stražišče in Tabor pa spominjata na obrambo pred Turki.

Pridobivanje **obdelovalnih površin** s krčenjem in požiganjem gozdnih površin je bilo nekoč zelo razširjeno tudi na Krasu. Požigalništvo je tak način, pri katerem njive še niso bile v ustaljeni rabi, temveč so v določenih časovnih zaporedjih obdelali zdaj ta, zdaj drugi del gozdnega zemljišča. Bistvo takega načina pridobivanja obdelovalnih površin je, da so posekali del gozda, pustili posekan les razmetan, da se je posušil, ga potem zažgali ter pepel raztresli po tleh. Nato so zemljo odelali s kopačo in posejali žito. Ko se je zemlja izčrpala, so na njej tako dolgo pasli živino, dokler se ponovno ni zarasel gozd. V zvezi s takim načinom pridobivanja plodne zemlje je na Komenskem toponim Kopanje. Po podobnem postopku kot v poljedelstvu so na Komenskem spreminjali tudi pašne površine v po-

Parcelno ime Selišče (...) Izrez iz katastrskega načrta k.o. Sveto

lja, ki so jih po obnovi imenovali Novica. Ta toponim je na Komenskem krasu precej razširjen, saj ima kar 88 parcel to ime.

Neprimerno več ledinskih imen je za **noviješe poljedelstvo**. Tako je toponimov, ki označujejo njivo, kar 144, in se med seboj razlikujejo predvsem po legi, velikosti, lastnikih ali pa tudi po predhodni zemljiški kategoriji. Tako imamo Veliko njivo, Malo njivo, Dolgo njivo, Široko njivo, Kratko njivo, Abramovo njivo, Vrabčo njivo in drugo. Ponekod so njive poimenovali tudi po pridelkih, ki so jih na njih pridelovali. V spomin na pridelovanje maka poznamo Makovo njivo, na pridelovanje repe imamo Repišče. Njive, na katerih so pridelovali žitarice, so imenovali Resnice in Strnišče. Kjer so pridelovali koruzo, so imenovali Sirkovišče (sirek je domače ime za koruzo). Največ toponimov je Koruznik, to je ime za njive, na katerih so pridelovali zelje.

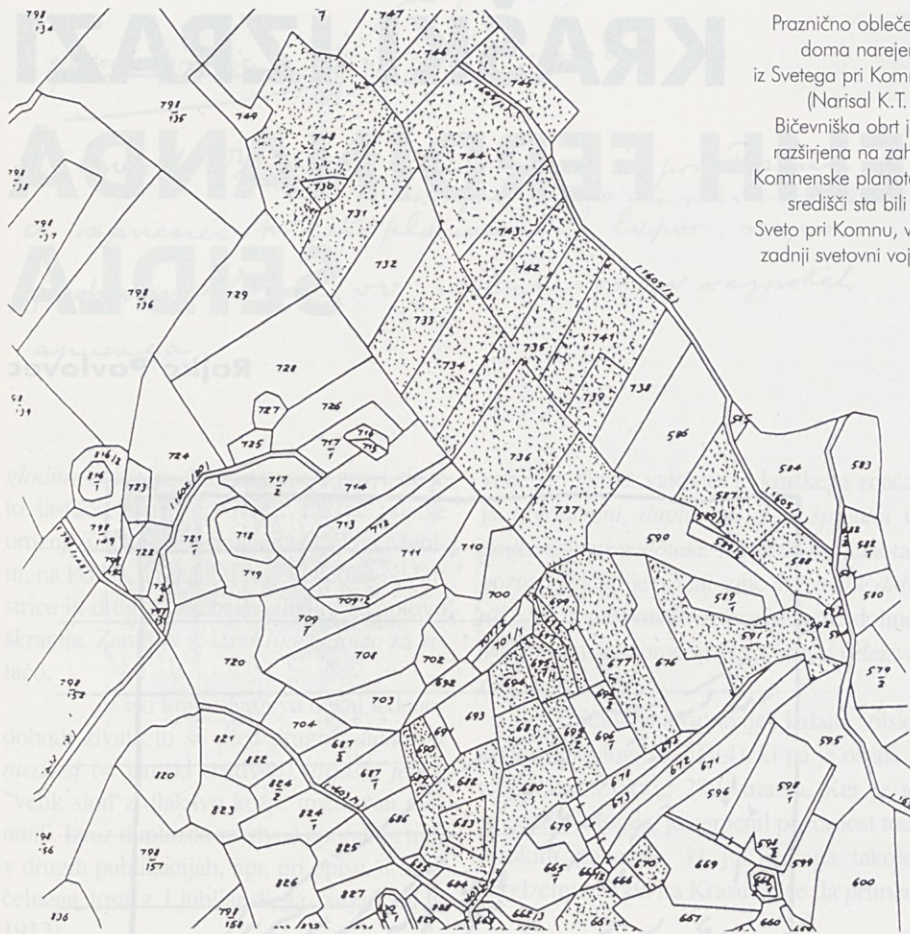
Zelo mnogostevilni so toponimi Vrt, saj ima kar 256 parcel to ime. Vendar jih je precej pri označbi kulture vpisanih kot njive. Precej je še toponimov Ograda in Kopiš-

če, v manjši meri pa sta zastopana toponima Leha in Polje.

Na **živinorejo** nas najbolj spominja toponim Staje, ki so bile urejene na bolj oddaljenih pašnikih, da se je vanje ob sončni pripeki, pred neurjem ali ponoči zatekla živina. Ponekod na Krasu pa so bila tudi naravna zatočišča, kakor na primer v kraških dolinah. Toponimov Staje je 18 in vsa so v katastrski občini Sveto. Tudi toponim Gmajna, kot vaški pašnik, je razširjen le v katastrski občini Sveto. Na skupni pašnik nas spominja tudi ime Komunščica. Na nekdanje na Krasu zelo razširjeno ovčerejo nas spominja toponim Soline, to je prostor, kjer so nekoč ovcam polagali sol.

V **vinogradništvu** je najbolj razširjen toponim Brajde in sicer kot sestavljeno ime: V brajdi, Pod brajdo, Stara brajda, Pri brajdi in manjšalnica Brajdica.

V preteklosti je bilo več obdobj, v katerih so bile na Krasu velike površine **neobdelane** oziroma **opuščene zemlje**. Vzroke za to moramo iskati v pogostih kugah, naravnih katastrofah in turških vpadih,

Parcelna imena Gradišče (...) Izrez iz katastrskega načrta k.o. Sveto.

Praznično oblečen fant s svežnjem doma narejenih bičevnikov iz Svetega pri Komnu okrog leta 1838 (Narislal K.T. Goldenstein)
Bičevniška obrt je bila nekoč zelo razširjena na zahodnem območju Komnenske planote. Najpomembnejši središči sta bili Opatje selo ter Sveto pri Komnu, vendar je ta obrt po zadnji svetovni vojni povsem zamrla.

posledica česar sta bila močno zmanjšanje števila prebivalcev in zato veliko površin neobdelane zemlje. Na opuščeno zemljo nas spominja toponim Baredi (domači izraz za opuščeno zemljo), ki jih je na Komenskem 35, in sicer v naslednjih oblikah: V baredi, Dolnji bared, Na baredu, Konec bareda in drugo. Ponekod na Komenskem poznamo tudi toponim Barednica, vendar je to ime nastalo po travi, ki je rastle na opuščeni zemlji. Na opuščeno zemljo nas spominja tudi toponim Ledina.

Tudi nekdanja **obrt** je zastopana v ledinskih imenih in sicer v naslednjih panogah: apnarstvo, kovaštvo, lončarstvo in mlinarstvo. Največ ledinskih imen je za kovaško obrt in sicer 54 z imeni: Kovačnica, Pri kovačevem, Kovačnice v Jablanecu idr. Poleg kovaške obrti je bilo še zelo razširjeno apnarstvo, saj je nakazovalo to dejavnost kar 78 ledinskih imen, in sicer: Jeplenca, Jeplenca pri lokvi, Pri jeplenci, V jeplencah, Gornja Jeplenca idr. Na lončarsko obrt spominja le pet ledinskih imen Lončera. Je pa še ledinsko ime Mlin, kar kaže, da je že pred

uvvedbo parnega stroja in elektrike deloval v Komnu mlin za mletje žitaric, ki pa bi lahko deloval le na veter ali pa na živinsko vprego, ker vodne energije na Krasu ni.

V ledinskih imenih je še dobro zastopan **promet**, ki je v veliki meri vplival na družbenogospodarski razvoj tega območja. Kras je namreč imel v preteklosti izredno pomembno vlogo v prometu, ker je predstavljal neposredno zaledje Tržaškega zaliva. Ta vloga je prihajala še posebej do veljave v srednjem veku in novem veku. Že v daljnji preteklosti je imel pomembno prometno vlogo Komen, ker je ob starodavni poti, ki je potekala skozi Postojnska vrata, čez Razdrto, po zgornji Vipavski dolini mimo Štanjela, skozi Komen, Brestovico in Štivan do Tržaškega zaliva in v nasprotni smeri. Podoba je, da so to pot uporabljali že Kelti in Rimljani, ko je bilo težišče pomorskega prometa še na severni, nižinski obali Tržaškega zaliva. Skozi Komen so vodili tudi prečni prehodi na to podolžno prometno pot. Iz Vipavske doline so v Komen vodili kar trije dohodi: skozi Železna vrata, iz

Branika (Rihenberka) ter mimo Štanjela. Prav tako križišče prečnih prehodov s podolžno potjo je pomenilo osnovo za zgodnji nastanek Komna.

Navedena prometna pota zasledimo tudi v ledinskih imenih. Že od Kobjeglave naprej proti Komnu so toponimi Na dolgi cesti, pri samem Komnu pa je več toponimov Velika cesta in še 59 toponimov Cesta. Že konec 19. stoletja, ko so se ti originalni toponimi popisovali in vpisovali v zemljiško knjigo, je skoraj povsod pri toponimu Cesta vpisana tudi zemljiška kultura vinograd, njiva ali travnik, kar priča, da gre za stare prometne poti in ne za ceste, kakršne so bile zgrajene v zadnjih stotih letih. Toponim Cesta se pojavlja v naslednjih oblikah: Cesta, Pri cestah, Na cesti, Pod cestami, Čez cesto in Pod cesto. Poleg toponima Cesta pa sta še toponima Pot in Steza.

Prof.dr. Julij Titl, univ.dipl.geograf in zgodovinar, član Evropske akademije znanosti in umetnosti Kvedrova 13, 6000 Koper

KRAŠKI IZRAZI V DELIH FERDINANDA SEIDLA

Rajko Pavlovec

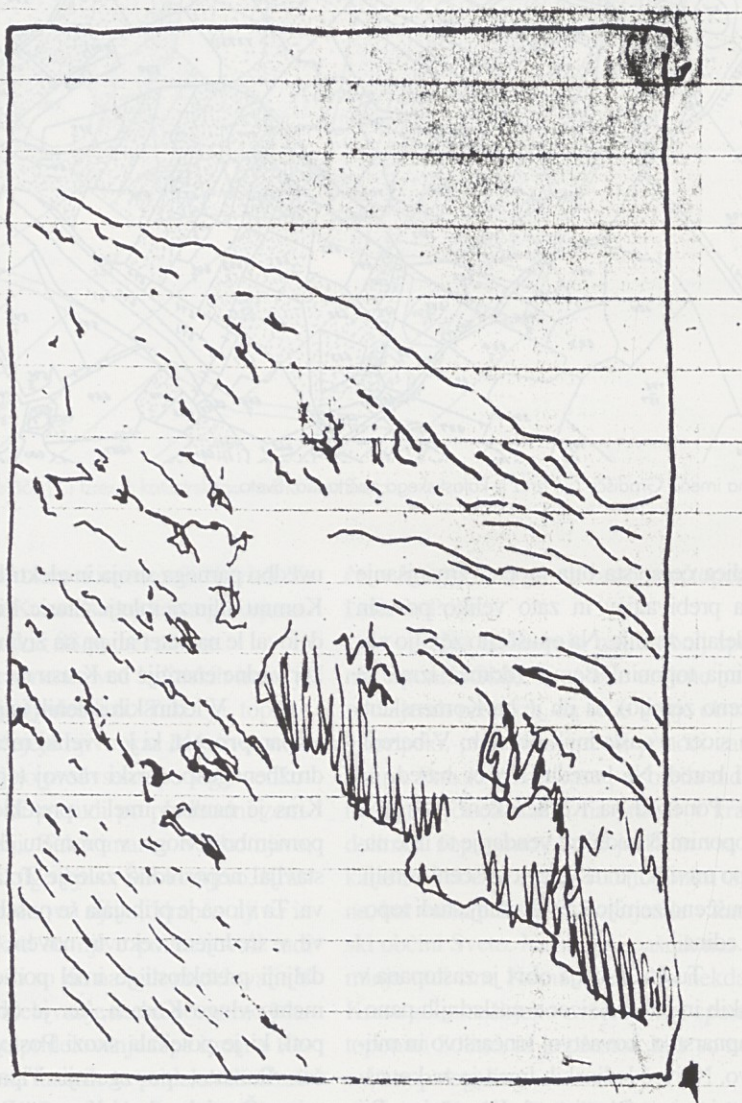
Po starejših publikacijah je zanimivo iskati strokovne izraze. To pot se bralec lahko sprehodi po delih uglednega naravoslovca prof. Ferdinanda Seidla, ki je terminologiji namenjal veliko skrb. Njegovo poimenovanje kraških pojavov je deloma sodobno in deloma zastarelo, vendar je vseeno zanimivo!

Ferdinand Seidl je bil ugleden slovenski naravoslovec. Zanimale so ga geologija, seizmologija, meteorologija in botanika. Zato so ga označili za zadnjega slovenskega naravoslovnega polihistorja (Grošelj in sod., 1936; Pavlovec, 1992). Rodil se je 10. marca 1856 v Novem mestu, kjer je tudi umrl 1. decembra 1942. Na Filozofski fakulteti v Gradcu je študiral prirodoslovne predmete. Služboval je v Krškem, najdalj na realki v Gorici in nekaj časa poučeval tudi v Novem mestu (Rakovec, 1955).

Seidl je precejšnjo pozornost namenjal strokovnemu izrazju, čeprav so njegovi izrazi včasih zastareli in okorni. Tudi na področju kraške terminologije najdemo pri njem nekatere zanimive izraze.

Glede na številne Seidlove publikacije z raznih naravoslovnih področij in opisov najrazličnejših naravnih pojavov je presenetljivo, da ni napisal nobenega članka, posvečenega samo kraškemu pojavom. Brez dvoma jih je dobro poznal in se z njimi srečeval zlasti med dolgoletnim službovanjem v Gorici. Vemo tudi, da je veliko zahajal v naravo in tam predvsem botaniziral ter opazoval geološke zanimivosti.

V svoji najboljšejnji publikaciji, ki jo imajo za prvo poljudnoznanstveno delo v slovenščini, v knjigi "Kamniške ali Savinjske Alpe", ima Seidl (1907-1908) tudi nekaj oznak kraških pojavov. Za žlebeste

Ji. Krabljišče pod Kunto
v Kamniških Alpah.

(Fot. Brinšek in Pradišva)

Kraška planota

Št. Izvirček Brojnice (Surisina) i pri Trstu.
 a apnenec Kraška planote - l lapor, nepro-
 pustna predloga - v višina vode v razpokah
 apnenca.

Slika na levi strani: Zakraselo površje pod Skuto. Po sliki sodeč so tu žlebiči in škraplje. Vse risbe so iz Seidlovega dela "Geologija" (1914) v rokopisu.

Slika levo: Brojnica (podmorski izvir) blizu Nabrežine pri Trstu. Seidlova skica ni pravilna, ker kaže izvir nad morsk gladino.

Slika spodaj: Shematično prikazano nastajanje škrapelj in žlebičev (ž) ob razpokah (r), ki sekajo plasti (s).

Slika na naslednji strani: Nastanek ponikalnice. Ob podnapisu k sliki je Poljanec pripisal: "Še bolje bo, ako se napravi v obrisu tok Pivke in Uniščiće".

glodine in lijaste dolce ali vrtače pravi, da je to lastnost kraškega svetâ. Takšne pojave omenja iz dachsteinskih apnencev na Menini, na Podih, na planoti jugovzhodno od Ojstrice in drugod. Žlebasta glodina je gotovo škraplja. Zanimiv je izraz *lijasti dolec* za vrtačo.

V isti knjigi našteva nekaj ledenodobnih živali, to so med drugim *duplinski medved* (= jamski medved), *orjaški jelen*, "velik slon z dlakavo kožo, imenovan *mamut*". Izraz duplinski medved uporablja tudi v drugih publikacijah, npr. pri opisu širokočelnega losa z Ljubljanskega barja (Seidl, 1912).

V prijetno pisani drobni knjižici "Geološki izprehodi po Goriškem" pravi Seidl (1913) takole: "Kraška planota je zgrajena skoraj izključno iz apnenca. Na njej je voda izobrazila znane znake kraškega sveta: škraplje in vrtače (*kraške dolce*, *kraške doline*) na površju, in pa *podzemelske votline* in *podzemelske vodotoke*... Na površju odtekajoča izpodnebna voda izgoje na apnencu škraplje, to so vzporedni *žlebiči* drug tik drugega, in pa vrtače, to so lijaste vdolbine razne velikosti". Pravi tudi, da nam "Nanos nudi priliko, da si ogledamo izvirek Vipave in spoznamo, kako nastane *kraški veleizvir*."

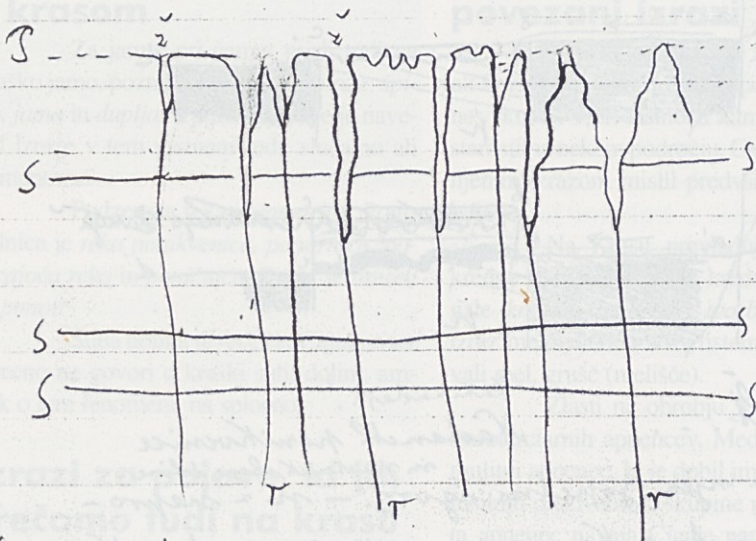
V knjigi "Rastlinstvo naših Alp" pravi Seidl (1918), da vladajo po višinah nad alpskimi tratami deloma tudi odljudne skalnate planote s kraškimi znaki, kot so *škrapljišča*, "kjer se vrstijo žleb pri žlebu", in *divje vrtače*. To je opazoval na Kaninu, Bogatinu, Komni, Podih pod Grintavcem in drugod. Za votle travnate bilke pravi, da so *otle*. Vsekakor gre za enak izvor besede kot Otlica na Kovku, kjer je v steni okno (= votla stena, votla skala, "votlica").

Za področje Snežnika, Roga in Gorjancev piše Seidl (1925-1926), da je po

vršje teh planot valovito in kraškega značaja z *vrtačami*, *duplinami* ali s *špiljami* in *podzemskimi vodotoki*. Na kraških planotah pozna "nekdanje, sedaj suhe *brezrečne doline*", pri čemer misli na kraške suhe doline. Tudi v tem delu omenja izraz *kraški veleizvir*.

Seidl je pripravljaval izdajo šolske knjige "Geologija" (1914), ki pa je ostala v rokopisu na okrog 280 straneh. Ker je to splošna geologija, je namenil pozornost tudi kraškim pojavom, ki jih razlaga takole: "Podzemna voda na Krasu se ne da primer-

jati talni vodi, ki je v rahlih prodnatih tleh in ima enotno gladino. Apnenec, ki povečini gradi kraško ozemlje, je na vse strani prepopen. Dežnica, ki pade nanj, se brž gubi po razpokah in po stikih med skladom in skladom. Hitro po dežju so tla na Krasu zopet suha. Kraški apnenec se torej vede kakor propustna kamenina. Po imenovanih vrzelih odteka voda globlje in globlje, največ po takih, ki so širše in ki imajo pri odtoku ugodno smer. Ogljikovokislinasta voda odtaplja apnenec, kjer ga obliva in ga tudi mehansko oglojuje. S tem njenim delovanjem širi raz-

Provdno površje žlebin in razpokah škraplje
 Žlebiči na Komni v naravnem preceku
 ob horizontalno prečy visini vodni žlebi
 s skladoma fibstke, v razpokah preceku na skladu
 z žlebiči

poke in stike. Tiste razpoke in tisti stiki, ki pronavajo največ vode, se razširijo toliko, da so kakor podzemeljski rovi. V njih se pretaka voda na Krasu in tvori *podzemeljske reke*. Kjer vodonosni podzemeljski rov doseže Kraške planote, ondi priteka voda, ki je bila padla na njeno površje, na dan in tvori "kraški izvirek". Velike kraške izvire imenuje *veleizvirek*. Kot primere navaja "izvire Ljubljaniče, Vipavščice izpod Nanosa, Timave pri Devinu, Brojnice pri Nabrežini ob obali Adrije, Hubelj pri Ajdovščini, Lijak in mnogo drugih pri Gorici". Vendar Brojnice nima za podmorski izvir, kar je vidno tudi na skici. Kjer se dolina pri ponoru končuje s steno, tam je *slepa* ali *zaprta dolina*. Tu misli na odolino.

V omenjenem rokopisu navaja Seidl še druge izraze. Pri *žlebičih* in *žlebičnih škrapljah* so med žlebovi samo ozki grebeni. Večje "prežlebljeno" površje je *škrab-*

no polje. *Razpočne škrablje* nastanejo ob razpokah v apnencu, katere voda razširi, so pa ozke in globoke. Primere omenja s Komne in Krasa. "Lijasta ali skledasta globel" je *kraški dolec* ali *vrtača*. Seidl tudi pravi, da so škrablje in vrtače značilno svojstvo kraškega svetâ. V vrtačah se nabira *rdeča prst* ali *terra rossa*.

Zanimiva je Seidlova naslednja pripomba: "Vrtačam pravijo prebivalci na Krasu *doline*, ker ne poznajo pravih reških dolin. Prava reška dolina je dolga in primereno ozka zarez v zemeljsko površje, viseča in vodeča vobče proti morju".

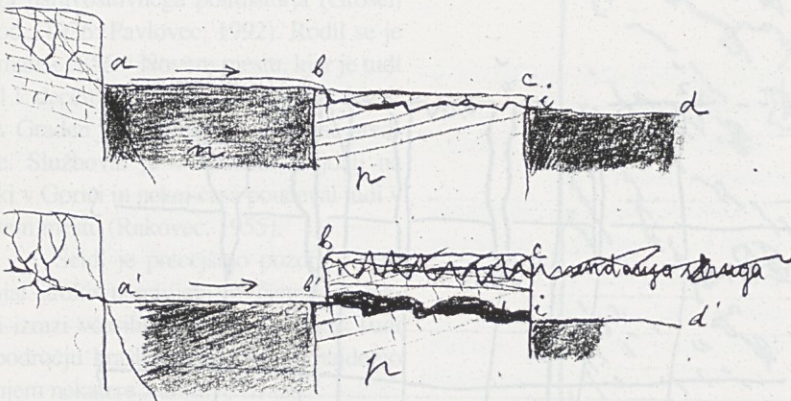
Nastanek kraških jam si je Seidl predstavljal v večtisočletjih. Imenuje jih *podzemeljske dupline*, v oklepaju navaja besedo *jame*. Po njem je največja Postojnska jama, dolga 2 km. "Svetovno znana je zaradi velikih hramov in obilnih čudnih kapnikov, ki jih krasijo". Omenja še Škocejanske

jame in druge jame po Dinarskem gorovju.

Seidl razlaga, da voda raztaplja apnenec, ki je tako čist, da ostane na njem malo plodne prsti, pa še to izpira v podzemlje. Takšno golo površje imenuje *goli Kras* v nasprotju s *pokritim Krasom*, kjer je preperine več in ga poraščajo gozdovi. "Kjer pa nespametno gospodarstvo iztrebi gozdove na kraških tleh, ondi kmalu odpere izpodnebna padavina nabrano prst in jih spremeni v puste kamnate goličave".

Med okrasjem kraških jam omenja Seidl *kapnike* (*stalaktite*, *stalagmite* in *stebre*) in *apneno sigo* (pravilneje apnenčeva oziroma še boljše kalcitna sigo).

Seidl ne pozabi na *presihajoče* ali *periodno jezero*. Kot primer navaja Cerknisko jezero. Pri tem omenja ponikalnico, ki ji pravi *ponikvenica*. Če se *podtalnica* odteka, je *talnovodni tok*.

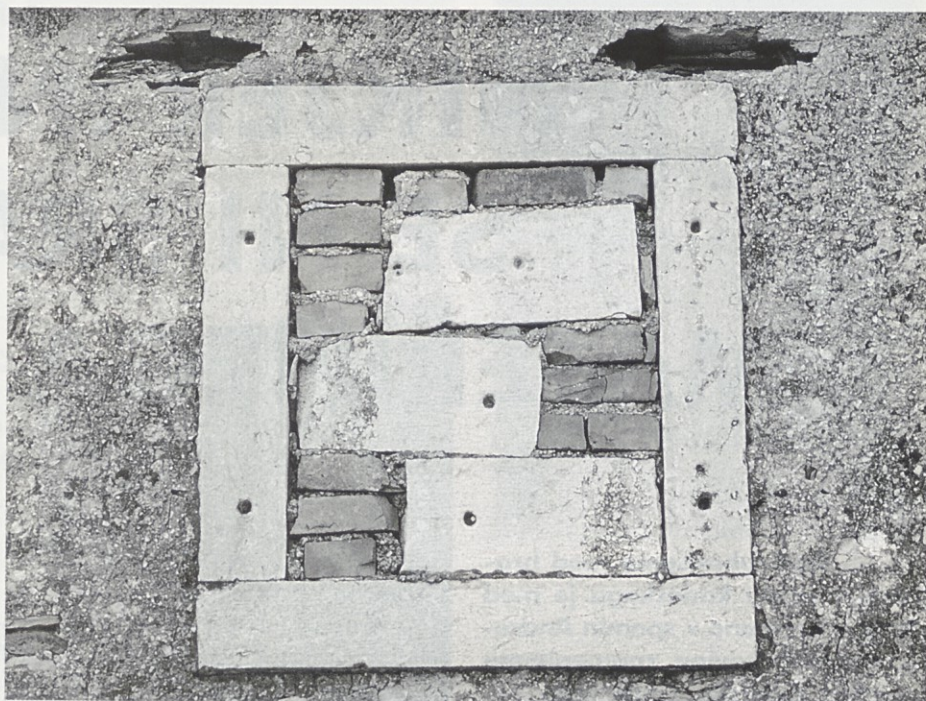
Kakšen nastanek!
 Nastanek ponikvenice
 in nastanek slepe doline.
 in njen zopetni izvir. - n = nepropustna kamnina, k propustna kamnina - d podzemeljska vodotok.
 - Pri b in b' ponor, c = izvirek. v = podtalnica, na zgornji strani dna doline.
 Je bolje bo, ako se napravi v obratni tok. Piske in ustnice. Pojavce.

Literatura

- Grošelj, P., Rakovec, I. & Reja, O., 1936: Ferdinand Seidl. - Proteus, 3/3, 49-54, Ljubljana.
 Pavlovec, R., 1992: Razmišljanje o Ferdinandu Seidlu kot geologu in seizmologu. - Dolenjski zbornik, 36-43, Novo mesto.
 Rakovec, I., 1955: Ferdinand Seidl. - Bull. scient. Yougoslav., 2/2, 39-41, Zagreb.
 Seidl, F., 1907-1908: Kamniške ali Savinjske Alpe, njih zgradba in njih lice. - Slovenska zemlja, 5, 1-255, Ljubljana.
 Seidl, F., 1912: Širokočelni los (*Alces latifrons*) v starejši diluvialni naplavini Ljubljanskega barja. - Carniola, 3, n.v., 261-274, Ljubljana.
 Seidl, F., 1913: Geološki izprehodi po Goriškem. - Socialna matica, 1-40, Gorica.
 Seidl, F., 1918: Rastlinstvo naših Alp. - Zvezna tiskarna, 1-222, Ljubljana.
 Seidl, F.: Zemeljski potresi pri Črnomlju v zvezi z geološko zgodovino krajine. - Glasnik Hrv. prirod. društva, 37/38, 143-169, Zagreb.

120 LET STARO KRAŠKO IZRAZJE

Rajko Pavlovec

Med obsežnim seznamom slovenskih in nemških izrazov je Matej Cigale v knjigi iz leta 1880 nanizal nekaj besed, povezanih s krasom. Nekatere med njimi so prav svojevrstne.

Matej Cigale (Lome 2.9.1819-Dunaj 20.4.1889) je bil zaposlen v uredništvu državnega zakonika na Dunaju. Dosegel je ugleden položaj vladnega svetnika. Posebno je skrbel za slovensko izrazje, ki se je v njegovem času močno razvijalo. Strokovnjaki imajo Cigaleta za enega izmed najpomembnejših slovenskih jezikoslovcev 19. stoletja (S. Suhadolnik, 1988: Cigale, Matej.- Enciklopedija Slovenije, 2).

Med pomembnejšimi terminologijami in slovarji izpod peresa Mateja Cigaleta je 170 strani obsegajoča "Znanstvena terminologija s posebnim ozirom na srednja učilišča", ki je izšla pri Matici slovenski leta 1880, torej pred 120. leti. V knjigi je veliko sodobnih izrazov; nekaj je svojevrstnih pa tudi dokaj čudnih.

Izrazi, povezani s krasom

Za jamo, pri čemer misli tudi na kraško jamo, pozna Cigale kar tri izraze: *špilja*, *jama* in *duplja*. Vprašanje je, če je navedel izraze v tem vrstnem redu slučajno ali namenoma.

Podzemna reka je *jamarica*. Ponikalnica je *reka ponikvenica*, *ponornica*, *ponicajoča reka* in *poničnica*. Ponor je *brezen* in *ponor*.

Suha dolina je *rečišče*. Cigale sicer izrecno ne govori o kraški suhi dolini, ampak o tem fenomenu na splošno.

Izrazi za pojave, ki jih srečamo tudi na krasu

Erozija je pri Cigaletu *izmiljanje* in *izpiranje*. Erozijska oblika je *izpralina*, vendar pravi, da je to hrvatizem.

Za *ilovico* pozna enak izraz. Sklepamo lahko, da bi tako imenoval tudi jamsko ilovico. Pri talni vodi se ne opredeli izrecno na kraško področje, imenuje pa jo *doljnja*, *podtalna* ali *podzemna voda*.

S Krasom povezani izrazi

Kraška formacija je *kraška tvorba* ali *kraševina*. Kot formacijo pojmujeemo danes skupek vseh lastnosti kamnin določene starosti na nekem področju. Cigale je z omenjenim izrazom mislil predvsem na kraške pojave.

Na Krasu prevladujejo kamnine kredne starosti. Obdobje krede imenuje Cigale *kredna (melovna) tvorba*. Preseneča izraz *melovna*, ker so v tistem času imenovali mel, grušč (melišče).

Zlasti na obrobju Krasa je precej staroterciarnih apnencev. Med njimi je numulitni apnenec, ki je dobil ime po številnih fosilnih praživalih iz skupine numulitov. Za ta apnenec navaja Cigale nenavaden izraz *semenjak*, vendar s pripombo, da je vzet iz hrvaškega jezika.

NIKJER IN NIKOLI SE NI SRAMOVAL MATERINEGA JEZIKA*

Tine Kristan

Najhrabrejšemu med hrabri v vojski Radeckega je med drugim zapisano v spomin Andreju baronu Čehovinu, znamenitemu stotniku cesarsko kraljevega osmega topničarskega pešpolka na spomeniku, ki so ga pred nekaj več kot sto leti postavili pod njegovo rojstno hišo v Branici na Primorskem. Slavni slovensko-avstrijski junak se je rodil 16. avgusta 1810 v hiši pri Rokčevih kot tretji od sedmih otrok materi Mariji, doma z Goč, in očetu Marku, srednjemu kmetu. Za posebne zasluge v zmagovitih bitkah z Italijani je prejel šest visokih odlikovanj in baronski naslov. Umrl je v najlepši moški dobi, star komaj 45 let v Badnu pri Dunaju, kjer je tudi pokopan.

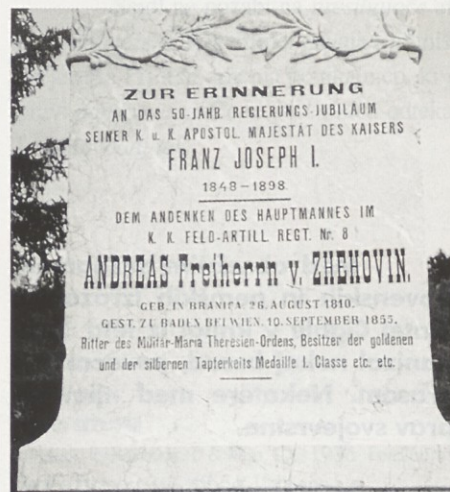
Andrej Čehovin »Rokčev Drejček« je leta 1822 sedel v šolske klopi v Postojni. Tam je stanoval pri stricu, materinem bratu Andreju Uršiču, ki je bil duhovnik in šolski upravitelj. Uršič do takrat v svoji šoli še ni imel tako bistrega učenca. Zato ga je poslal naprej v latinske šole v Gorico, da bi postal duhovnik, kar je bila tudi materina skrita želja. Toda dijaku Drejčku je bolj kot latinščina rojil po glavi vojaški stan. Že v

Postojni, nato pa še bolj v Gorici, je občudoval častnike v bleščečih uniformah. S sošolci so se igrali vojake – pod njegovim poveljstvom. Zaradi veselja do uniforme je zamenjarjal študij. Drugi razred gimnazije je ponavljal. Tretjega pa je končal v Novem mestu. Sredi četrtega razreda v Ljubljani se je kljub očetovemu nasprotovanju sam prijavil naborni komisiji. Telesno šibkega 21-letnega mladeniča je komisija zavrnila. Razočarani Čehovin se ni vdal. »Imam izredno veselje do vojaškega stanu. Boste videli, da vam ne bom delal sramote,« jih je rotil. Naposled so nevsakdanji želji le ustregli. Toda niso ga dodelili k pehoti, kot je želel Čehovin, ampak k topničarjem.

Zaradi izredne pridnosti je Čehovin aprila 1835 postal bombardir. Ti so bili v avstrijski vojski najbolj spretni vojaki, ki so končali sedemletno šolanje. Bogato teoretično znanje je Čehovin kmalu preizkusil na bojiščih v Italiji.

Konec maja 1848 pri Montanari s svojimi topovi požene v beg Italijane in zaplени topove, vozove s smodnikom in zajame več sovražnih vojakov.

Istega leta 25. junija bitka pri Somma Compagni. Sovražnik ima še enkrat več topov. Spričo velike premoči se zmaga že nasmiha Italijanom. Še posebej, ko kroglja smrtno zadene poveljnika avstrijske baterije nadporočnika Bauerja. Tedaj prevzame poveljstvo Čehovin in z zdesetkanim moštvom preobrne poraz v zmago. Veliko zlato medaljo za hrabrost pripne Čehovino na prsi sam

avstrijski feldmaršal Joseph Radetzky (1766-1858), zmagovalec pri Custozzi.

Naslednje leto, 21. marca 1849, pred spopadom pri Mortari hrabri Čehovin svojo drznost skoraj drago plača. Kot poveljnik druge konjeniške baterije pri brigadi generalmajorja Kolovrata se Čehovin na svojo pest približa sovražnemu položaju. Spleza na visoko drevo in opazuje sovražnika. Ko se hoče vrniti, se ustavi pod drevesom skupina italijanskih častnikov. Pogovarjajo se, kako bodo napadli Avstrijce. Čehovin zadržuje dih in napeto posluša. Po bojnem posvetu italijanski častniki zakurijo ogenj za kosilo. Gost dim se dviga proti krošnji. Čehovin s skrajnimi naporji zadrži kašelj. Po kosilu Italijani odidejo in Čehovin se srečno vrne k svojim. Njegova obvešč-

* Glej tudi prispevek Lilijane Stepančič "Andrej baron Čehovin in njegov spomenik", revija Kras, št. 1, str. 54, 1994!

valna misija pripomore k učinkoviti zmagi. Poleg petih topov in streliva zajamejo tudi 2000 sovražnih vojakov.

Krona vseh Čehovinovih hrabrih dejanj je odločilna bitka pri Novari 23. marca 1849. Po srditem polurnem topniškem ognju Čehovinov nadrejeni častnik zaradi izrazite sovražne premoči ukaže umik. Vselej zvesti in poslušni bojevniki Čehovin tega ukaza ne poslušajo. Z enim samim topom se upira sovražniku, dokler ne prihitijo na pomoč cesarski strelci. Za to junško dejanje dobi Čehovin najvišje vojaško odlikovanje - red Marije Terezije. Takšnega odlikovanja do takrat ni dobil še noben avstrijski vojak. Leta 1850 povzdignejo Čehovina v barona.

Šest odlikovanj, med njimi tudi pa-peževo, je krasilo prsi Andreja Čehovina.

Hrvatski ban Josip Jelačić mu je podaril svojo sliko s posvetilom.

Čehovin je bil vseskozi zaveden Slovenec. Nikjer in nikoli se ni sramoval materinega jezika. Domačim je vedno pisal slovensko.

Baron Andrej Čehovin je umrl zaradi kolere 10. septembra 1855 v Badnu pri Dunaju. Leta 1857 so mu na badenskem pokopališču postavili skromen železen križ. Istega leta je umrl Čehovinov oče Marko. Leta 1898 pa so Čehovinu v njegovem rojstnem kraju po načrtu rojaka arhitekta Maksa Fabianija iz Kobdilja postavili spomenik.

Spomenik Andr. barona Čehovina - Branica

Zgoraj:

Vojaški figuralni spomenik barona Čehovina je stal pred njegovo rojstno hišo v Dolancih ob Branici do leta 1926, ko so domačini pred fašisti spomenik skrili in ga zakopali v bližnjem vrtu.

Levo:

Na pobudo Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Gorica iz Nove Gorice so kip leta 1987 izkopali in ga dali v popravilo. Ob 140-letnici Čehovinove smrti 10. septembra 1995 je bila pod njegovo rojstno hišo slovesna otvoritev obnovljenega spomenika.

Foto: T. Kristan

Spomini na gradnjo Južne železnice na Krasu

Letos septembra mineva stopetdeset let od prihoda prvega vlaka v Ljubljano. Kras in Trst je železnica povezala z Ljubljano in Dunajem osem let pozneje. Gradnja železniške proge in nato prihod prvega vlaka sta bila za ljudi, ki so živeli ob progi, veliko doživetje...

Na Srednji šoli Srečka Kosovela v Sežani smo v maju 1999 pripravili razstavo o Južni železnici na Krasu. Ob iskanju gradiva smo ugotovili, da je kljub časovni odmaknjenosti gradnje proge v ustnem izročilu starejših ljudi še živa in da podstrešja naših hiš hranijo marsikaj; tudi izvirne dokumente in zapiske o tem.

* O gradnji Južne železnice beri v reviji Kras št. 24/1997 prispevka železniškega zgodovinarja Karola Rustje "Južna železnica od Ljubljane do Trsta" in "Burja, snežni zameti in volkovi"!

ŠE VEDNO ŽIVO USTNO IZROČILO STAREJŠIH LJUDI*

Nadja Prihavec - Gabrijela Rebec-Škrinjar

V Dolnjih Vremah smo obiskali kraj, kjer so pokopani delavci, ki so gradili Južno železnico. Umirali so predvsem zaradi kolere. Zraven so bile bolnišnične barake, zato domačini kraju še vedno rečejo "Pri špitalu". Sedaj je na tistem mestu ohranjen samo še križ. Vremška župnija pa hrani posebno matično knjigo umrlih delavcev, med katerimi so prevladovali tujci.

Kmet Štefan Kariž, po domače Planov iz Merč, je skrbno beležil vsakdanje dogodke in v njegovem dnevniku so tudi zapisi o "železni cesti", ki je stekla mimo njihove vasi. Zapisi so delno v bohoričici in si časovno sledijo od leta 1853 do leta 1858.

Starejši Povirci se iz pripovedovanj svojih staršev in starih staršev spomi-

njajo kar nekaj zanimivosti o gradnji železnice skozi Povir.

Zaradi gradnje železnice je bilo v Povirju porušenih nekaj hiš: Šerjanova, Žvanetova, Vrhovčeva in Kukcova. Železniška uprava jim je zato sezidala nove stran od proge.

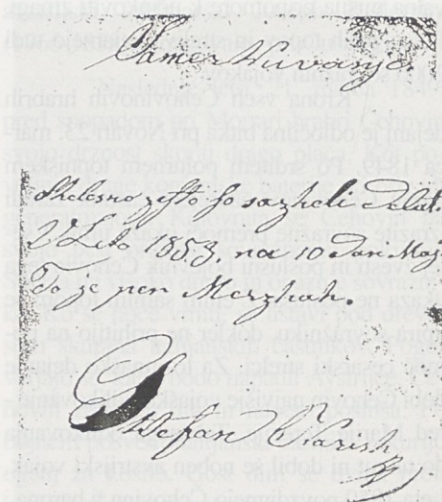
Pripovedovalci se iz pripovedovanj dedov spominjajo, da so bili zidarji, ki so jih sezidali, Furlani. Te hiše so bile prve v vasi pokrite s korci. Tako so prekrili tudi vse tiste hiše, ki so ostale v bližini železniške proge, da ne bi prišlo do požara zaradi ogorkov iz parnih lokomotiv.

Pripovedovalec Roman Štok (že pokojni) se je spominjal pripovedovanja svojega deda, da je peljala prva lokomotiva skozi vas, ko je bil star pet let. Ded je bil rojen leta 1850. Torej naj bi Povirci prvič vide-

Križ na kraju, kjer so pokopavali delavce, ki so gradili Južno železnico in leta 1855 umrli predvsem zaradi epidemije kolere.

Ta je takrat kosila po slovenskih deželah. Zraven so bili bolnišnične barake, zato domačini kraju še vedno rečejo "Pri špitalu".

Zamerkuvanje:
Železno cesto so začeli delat v leto 1853 na 10 dan maj. To je per Merčah. - Štefan Kariž.

li "vlak" leta 1855. Verjetno je bila to lokomotiva, ki je vozila zaradi potreb pri gradnji proge, saj je bila proga v celoti končana šele čez dve leti (op. avtoric!).

Ko je prihajal vlak, so bili Povirci ravno pri maši. Kar naenkrat pa je nekdo prišel v cerkev in zavpil: "Vlak gre!" V trenutku so bili vsi v cerkvi na nogah in urno so stekli na prosto k progi, da bi ga videli.

Pripovedovalka **Olga Žele** je povedala, da so ob gradnji železnice Povirce vprašali, ali hočejo železniško postajo. Ti pa so odvrnili, da raje ne, saj so se bali, da bodo morali zaradi tega plačevati visoke davke.

V današnji čas se je preneslo tudi izročilo, kako so vlaki vozili tako počasi, da so ljudje, ki so bili namenjeni v Divačo ali Sežano, kar med vožnjo skakali nanje in se vozili. Tako jim je bila prihranjena marsikatera peš pot. Žal pa so se pri tem dogajale tudi nesreče.

Na železnici se je zaposlil marsikateri domačin, ki je tako postal pol kmet pol delavec ali pa tudi samo delavec. Prvi povirski železničarji so bili predvsem progovni delavci in železniški čuvaji, zaposleni v čuvajnicah.

Albin Kjuder, župnik iz Tomaja, je sredi 20. stoletja zapisoval legende, prigode, opisoval ljudske običaje, kraje in ljudi na Krasu in okolici. O prihodu prvega vlaka v Sežano je v svojem Zgodovinskem mozaiku Primorske zapisal:

"Ob prihodu prvega vlaka v Sežano je bilo razglašeno, da ima vsakdo prosto vožnjo do Ljubljane. To pa s prvim vlakom, ki se bo vračal. Nabralo se jih je nemalo, ki so hoteli dobro priliko porabiti. Peljali so se zares čisto zastoj do Ljubljane, od tam jih pa niso hoteli potegniti zastoj nazaj v Sežano. Razočarani "izletniki" so morali hočeš nočeš nazaj peš. Kdor je imel kaj v žepu, je še šlo, drugi pa so brusili pete lačni. Vse navdušenje za novo železnico jim je splahnelo."

Preprosti ljudje iz krajev, ki niso tik ob železnici (na primer vasi v okolici Divače), pa so poznali vlak samo od daleč. Videli so ga, kako je sopihal proti Vremščici in pa, ko se je spustil proti Divači.

Marija Rebec, rojena v Betanji, nam je pripovedovala takole:

"Otroci na paši smo se ure in ure pogovarjali o njem, niti pomisliti pa si nismo upali, kako bi bilo šele imenitno se z njim peljati. Tudi odraslim se je zdel mogočen. Pomenil jim je sanje in skrite želje. Toda kaj, ko je peljal kar mimo ... v širni svet! Potniški vlak smo imenovali POŠTA. O njem smo se pogovarjali, na primer, tako: Gre pošta za osmo! To je pomenilo, da pelje poštniški vlak ob osmi uri. Že sam izraz 'pošta' je pri ubožnem kmečkem prebivalstvu vzbujal žele in pričakovanja.

Veliko dobrot, kot so sadje, več vrst kruha, kava, sladkarije, lepe obleke, ... smo poznali samo iz pripovedovanj ljudi, ki

so hodili po svetu, in predstavljali smo si, da to razkošje brzkone prav vlak prepelje iz kraja v kraj. Žal pa so naše sanje po boljsem življenju ostale le sanje...

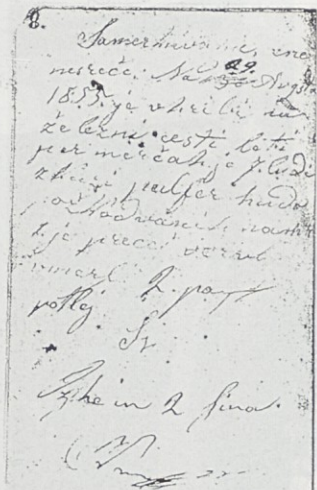
O tem pripoveduje tudi pesmica, ki mi jo je mama pravila že kot majhni deklici:

*Na Šempeter, na Šempeter
cuk'r in kafe pelam
star'm bab'm n'č ne dam...*

(Takratni Šempeter je sedanja Pivka!)

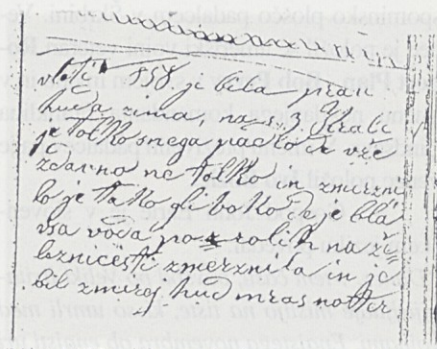
Nadja Prihavec, univ.dipl.prof. zgodovine -
Srednja šola Srečka Kosovela Sežana,
Stjenkova ulica 3, 6210 Sežana

Gabriela Rebec-Škrinjar, univ.dipl.prof. zgodovine -
Srednja šola Srečka Kosovela Sežana,
Stjenkova ulica 3, 6210 Sežana

"Železna cesta je kompleta 1857 delat.
Mašina je šla prvič po nji na 20 dan Jullija 57.
Cessar Franc Jožef se je 1.vič pelal po nji na 27. Jullija
ravno tega leta."

*Železna cesta je kompleta 1857 delat.
Mašina je šla prvič po nji na 20 dan Jullija 57.
Cesar Franc Jožef se je prvič pelal po nji na 27. Jullija ravno tega leta*

"V leti 1858 je bila prau huda zima, na sv. 3 Krale je tolko snega padlo, da vže davno ne tolko in zmrazilo je tako globoko, da je bla vsa voda po rolih na železnici zmrazilna in je bil zmraz hud mraz notter."

"Zamerkuvanje ene nesreče. -
Na 29. Avgusta 1855 je v hribi na železni cesti per Merčah
je 7 ludi skuzi pulver hudo poškodovanih namreč 1 je precej umerl, 2 pa potlej. Oče in 2 sina." Karž

**Komenska
krajevna organizacija
Društva izgnancev Slovenije
1941-45**

SPOMIN NA PADLE IN IZGINULE PADALCE

Emil Švara

Spominska slovesnost v počastitev padlih in pobitih primorskih padalcev med drugo svetovno vojno, ki je bila 11. novembra 1998 v Škrbini, me je spodbudila za revijo Kras napisati nekaj zanimivih ugotovitev in dogodkov o pripravah na slovesnost...

Najprej nekaj o slovesnosti...

V Veliki Britaniji se 11. novembra spominjajo padlih in umrlih v vojnah. Za dan so izbrali konec prve svetovne vojne. Na slovesnosti v Škrbini ta dan ob 11. uri je spregovoril upokojeni britanski časnik in novinar iz Trsta gospod **John Earl** in v svojem imenu ter v imenu ustanove vojnih veteranih Special Forces Club iz Londona, ki so se borili med drugo svetovno vojno za zavezniške zmage v SOE, položil venec pred spominsko ploščo padalcem v Škrbini. Venec je položil še ameriški vojni veteran **Robert Plan - Bob Perry** v svojem imenu in v imenu nekdanjega komandanta Franklina Lindsaya. V imenu preživelih padalcev pa je venec položil **Ivo Božič**.

Gospod John Earle je v slovenskem jeziku povedal:

“Danes, v tem času, povsod po Veliki Britaniji ljudje mislijo na tiste, ki so umrli med vojnam. Enajstega novembra ob enajsti uri se je v prvi svetovni vojni vdala Nemčija zahodnim zaveznikom in podpisala premirje, s katerim je bila končana prva svetovna vojna. To je bilo leta 1918, pred osemdesetimi leti. Od tedaj se vsako leto istega dne in ob istem času spominjamo padlih v vseh vojnah.

Pravično je, da se danes spominjamo osemnajstih hrabrih vojakov - padalcev, katerih imena so vklesana na tej spominski plošči. Bili so Slovenci, ki so pogumno odšli v nevarne misije in ki so bili pripravljeno dati svoje življenje za cilj, v katerega so verjeli. Za to so se javili Britancem prostovoljno, da so jih izurili in jih pripeljali semkaj.

S svojim aktivnim odporom tujemu okupatorju so se močno zavzemali za cilje zahodnih zaveznikov in za naše skupne idea-

le - za pravičnost in demokracijo. In ti njihovi ideali so še vedno živi. Naša prisotnost tu pa pomeni, da za Britance njihovo žrtvovanje ni bilo zaman in da ne bo šlo v pozabo... Slava jim!”

Pred leti navezana poznanstva poglobljamo

Poznanstva, ki smo jih navezali v pripravah na zahvalno slovesnost ob 50. ob-

letnici delovanja Zavezniške vojne uprave Julijske Krajine (ZVU JK), o čemer piše v 34. številki revije Kras v sestavku “Zahvala zaveznikom” predstavnik Komenske krajevne organizacije Društva izgnancev Slovenije 1941-45 Alojz Zega, so nas napotile v iskanje naslednjih povezav naših krajev in ljudi z Veliko Britanijo in z ZDA. Svoje namere smo predstavili veleposlaništvoma obeh držav v Ljubljani.

Tako nas je že 11. oktobra 1997 ponovno obiskal britanski veleposlanik g. **David A. Lloyd** skupaj s kapitanom fregate Kraljeve mornarice HMS Camsbeltown g. **A.M. Masseyem** in častnikom s te ladje, spremljali pa so jih častniki Slovenske vojske. Na to srečanje smo povabili tudi naša znanca, ki živita v Trstu, g. **Johna Earleja** in g. **Normana J. Listerja** s soprogama. Sprejeli smo jih v Komnu pred nekaj mesecev prej odkrito spominsko ploščo ZVU JK. Goste je pozdravila takratna predsednica vaške skupnosti **Angela Štrekelj**, sprejem pa sta popestrila mlada glasbenika **Matej** in **Boštjan Štolfa**.

Po ogledu zbirke komenskih razglednic pri Stebeljevih v Komnu so gostje

obiskali Škrbino. Tam jim je Ivo Božič predstavil spominsko ploščo 18 padlim primorskim fantom - padalcem (radiotelegrafistom, obveščevalcem, minerjem in diverzantom). Britanski zavezniki so jih med 2. svetovno vojno s padali spustili na Primorsko, da bi pomagali osvobodilnemu boju. Šest jih je padlo med vojno, 12 pa jih je izginilo brez sledov po koncu vojne kot žrtve povojnih zmot. Ivo Božič je med redkimi še živečimi padalci. Po prigrizku v prelepi obokani kleti predsednika vaške skupnosti Škrbina **Borisa Pipana** je **Edi Kodrič** gostom pokazal še klet **Jožeta Saksida**, v kateri je bil med vojno bunker, v katerem je delovala britanska vojaška misija pri primorskih partizanih.

Slovesnost na Jarovci, kjer je strmoglavil britanski bombnik

Po kosilu pri Zorotu v Štanjelu smo goste popeljali proti kraju, kjer je med vojno strmoglavil britanski bombnik. To je hrib Jarovca med Velikim Dolom in Pliskovico. V spremstvu takratnega sežanskega podžupana **Rudija Pečarja** nas je gasilec **Boštjan Slavec** vodil do mesta, kjer je letalo treščilo na tla. Tam so nas pričakali vaščani Velikega Dola in Pliskovice. Goste je pozdravil predsednik krajevne skupnosti Pliskovica **Egon Gulič**, učenci podružnične osnovne šole iz Pliskovice pa so pripravili priložnostni program, ki se je končal s polžitvijo šopka cvetja in prižigom svečke ter s poznano pogrebno odo Tišina, ki jo je zaigral **Matej Perčič**. Vaščani so potem pripravili za vse udeležence slovesnosti pogostitev.

Naslednji dan je kapitan A.M. Massey na krovu fregate v Kopru sprejel **Andrejo Jazbec**, **Pavla Godniča**, **Jožeta Volčiča** in **Jožeta Žigona** in se zahvalil vsem Kraševcem za prijetno bivanje pri nas.

Predsednik KS Pliskovica je predlagal, da bi na kraju strmoglavljenega letala postavili spominsko obeležje, kar je podprl tudi britanski veleposlanik g. David L. Lloyd. Sklenila sta skupaj zbrati vse dosegljive podatke o tem nesrečnem dogodku.

Za prijetno bivanje na Krasu so se pisno zahvalili kapitan A.M. Massey, britanski častni konzul v Trstu major Norman Lister in častnik ter novinar John Earl.

Petnajstega februarja 1998 sta naše kraje obiskala ameriška oficirja g. **Philip Lawlor** in **Christopher Cook** z družinama. Predstavil sem jim, kaj pomeni 15. februar za Divči, Komen, Mali Dol, Tomačevica in Rihemberk-Branik. Po kosilu smo jim pokazali avstrogrško pokopališče v Gorjanskem in jim razložili vlogo tega območja kot frontnega zaledja, zaradi česar je samo na prostoru komenske občine ohranjenih osem vojaških pokopališč iz prve svetovne vojne. Potem smo obiskali pri Brestovici kraj, kjer je 18. marca 1944 strmoglavil ameriški bombnik. Člani društva Soška fronta iz Nove Gorice so z detektorji našli v zemlji še veliko delcev letala. Spomine na ta dogodek sta obudila **Edvard Legiša** in **Leopold Peric**.

Pozneje sem v župnišču na Vojsčici dobil kopijo opisa pokopa nesrečnih letalcev iz mrliške knjige. Pred strmoglavljenem letala sta dva izskočila s padalom. Enega naj bi zajeli Nemci, drugi pa naj bi imel več sreče in naj bi ga rešili partizani.

Z jamarji sem se dogovoril, da so nam pokazali jamo na Grofovih hribih in predstavili njeno vlogo v prvi svetovni vojni. **Jože Terčon** je zbranim pojasnil tudi vlogo tega dela Krasa v vojnem času, kjer je še veliko sledi iz tistih dni.

Gostje so se z lepimi vtisi vrnili v Ljubljano.

Kaj načrtuje Komenska krajevna organizacija Društva izgnancev 1941-45, da medvojni dogodki in žrtve fašističnega ter nacističnega nasilja na Krasu ne bodo pozabljeni, bomo v reviji Kras predstavili na pomlad 2000!

Pred spominsko ploščo padlim in umrlim padalcem - slovenskim domoljubom v Škrbini 11. novembra 1998. Med pripadniki Slovenske vojske stojijo od leve proti desni: John Earl, Ivo Božič in Robert Plan-Bob Perry

Fotografija: E. Švara

Knjiga srečani s sodobnimi rokodelci

“MOJSTROVINE SLOVENIJE” TUDI O KRASU

Agencija Kras

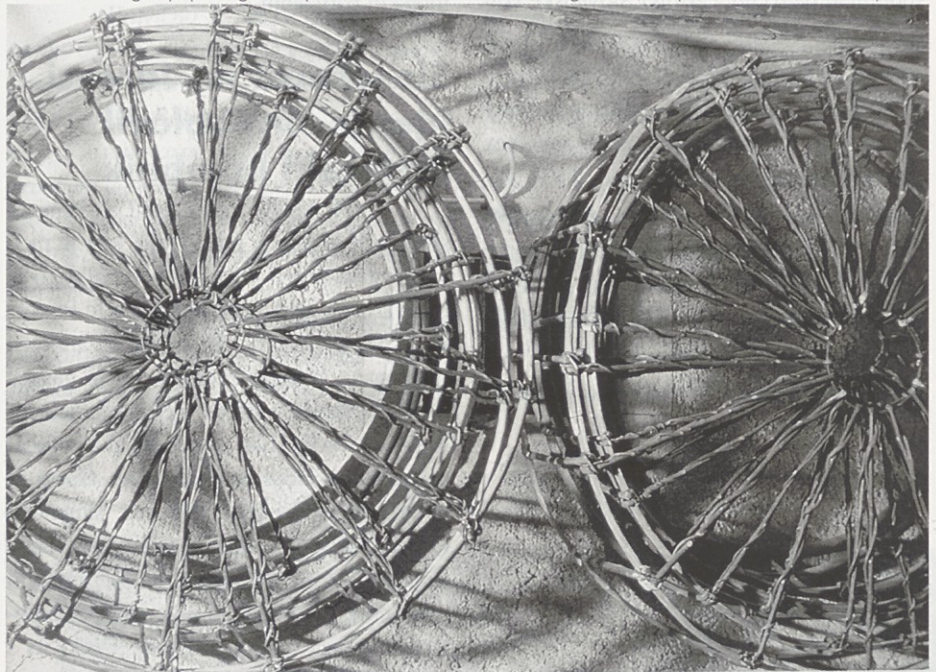
Pri ljubljanski založbi Rokus je izšla obsežna monografija dr. Janeza Bogataja o sodobnem rokodelstvu na Slovenskem z naslovom “Mojstrovine Slovenije”, ki jo je avtor podnaslovil “Srečanje s sodobnimi rokoledelci”. Kot dolgoletni raziskovalec in pedagog - avtor je redni profesor Univerze v Ljubljani - je v knjigi zgradil most med skoraj že pozabljenimi in novimi pogledi na vrednote mojstrskega stanu. Bralca seznanja z ljudmi, ki so nam bili pred izidom knjige bolj na splošno znani le po njihovem delu in izdelkih sedeminštiridesetih rokodelskih panog. Med njimi tudi s sedmimi ljudmi s Krasa, ki s svojimi mojstrovinami domače obrti in rokodelstva prispevajo svoj delež k ohranjanju prepoznavnih znamenj človekove ustvarjalnosti in odseva kulturne podobe ljudi na Slovenskem.

Pomembna je nacionalna prepoznavnost rokodelskih izdelkov

Zakaj tolikšna pozornost monografiji “Mojstrovine Slovenije”? Najboljši odgovor na vprašanje je uvodna beseda v tej publikaciji, ki jo je napisal predsednik Slovenske akademije znanosti in umetnosti akademik prof. dr. France Bernik:

“Projekt, ki mu je namenjena uvodna beseda, je nacionalni projekt, za Slovence gotovo eden pomembnejših ob preho-

Žbrince Branka Jazbeca iz Svetega, predstavljene v monografiji “Mojstrovine Slovenije”. Monografijo je mogoče kupiti v slovenskem, nemškem, angleškem, italijanskem in francoskem jeziku.

du v novo stoletje in tisočletje. Uvaja ga monografija kot prva, vendar zanesljiva in vsestranska informacija o naših sodobnih rokodelcih.

In kaj razumemo pod pojmom rokodelci, posebej sodobni rokodelci? Prepričljiv odgovor na vprašanje, izražen v podobah in opisih podob, nam daje publikacija sama, pri besedni označitvi sodobnega rokodelstva pa nam pomaga primerjava, vzporejanje s podobami, čeprav ne enakimi oblikovalnimi dejavnostmi. Tako imamo na eni strani domačo, celo folklorno obrt, obrt v tradicionalnem pomenu, ki izumira, saj so njeni izdelki zgolj uporabni za najožji krog potrošnikov, ne vedno ravno lepi ali obli-

kovno privlačni. Nasprotje domače obrti je sodobno industrijsko oblikovanje, serijsko po proizvodnji, na oko sicer vabljivo, v nacionalnem pogledu pa povsem atipično, nevtrarno, neprepoznavno. Sodobno rokodelstvo, predstavljeno v naši monografiji, je področje med enim in drugim, vmesna dejavnost, ki se navezuje na prvo in drugo, razkriva pa izvirne, samosvoje značilnosti.

Na domačo obrt se navezuje sodobno rokodelstvo predvsem z načinom oblikovanja, z ročnim oblikovanjem, kot pove že sam izvirni pojem brez slabšalnega podtona: roko-delstvo. Skupni s tradicijo so materiali sodobnega rokodelstva: les, papir, steklo, kamen, tudi dragi kamni, usnje, kovine,

tudi žlahtnejše kovine, platno in drugo. Bolj ali manj skupna z izročilom je funkcionalnost izdelkov sodobnega rokodelstva, njihova uporabnost. Več značilnosti pa današnje rokodelstvo približuje industrijskemu oblikovanju. Najprej občutek za sodobno obliko, za njeno privlačnost, kar pomeni, da morajo biti izdelki koristni in hkrati lepi, oboje po meri okusa sodobnega človeka, njegovega načina življenja in lepšanja življenja. Nezamenljiva je nova tehnologija izdelkov, skupna tako rokodelstvu kot množičnemu industrijskemu oblikovanju.

In kaj po teh povezavah s preteklostjo in sedanostjo še ostaja samolastnega, specifičnega? Prva njegova posebnost je nedvomno poudarjena ustvarjalnost. Izdelki naših rokodelcev so dosežek ustvarjalnih naporov, njihovega estetskega iskanja in iznajdljivosti. Poleg individualnega ustvarjalnega hotenja, ki ga v taki meri ne zasledimo pri domači obrti niti pri industrijskem oblikovanju, je omembe vredna druga značilnost, povezana s prvo. To je kakovost izdelkov. Težnja po njej je globoko zasidrana pri vseh naših monografsko predstavljenih rokodelcih, lastnost, ki daje njihovim izdelkom višjo materialno vrednost in jih hkrati bolj kot katera druga posebnost razlikuje od folkloristov in serijskih industrijskih oblikovalcev. Tretja značilnost sodobnega rokodelstva pa je idejne narave. Njena nacionalna prepoznavnost se pri sodobnih rokodelskih izdelkih izraža naravnost ali posredno, vsekakor na bolj sodoben način kot pri izdelkih folklorne obrti. Če katera posebnost, potem hodi ta značilnost naših rokodelcev vstric z aktualnimi težnjami sodobnega sveta.”

Rokodelci s Krasa

Iz izseka zemljevida Slovenije, ki zaznamuje Kras, se v monografiji vidi, da tod - po Bogatajevi monografiji - rokodelci ustvarjajo v Brestovici pri Komnu, Ivanjem Gradu, Svetem, Pliskovici, Koprivi, Povirju in Žirju.

Avtor monografije “Mojstrovine Slovenije” dr. Bogataj navaja:

Do danes se je ohranilo pravo mojstrsko izdelovanje pletenih lesenih bičev ali bičevnikov in med najbolj znanimi izdelovalci pletenih bičev je Marjan Semolič iz Brestovice.

Nekateri vinogradniki in vinarji še vedno uporabljajo sode iz akacijevega lesa, ki jih izdelujejo predvsem rokodelci na šir-

šem kraškem območju, na primer Jožef Lozej iz Ivanjega Grada.

Po tipologiji je razmeroma skromno pletarstvo na Krasu, vendar se izdelki odlikujejo po izraziti trdnosti in različnih vrstah gradiv oz. šibja, ki raste le na tem mediteranskem svetu. Kraški pletarji znajo poleg izvrstnih košev in košar opletati tudi steklenice... Branko Jazbec iz Svetega pri Komnu izdeluje “žbrince” - koše, kakršne so nekdanje vse kraške domačije za spravilo sena in listja. Žbrinco splete iz obročev iz svežega jesenovega lesa, lahko tudi leskovega, brestovega ali gabrovega. Med seboj jih poveže v koš z “bekami”, to je vrbami, ki jih sicer uporabljajo za povezovanje trt. Beke, ki sestavljajo dno žbrince, poveže s kovinskim obročkom. Prvotno so bili ti obročki iz drenovega lesa.

V Pliskovici na Krasu se poskuša v pomanjševanju Dušan Žerjal. Izdeluje nekatere predmete, značilne za način življenja na Krasu (npr. kraški okrogli naramni koš, modele kraških domačij, vsako leto pa v domači cerkvi izdela tudi delno premikajoče se kraške jaslice. Pri slednjih je značilno, da poleg dobrega pomanjševanja celotno dogajanje Kristusovega rojstva prestavi v kraško okolje. To je torej le spomin na okolje in življenje na Krasu, kakršno je bilo v času mojstrove zgodnje mladosti.

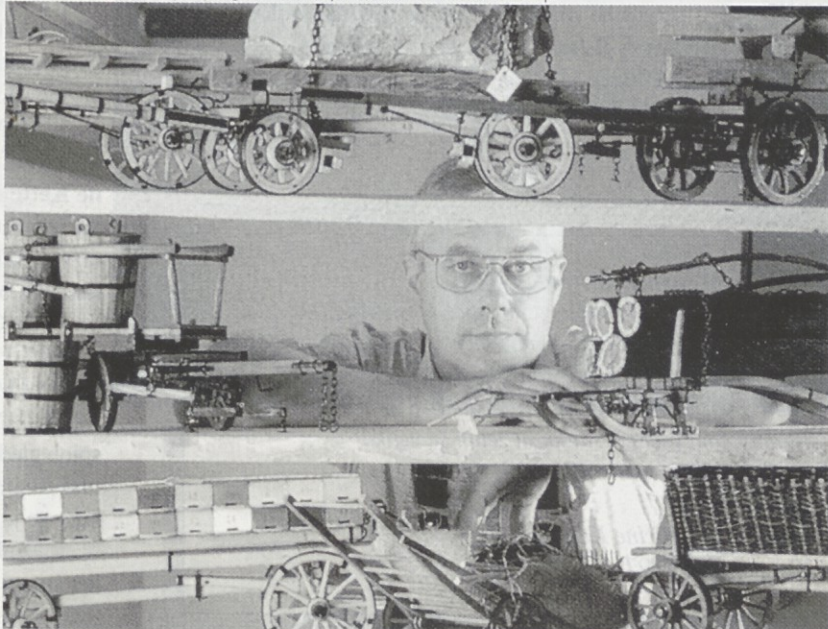
Razred zase v izdelovanju pomanjšav predstavljata Janko Samsa iz Žirja pri Sežani, ki izdeluje zares vrhunske pomanjšave dediščine naših vozov na konjsko ali govejo

vprego. Vozovi nastajajo v enotnem razmerju 1:7

Na Primorskem in Krasu ... se ponša z vrhunsko sodobno tehnologijo ... Kamnoseštvo Tavčar iz Povirja pri Sežani z lastnim kamnolomom in delavnico, v kateri je nastala vrsta zahtevnih vrhunskih del. V okviru Tavčarjevega kamnoseštva delujejo tudi posamezni kraški mojstri, ki izvajajo unikatna kamnoseška naročila, temelječe izražito na ročnem delu (npr. stopnice, vodnjaki, posode). Med njimi je odličen kamnosek Pavlo Gulič iz Koprive na Krasu, ki je pravi mojster v izdelavi najzahtevnejših ročno klesanih detajlov.

Monografijo dr. Janeza Bogataja “Mojstrovine Slovenije” je mogoče kupiti v slovenskem, nemškem, angleškem, italijanskem in francoskem jeziku. Maloprodajna cena monografije v slovenskem jeziku je 14.877 SIT, tujejezične izdaje je 16.929 SIT. Maloprodajna cena slovenske bibliofilske izdaje je 24.624 SIT, tujejezične izdaje je 27.864 SIT. Naprodaj je v vseh knjigarnah v Sloveniji in v Trstu v Tržaški knjigarni. Lahko jo tudi naročite po poštne povzetju pri Založbi Rokus, Studenec 2/a, 1000 Ljubljana, telefon 061/140-97-99, faks 061/140-02-77.

Pomanjševalec dediščine naših vozov na konjsko ali govejo vprego v razmerju 1:7 Janko Samsa iz Žirja.

RAZSTAVE

V KOMENSKI STARI ŠOLI

Mojca Senegačnik

Spomladi 1997 se je na povabilo Vaške skupnosti Komen, ki je za počastitev 750-letnice prve pisne omembe Komna pripravljala številne prireditve, zbrala skupina ljubiteljev umetnosti iz Komna in okoliških vasi, da bi se predstavila vaščanom in drugim obiskovalcem teh prireditev. Ko smo ugotovili, da se v naši okolici veliko ljudi ukvarja z različnimi vrstami likovne umetnosti, smo se odločili postaviti večjo skupinsko razstavo.

Predstavitvena in otvoritvena razstava

Za postavitev razstave smo usposobili nekaj prostorov v stari komenski šoli. Stara šola in cerkev sv. Jurija, obrnjeni druga k drugi, sta po požigu vasi med drugo svetovno vojno edina vitalna ostanka starega vaškega jedra, ki s svojo nad osrednji trg dvignjeno lego označujeta pravo duhovno in kulturno središče kraja. Prostore stare šole, ki so bili prej nekaj let zapuščeni, smo ob pomoči Vaške skupnosti Komen sami očistili, prebelili in jih končno napolnili z razstavnimi izdelki trinajstih avtorjev. Na predstavitveni in otvoritveni razstavi smo sodelovali: **Dušan Bizjak, Dušan Dokič, Nevenka Gregorčič - Eka, Andrej Jazbec, Pavel Jazbec, Vesna Mary Jazbec, Andrej Marušič, Radivoj Mulič, Peter Pipan, Silvan Pipan, Jože Strnad, Damjan Švara** in **Mojca Senegačnik**.

Spoštovani Komenci, dragi prijatelji!

Ob ogledu vaše čudovite razstave sem osupnila od lepote, ki jih prikazuje vaša velika umetniška duša. Ambient je prečudovit in vam želim, da ostane to vaše stalno "domovanje" za vaše ustvariteljsko delo...

Iskreno vam vsem čestitam in želim še veliko ustvarjalnih in zadovoljnih dni!

Jožica Ferk,

podžupanja Občine Kungota

Komen, 27.4.1997

Ponovna oživitev stare šole je dobrodošla

Navdušenje razstavljalcev in krajanov, presenečenih nad "nanovo odkritim biserom" nas je spodbudilo k organizaciji novih razstav. Tako so se v letu 1997 zvrstile še: razstava umetniških fotografij **Vojka Franetiča** iz Sežane, razstava izdelkov otroške kiperske delavnice pod vodstvom **Radivoja Muliča** (delavnico je organiziral KUD 15. februar Komen) in razstava fotografij članov Foto kino kluba Nova Gorica. Množičen obisk teh razstav nas je dokončno prepričal, da smo na pravi poti, da zanimanje krajanov za naše delo ni zgolj trenutno, da je Komen potreboval prostor za tovrstne prireditve in da je bila ponovna oživitev prelepih prostorov stare šole težko pričakovana in resnično dobrodošla, saj so nam to zatrdili prav vsi obiskovalci naših razstav.

V letu 1998 pet razstav

V naslednjem letu, 1998, je naše - do takrat neformalno - delovanje postalo ena izmed dejavnosti Mladinskega društva ŠUZ Komen, ki je bilo ustanovljeno istega leta in ki je dobilo svoj društveni prostor v enem izmed spodnjih prostorov stare šole. Poleg našega društva domujejo v šoli še Društvo upokojencev Komen, Društvo radioamaterjev in KUD Medo ni mona, s katerim nas povezuje sodelovanje pri razstavah in drugih projektih.

V letu 1998 smo pripravili naslednje razstave: razstavo lesenih skulptur **Dušana Bizjaka** iz Komna, razstavo slik **Martine Kette** iz Ajdovščine, razstavo slik **Bogdana Kristoferja Meška** iz Svetega, razstavo slik **Irene Gašperšič Meško** iz Svetega, razstavo slik in keramike **Braneta Kumerja** iz Ljubljane, božično razstavo ob koncu leta pa je pripravil KUD Medo ni mona.

Od ustanovitve društva smo za pripravo razstav odgovorni akad. kipar Radivoj Mulič, akad. kipar Damjan Švara in akad. slikarka Mojca Senegačnik, vsi iz Komna.

Naše delovanje ni ostalo neopaženo, kar dokazujejo - sploh glede na majhnost našega kraja - izjemen obisk razstav in veliko zanimanje razstavljalcev za sodelovanje na razstavah, katerih krog se je od prve "vaške" razstave razširil na vso Slovenijo.

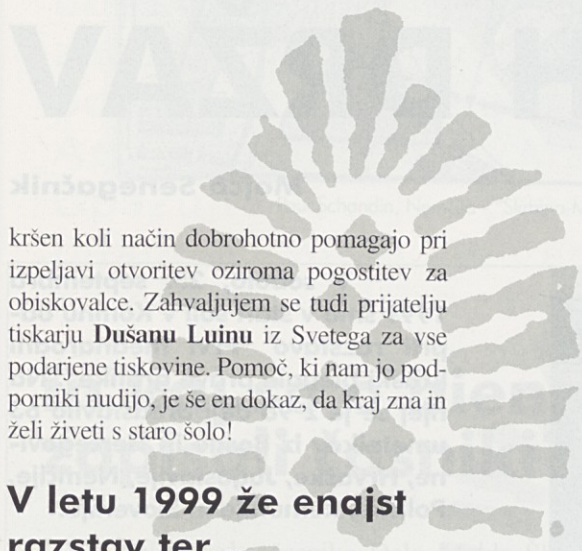
Ker delujemo prostovoljno in popolnoma neprofitno in ker smo v celoti odvisni od skromnih društvenih sredstev, se tudi v reviji Kras zahvaljujem vsem, posebej Komencem, ki nam na ka-

Akrili na platnu akad. slikarke
Mojce Senegačnik
in cvetlične prostorske postavitve
Vivijane Kljun

MLADINSKO

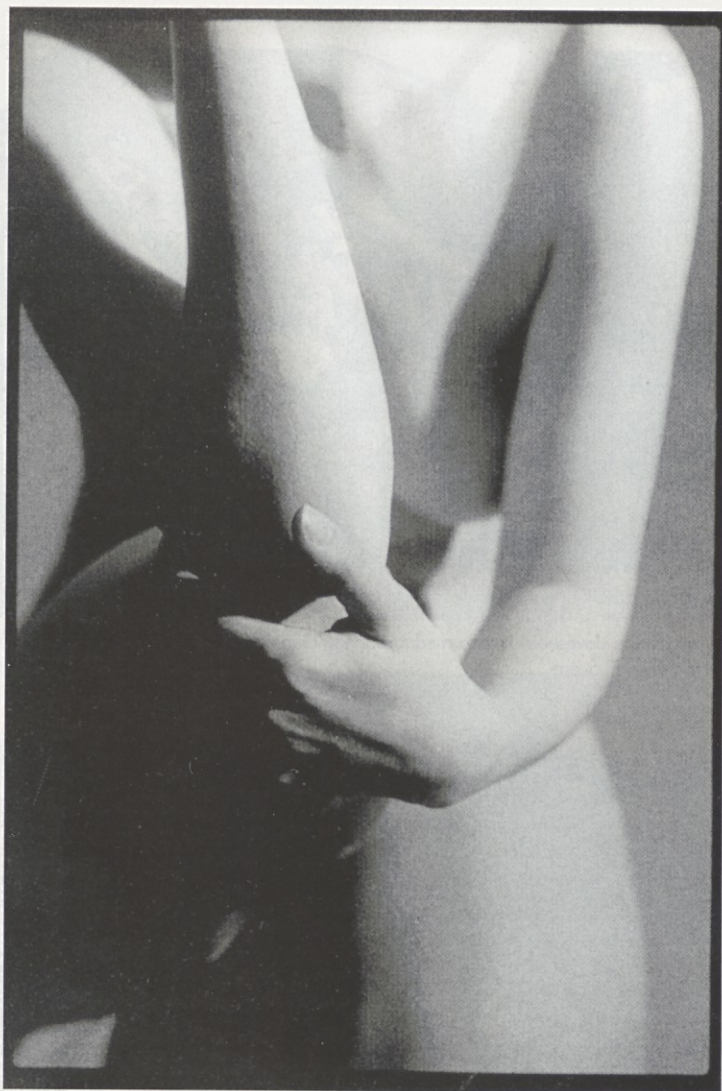

kršen koli način dobrohotno pomagajo pri izpeljavi otvoritev oziroma pogostitev za obiskovalce. Zahvaljujem se tudi prijatelju tiskarju **Dušanu Luinu** iz Svetega za vse podarjene tiskovine. Pomoč, ki nam jo podporniki nudijo, je še en dokaz, da kraj zna in želi živeti s staro šolo!

V letu 1999 že enajst razstav ter ...

V letu 1999 smo do izida te številke revije Kras organizirali že 11 razstav in sicer: razstava slik in grafik akad. slikarja **Boštjana Plesničarja** iz Ljubljane, razstava fotografij **Roberta Rodmana** iz Komna, razstava slik (akril/platno) Mojce Senegačnik iz Komna in cvetlične prostorske postavitve **Vivijane Kljun** iz Sežane, razstava slik **Zmaga Twrdyja** iz Brij pri Komnu, glinenih skulptur **Danice Matič** iz Komna in ročnih del **Borisa Žerjale** iz Pliskovice, velikonočna razstava pirhov pod umetniškim vodstvom akad. slikarke Nevenke Gregorčič - Eke in v organizaciji KUD Medo ni mona, razstava umetniške fotografije **Jasne Klančičar** iz Ljubljane in Prage, razstava risb in pastelov **Vanese Pintarič** iz Stesk, razstava slik (akril/platno) absolventke ALU **Nataše Tajnik** iz Velenja, razstava umetniške fotografije **Boštjana Budihna** iz Dornberka in razstava slik (nitrolak/karton) **Janeza Jevnikarja** iz Ljubljane.

O enajsti razstavi - 1. bienalu prave grafike - pa poročam na naslednjih straneh!

Akt - avtorica Jasna Klančičar

* Kratica ŠUZ pomeni: šport, umetnost, zabava

DRUŠTVO

**Prvi mednarodni
kraški bienale
prave grafike**

RAZSTAVLJALCI IZ SEDMIH DRŽAV

Mojca Senegačnik

Z otvoritvene slovesnosti Prvega mednarodnega bienala prave grafike pred staro šolo v Komnu.
Fotografije: E. Švara

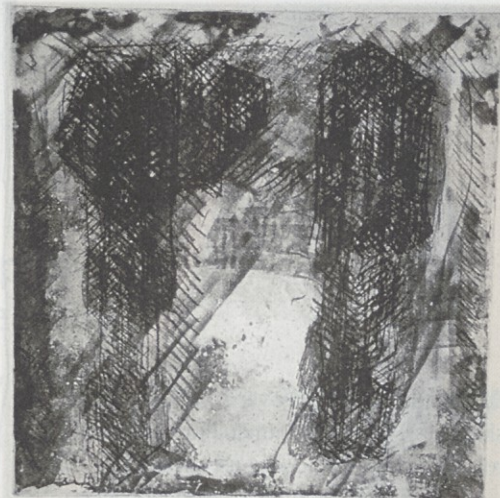
V soboto, 25. septembra 1999 smo v stari šoli v Komnu odprli razstavo "Prvi mednarodni kraški bienale prave grafike". Na njej se je z 98 deli predstavilo 63 umetnikov iz Bosne in Hercegovine, Hrvaške, Jugoslavije, Nemčije, Poljske, Romunije in Slovenije.

Projekt smo zasnovali in organizirali člani Mladinskega društva ŠUZ Komen Radivoj Mulič, Damjan Švara in Mojca Senegačnik, ki zastopamo tudi likovno sekcijo tega društva.

K sodelovanju smo povabili precej naključno izbrane avtorje oziroma tiste, ki so na našo pobudo sami izrazili željo po sodelovanju. Tudi selekcija del, namenjenih razstavi, je bila prepuščena avtorjem samim, saj smo se organizatorji želeli pustiti presenetiti, avtorjem pa prepustiti popolno svobodo pri izbiri svojih del in pri pristopu k sodelovanju. Tega načela smo se držali tudi pri pripravi kataloga za razstavo in dali vsem umetnikom možnost, da sami oblikujejo svojo osebno stran v njem, oziroma da svoje delo predstavijo na svoj, sebi lasten način. Predvsem nam je bilo pomembno trenutno razmišljanje sodelujočih o svojem delu, odnosu do grafike in ustvarjanja nasploh, zato smo jih zaprosili, naj sami napišejo nekaj o tem in se tako izognejo standardnim nizanem podatkov o svoji izobrazbi, razstavah, nagradah in podobnem. Velika večina avtorjev se je na našo pobudo z veseljem odzvala in nastal je obsežen katalog, na katerega smo upravičeno ponosni, saj nam je skupaj s sodelujočimi umetniki uspelo ustvariti delo, ki skupaj z razstavo na

Paul Schandin, Nemčija - "Škrbina-Mobility"

Andrej Jazbec, Slovenija - "Brez naslova"

In kaj so o bienalu zapisali časniki?

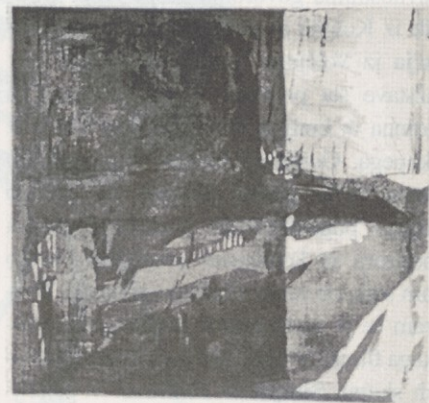
Novinarka časnika Delo Majda Škerbot: "... Bienale je zelo raznolik. Ne le nacionalno, temveč tudi kakovostno, saj so avtorji akademsko izobraženi ustvarjalci in tudi popolni amaterji. Tako se v Komnu predstavljajo z grafiko nekajletna deklica, vrsta že opaženih naših in tujih ustvarjalcev, pa tudi letošnja dobitnica magrade San Zanobi..."

Urednica kulturne redakcije v časniku Dnevnik Majda Hostnik: "... Za prvo razstavo pred dvema letoma so počistili prostore v prvem nadstropju do takrat kar nekaj let zaprte in neuporabljene stare šole. Na letošnjem bienalu so obiskovalce povabili tudi na kaščo. S prostovoljnimi delom, ki je pravzaprav osebna izkaznica tega društva, so obnovili streho, ki je že puščala, in uredili razstavne prostore od vrha do tal.... V komenski stari šoli poleg ŠUZ-a domujejo še tri druga društva: Medo ni mona, društvo upokojencev in društvo radioamaterjev. Ker je lastnik šole občina, se nekateri bojijo, da se bodo govorice o njeni rušitvi uresničile. Predstavniki društva pa pravijo, da se jim zdi to malo verjetno, saj Komen še vedno nima prostorskega načrta. Dogajanja v šoli in pred njo privabljajo, zbirajo in angažirajo veliko mladih, ki sicer najdejo svoj prostor v gostilnah..."

Dopisnica časnika Primorske novice Katja Željan: "... Pa ko butalci zajca niso videli, so dejali 'Hvala Bogu, ni ga več!' In so bili veseli. In takih ljudi je povsod dosti: česar ne vidijo ali ne marajo videti, pa pravijo, da ni." ... Prvi grafični bienale prave kraške grafike ... zagotovo presega zgolj raven ljubiteljske kulture, obenem pa je dokaz več, da člani komenskega Mladinskega društva ŠUZ stvari vidijo in zato v marsičem presegajo miselnost slavnih Butalcev Frana Milčinskega.

Mersiha Merdžanović, Bosna in Hercegovina
"U visinu raste"

Nataša Lapanja Jazbec, Slovenija
"Brez naslova"

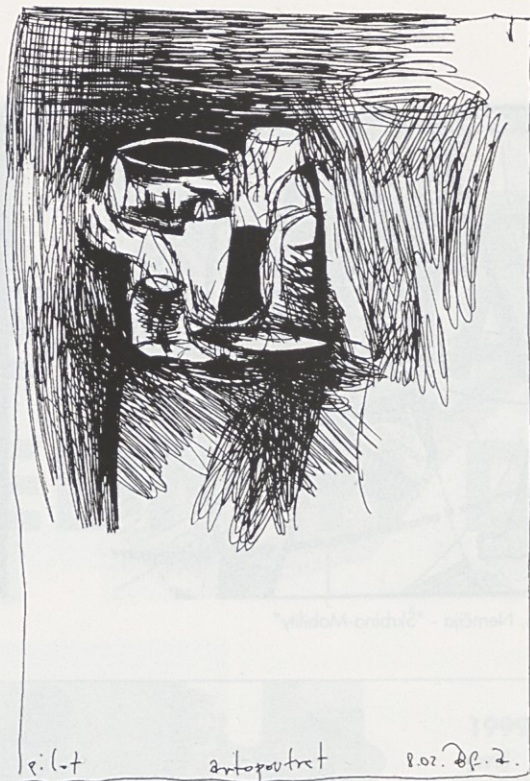
RAZSTAVE

zelo oseben način nagovarja gledalca in mu skozi sugestije samih umetnikov odstira široke možnosti grafičnega ustvarjanja.

Izdajo kataloga so nam s finančno pomočjo omogočili Ministrstvo za kulturo, HIT iz Nove Gorice in Občina Komen. Katalog je oblikovala Andreja Dzakušič, znak bienala pa je delo Jasne Vastl.

Razstava kaže zelo raznolike pristope h grafiki. Zastopana so tako dela v klasičnih grafičnih tehnikah kakor tudi dela, nastala z računalnikovo pomočjo in s fotokopirnim strojem, pa dela, ki kažejo velik odklon od tradicionalnega dvodimenzionalnega grafičnega lista in se raztezajo v tretjo dimenzijo oziroma eksistirajo v prostoru kot samostojna postavitve, ki vključuje določen grafični princip, predstavljen in uporabljen na nestandarden način.

Prvi mednarodni kraški grafični bienale se je začel na igrišču stare šole v Komnu s pozdravom predsednika Mladinskega društva ŠUZ **Aljoša Kovačiča** ter s slavnostnima govoroma gospe **Anči Godnik** iz Komna in **prof. dr. Franceta Rihtarja** iz Volčjega Grada. Otvoritveni trak razstave sta prerezala **Ivan Križman** iz Komna in kraljica terana **Majda Mare** iz Skopega. Gostje so bienalu nazdravili ob glasbi **Vaške godbe Komen**. Za izredno bogato pogostitev so poskrbeli številni sponzorji in komenske gospodinje, ki so nam stale ob strani z izdatno pomočjo. Program se je nadaljeval s projekcijo slovenskega filma "V leri" in s koncertom glasbenih skupin **Simple** in **Platfuzz**. V galerijskih prostorih pa sta se s krajšim koncertom klasične glasbe predstavili mladi glasbenici iz Komna violinistka **Nina Jazbec** in kitaristka **Mojca Jazbec**.

»Samoumevnost s katero se spusti v tok Nila Nilski konj je strašna. Pod debelo kožo ravnodušnosti je le drhtka magma v pesni jeja« (P.F.A.)

Boštjan Franc Avguštin, Slovenija
"Avtoportret"

Bogdan Soban,
Slovenija
"Obrazi Krasa"

Urša Toman, Slovenija
"Stopnišče"

i-Net Banka

Z *i-Net Banko* gradimo novo, prijazno pot v Vaši smeri.

Namesto zamudnega tekanja po običajnih bančnih opravkih si še danes zagotovite pregled nad računi, posli, pogodbami in poslovanjem s kartico Activa-Eurocard/MasterCard. Opazujte svojo premoženjsko bilanco, hitro in enostavno naročajte različne storitve...in zakaj ne bi bili še predčasno obveščeni o poteku pogodb, veljavnosti kartic in takoj obveščeni o spremembah na izbranih računih?

Naprimero prispel priliv. Prek Vašega osebnega računalnika in celo GSM telefona!

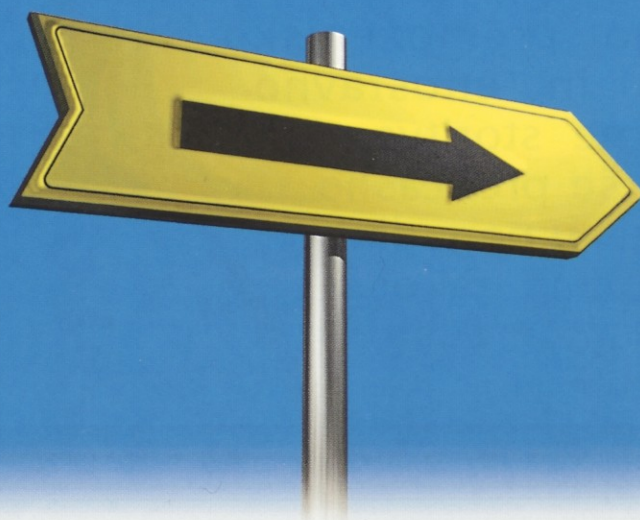
www.banka-koper.si

Z
miško
smo
si
bližji!

 Banka Koper

35 Aerodrom Ljubljana
od / since 1963

PRAVA SMER!

Ob vsakem vzletu in pristanku.

Duty & Tax
FreeShop

Svet v malem

Dobrodošli v hiši kongresnega turizma!

Združili smo dobro in lepo, koristno in prijetno, ker smo prepričani, da je v enem ubranem dnevu dovolj časa za uspešno poslovno ali strokovno srečanje in sprostitev. Gostimo priložnostne poslovne večere in zahtevnejše konferenčne oziroma kongresne prireditve. Pustite se navdušiti z visokim standardom storitev, vrhunsko tehnično opremljenostjo in gostoljubnostjo gostinskih mojstrov. Uspešni dnevi se lahko začnejo z rekreativnim jutrom in končajo s sproščenim večerom!

Vigri je več kot igra.

HTI Hoteli Igralnice Turizem

NOVICE

VREME

STANJE NA CESTAH

DEVIZNI TEČAJI

KINO SPOREDI

HOROSKOP

ŠALE

LOTO

3X3

Informacije na vašem telefonu GSM. Kjerkoli že ste.

NOVA STORITEV: SMS INFO NA ŠTEVILKI 1900

VSI NAROČNIKI SISTEMA MOBITEL GSM, LAHKO OD NOVEMBRA DALJE ZAHTEVAJO PREKO POSEBNE ŠTEVILKE 1900 DOSTOP DO RAZLIČNIH INFORMACIJ, KI SE PO NAROČILU IZPIŠEJO V OBLIKI KRATKEGA BESEDNEGA SPOROČILA SMS (DO 160 ZNAKOV) NA ZASLON TELEFONSKEGA APARATA GSM. NAROČNIKI LAHKO ZAHTEVAJO ENKRATNO INFORMACIJO ALI PA SE NANJE NAROČIJO ZA DOLOČENO ČASOVNO OBDOBJE IN OB DOLOČENEM ČASU. DOSTOP DO INFORMACIJ JE MOŽEN V DOMAČEM OMREŽJU, PRAV TAKO PA TUDI V VSEH OMREŽJIH TUJIH OPERATERJEV S KATERIMI IMA DRUŽBA MOBITEL SKLENJENE POGODBE O GOSTOVANJU.

WWW.MOBITEL.SI

CENTER ZA POMOČ NAROČNIKOM : 041 700 700
(BREZPLAČNO ZA NAROČNIKE SISTEMA MOBITEL GSM)

MobitelInfo